

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПОВІТРЯНИХ СИЛ
ім. ІВАНА КОЖЕДУБА

ІСТОРИЯ ВІЙН ТА ВІЙСЬКОВОГО МИСТЕЦТВА
ЧАСТИНА III
(ЛОКАЛЬНІ ВІЙНИ ТА ЗБРОЙНІ КОНФЛІКТИ
КІНЦЯ XX – ПОЧАТКУ XXI СТСТ.)

Навчальний посібник

Харків

2010

УДК 358.48
(075.8)
ББК 68.4 я 73
І 90

Рекомендовано до друку вченою радою Харківського
університету Повітряних Сил (протокол № від . .2010)

Рецензенти:

**Автори: Жуков В.І.,
Коцюба В.П.,
Пугач В.В.,
Таран І.А.**

Історія війн та військового мистецтва. Частина III. Локальні війни та збройні конфлікти кінця XX – початку XXI стст. Навчальний посібник. – Харків: ХУПС, 2010, с.

У посібнику розглядається розвиток військового мистецтва в локальних війнах та збройних конфліктах кінця XX – початку XXI стст.

У посібнику розкриваються основні тенденції та закономірності розвитку стратегії, оперативного мистецтва та тактики в локальних війнах та збройних конфліктах останніх десятиліть, їх взаємозв'язок з суспільно-політичними явищами в історії людства та науково-технічним прогресом.

Посібник призначений для курсантів Харківського університету Повітряних Сил, офіцерів Повітряних Сил Збройних Сил України, та може бути рекомендований для викладання дисципліни “Історія війн та військового мистецтва” в інших військових навчальних закладах.

УДК 358.48 (075.8)
ББК 68.4 я 73
І 90

© В.І. Жуков, В.В. Пугач, В.П. Коцюба,
І.А. Таран, 2010

© Харківський університет Повітряних Сил
імені Івана Кожедуба, 2010

З М І С Т

ЗМІСТ	3
СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
Розділ 1. ВІЙНИ ТА ЗБРОЙНІ КОНФЛІКТИ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ. . .	6
1.1. Війна в зоні Перської затоки 1990–1991 р.	6
1.2. Війна в Югославії 1999 р.	28
1.3. Збройні конфлікти в Чечні (1994–1996 рр.), (1999–2000рр.) .	39
1.4. Антитерористична операція США в Афганістані “Непохитна свобода” (2001–2002 рр.)	50
1.5. Війна в Іраку 2003 р.	61
1.6. Грузинсько-російський збройний конфлікт в Південній Осетії 2008 р.	81
Розділ 2. БОЙОВЕ ЗАСТОСУВАННЯ ВИДІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ У ЛОКАЛЬНИХ ВІЙНАХ ТА ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТСТ.	86
2.1. Бойове застосування сухопутних військ у локальних війнах 90-х рр. ХХ – початку ХХІ стст.	86
2.2. Бойове застосування повітряних сил у локальних війнах 90-х років ХХ – початку ХХІ стст.	91
2.3. Бойове застосування військово-морських сил у локальних війнах 90-х рр. ХХ – початку ХХІ стст.	115
Розділ 3. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВОЄННОГО МИСТЕЦТВА В ЛОКАЛЬНИХ ВІЙНАХ І ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ СУЧАСНОСТІ.	122
ВИСНОВКИ.	128
ХРОНОЛОГІЧНИЙ ПОКАЖЧИК	129
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	130
ЛІТЕРАТУРА.	131

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АІК – Антиіракська коаліція
АУЗ – авіаносійні ударні з'єднання
БЛА – безпілотні літальні апарати
БНС – багатонаціональні сили
БТГр – батальйонні тактичні групи
ВТЗ – високоточна зброя
ГК ОЗС НАТО – Головне командування Об'єднаних збройних сил НАТО
ДРЛВ – дальнє радіолокаційне виявлення
ЗМОП – загін міліції особливого призначення
ЗПН – засоби повітряного нападу
КА – космічні апарати
КГАУ – комбінований груповий авіаційний удар
КР – крилаті ракети
КРМБ – крилаті ракети морського базування
КРПБ – крилаті ракети повітряного базування
МАУ – масовані авіаційні удари
НЗФ – незаконні збройні формування
ОКК – Об'єднане космічне командування
ОКП – основні командні пункти
ОТГ – оперативно-тактична група
ОТР – оперативно-тактичні ракети
ОЦК – Об'єднане центральне командування
ОВПС НАТО – об'єднані військово-повітряні сили НАТО
ОУФВ – об'єднане угруповання федеральних військ
ОУВ (С) – об'єднане угруповання військ (сил)
ПНО – повітряна наступальна операція
ПННО – повітряно-наземна наступальна операція
РЕБ – радіоелектронна боротьба
РЕП – радіоелектронна протидія
РУГ – ракетні ударні групи
РДГ – розвідувально-диверсійні групи
ССО – сили спеціальних операцій
ФКП – флагманські командні пункти
ШСЗ – штучні супутники Землі

ВСТУП

Дослідження і вивчення історичного досвіду, засвоєння уроків локальних війн і збройних конфліктів дозволяють належним чином осмислити сутність сучасних явищ і процесів у воєнній справі, а тим більше прогнозувати напрямки їх розвитку у майбутньому.

Вони стали полігонами, де перевіряються нові зразки озброєння і воєнної техніки, форми і способи застосування збройних сил. Саме за ними простежується стан воєнного мистецтва того чи іншого періоду і прогнозується його подальший розвиток.

В ході їх виникають нові засоби збройної боротьби на основі передових технологій, що, в свою чергу, призводить до змін характеру збройного протистояння, вдосконалення форм і способів їх ведення.

Особливої уваги заслуговує досвід ведення локальних війн та збройних конфліктів сучасності. Кожна локальна війна і збройний конфлікт є унікальними. Вони мають свої певні особливості, розв'язуються і ведуться в конкретних, не схожих на інші умовах, а саме: театрах воєнних дій, специфічній суспільно-політичній та соціально-економічній обстановці, при певному рівні розвитку озброєння, військової техніки та воєнного мистецтва.

Найбільш характерними з війн сучасності є війна в зоні Перської затоки 1990–1991 рр., війна в Югославії 1999 р., війна в Іраку 2003 р. Південній Осетії 2008 р. Воєнні дії в ході їх велися у вигляді операцій, ударів, систематичних бойових дій. Вони вважаються війнами високих технологій. Саме в цих війнах вирішальна роль належала засобам повітряного нападу, високоточній зброї, безпілотним літальним апаратам, засобам радіоелектронної боротьби і космічним засобам радіоелектронної розвідки. Завдяки повітряно-наступальній операції, в основному, була досягнута перемога у війнах в Перській затоці та в Югославії.

Під час дослідження досвіду локальних війн і збройних конфліктів кінця ХХ – початку ХХІ стст., необхідно, насамперед, виявляти причини їх виникнення, джерела і характер, давати практичні рекомендації щодо їх запобігання, аналізувати тенденції розвитку воєнно-політичної і воєнно-стратегічної обстановки, узагальнювати бойовий досвід, досліджувати форми і способи застосування видів і родів збройних сил, виявляти і пропонувати шляхи впровадження результатів воєнно-історичних досліджень у практичну діяльність військ, в оперативну та бойову підготовку, у вирішення завдань реформування Збройних Сил України [5].

Розділ 1 ВІЙНИ ТА ЗБРОЙНІ КОНФЛІКТИ КІНЦЯ XX – ПОЧАТКУ XXI СТСТ.

1.1. Війна в зоні Перської затоки 1990–1991 рр.

Причиною війни в зоні Перської затоки стала окупація території Кувейту армією Іраку. Адміністрація США відгукнулася на прохання уряду Кувейту і прийняла рішення про розгортання угруповання військ в зоні Перської затоки.

Одночасно були зроблені чисельні спроби вирішити проблему мирними способами. 29 листопада Рада Безпеки ООН направила лідеру Іраку С. Хусейну ультиматум з вимогою до 15 січня 1991 р. визволити Кувейт. В противному разі Рада Безпеки давала мандат на визволення Кувейту за допомогою воєнної сили.

Війна в зоні Перської затоки розпочалася 2 серпня 1990 р. і тривала до 28 лютого 1991 р. Її можна розділити на чотири етапи.

Перший етап тривав з 2 до 3 серпня 1990 р. У ході нього була здійснена наступальна операція іракської армії з метою захоплення Кувейту.

Другий етап розпочався 7 серпня 1990 р. та завершився 16 січня 1991 р. У ході нього реалізовувався замисел операції *“Щит пустелі”*. В ході цієї операції відбувалося зосередження багатонаціональних сил (БНС) антиіракської коаліції (АІК) в зоні Перської затоки і підготовка їх до активних воєнних дій.

Третій етап тривав з 17 січня до 23 лютого 1991 р. В ході цього етапу була здійснена операція *“Буря в пустелі”*.

Останній, четвертий етап війни відбувся 24 – 28 лютого 1991 р. Він характеризувався проведенням операції *“Меч пустелі”*.

Безпосередньо, напередодні війни в зоні Перської затоки, обстановка на Близькому Сході була надзвичайно складною і суперечливою.

На протязі десятиріччя Ірак, в особі С. Хусейна, був ініціатором розв’язання двох локальних війн. У 1980 р. нападом на Іран він поклав початок восьмирічній ірано-іракській війні. У 1990 р. нападом на Кувейт Ірак розв’язав війну в зоні Перської затоки.

Після провалу ірако-кувейтських переговорів щодо вирішення територіальних суперечок мирним шляхом у Джидді (Саудівська Аравія) у ніч з 1 на 2 серпня 1990 р. Ірак увів свої війська на територію Кувейту.

Уряд Кувейту, у відповідності до 57-ї статті Статуту ООН, звернувся за допомогою до США. В зверненні містилось прохання створити багатонаціональні сили під егідою США, які захистили Кувейт від агресії. Адміністрація США відгукнулася на прохання.

Рішення про розгортання угруповань військ в зоні Перської затоки було прийнято 6 серпня, а 1 серпня розпочалася операція „Щит пустелі”. У ході цієї операції до 16 січня 1991 р. на територіях і акваторіях прилеглих до Кувейту, йшло зосередження військ і сил антиіракської коаліції та підготовка їх до активних наступальних дій.

29 листопада була зроблена остання спроба врегулювати конфлікт мирним шляхом. В цей день Рада Безпеки ООН направила С. Хусейну ультиматум з вимогою до 15 січня 1991 р. визволити Кувейт. У разі відмови Рада Безпеки надавала БНС мандат на визволення Кувейту за допомогою воєнної сили. С. Хусейн залишив ультиматум без уваги. Після цього стало зрозуміло, що нормалізувати обставини в Іраку мирним шляхом не вдається. На перший план висувалося воєнне рішення проблеми.

Замисел операції БНС в зоні Перської затоки (1990–1991рр.) базувався на завчасно розробленому оперативному плані об’єднаного центрального командування (ОЦК) збройних сил США щодо дій у надзвичайних умовах.

Розробка загального замислу операції багатонаціональних сил проти Іраку, яка одержала умовне найменування „Буря в пустелі”, була здійснена комітетом начальників штабів і штабом командуючого ОЦК одразу після вторгнення в Кувейт іракських військ.

В основі замислу лежала розроблена в 80-х роках ХХ ст. концепція „*повітряно-наземної наступальної операції (бою)*”. Її головна особливість полягала в тому, що рішення основних завдань було покладено на стратегічну, тактичну і палубну авіацію із широким застосуванням вертольотів вогневої підтримки для досягнення одночасного поразення військ Іраку на всю глибину їхньої оперативної побудови, виконання сухопутними угрупованнями завдань щодо звільненню Кувейту й оволодінню прикордонною іракською територією до річки Євфрат. Операцію передбачалося провести в два етапи.

На першому етапі в ході повітряної наступальної операції планувалося:

- завдати масованих ударів ключовим об’єктам і військам на території Іраку і Кувейту;
- придушити систему ППО, завоювати панування в повітрі, дезорганізувати систему державного і військового управління;
- нанести максимально можливе поразення південному угрупованню іракських військ.

На другому етапі в ході повітряної наземної наступальної операції передбачалося ударами сухопутних військ, і морської піхоти, одночасною висадкою у тил численних оперативних і тактичних десантів, оточити і знищити угруповання іракських збройних сил у Кувейті і на півдні Іраку.

Підготовлений американським командуванням план операції “Буря в пустелі” характеризувався низкою особливостей. Так, розроблений замисел не встановлював яких-небудь тимчасових обмежень для основних етапів

бойових дій, а загальний успіх операції ставився в пряму залежність від результатів першого масованого ракетно-авіаційного удару. У зв'язку з цим велике значення надавалось забезпеченню раптовості і потужності скоординованих за часом і місцем ударів крилатих ракет і авіації.

Особливістю підготовки до війни в зоні Перської затоки стало те, що вона вже на початковому етапі прийняла коаліційний характер. До неї було залучено 34 держави антиіракської коаліції (США, Великобританія, Італія, ФРН, Канада, Бельгія, Нідерланди, Греція, Туреччина, Японія, Іспанія, Португалія, Ізраїль, Австрія, Аргентина, Чехословаччина, Польща, Єгипет, Сирія, Саудівська Аравія, Бахрейн, Катар, Оман, ОАЕ, Марокко, Сенегал, Нігерія, Сомалі, Бангладеш, Пакистан, Кувейт та інші).

Союзниками Іраку були: Іран, ООП, Лівія, Йорданія, Судан, Йемен, Алжир, Туніс, Мавританія.

Рішенням президента США загальне керівництво операцією зі стратегічного розгортання військ під кодовою назвою „Щит пустелі” було покладено на комітет начальників штабів, а безпосереднє – на штаб ОЦК збройних сил США (командуючий – генерал Н. Шварцкопф).

На першому етапі, що продовжувався з 7 по 9 серпня, з метою демонстрації готовності США негайно протистояти іракській агресії, здійснювалося перекидання на територію Саудівської Аравії сил першого ешелону.

В акваторіях Червоного й Аравійського морів, Оманської і Перської заток було організовано бойове патрулювання трьох авіаносних і однієї корабельної ударних груп 6 і 7 флотів ВМС США.

Другий етап операції “Щит пустелі” проходив з 10 по 30 серпня, йшло інтенсивне перекидання авіації до Саудівської Аравії і продовжувалося посилення авіаносних ударних груп. Було посилено всі види розвідувальної діяльності і встановлений цілодобовий контроль за повітряною обстановкою в районі конфлікту.

В ході третього етапу, що продовжувався з 31 серпня до 7 листопада, по повітрю і морем здійснювалося перекидання в район конфлікту головних сил:

- 1 бронекавалерійської (бркд), 2 бронетанкової (бртд), 24 механізованої (мд), 82 повітрянодесантної (пдд) і 101 повітряно-штурмової дивізій (пшд);
- 197 окремої механізованої бригади (омбр) і 3 окремого бронетанкового полку (обрп) сухопутних військ;
- 1, 4 і 7 експедиційних бригад морської піхоти (ебрмп).

Четвертий етап почався 8 листопада і тривав до початку 1991 р. В цей час союзники продовжували не тільки нарощувати сили і засоби, але і перекидати до театру воєнних дій запаси матеріально-технічного забезпечення.

Слід відзначити, що командуванням БНС було створене потужне авіаційне угруповання, в яке входили літаки практично всіх типів, що знаходяться на озброєнні армій країн антиіракської коаліції, від стратегічних бомбардувальників В-52G “Стратофортрес”, до сучасних літаків тактичної і палубної авіації ВМС і новітніх винищувачів, виконаних за технологією „стелс”, що забезпечувала їх непомітність.

Для виконання бойових завдань у зону Перської затоки зі складу ВПС США були залучені близько 20 стратегічних бомбардувальників В-52G, а в доповнення до раніше сформованого 4300 тбакр (тактичного бомбардувального авіаційного крила)(острів Дієго-Гарсія) для покращення умов управління були створені 1708 тбакр (Джидда), 1500 тбакр (Андерсен), 801 тбакр (Морон), та 806 тбакр (Ферфорд). Передовий пункт управління 8ПА САК ВПС США було розгорнуто в Ер-Ріяді (Саудівська Аравія), а штаб та командний пункт 17 ад САК – місто Минденголл (Великобританія).

Оснвою угруповання тактичної авіації БНС склала 9 ПА ТАК ВПС США (близько 1000 літаків), а також Великобританії (більш 120), Франції (більше 50), Канади (більше 30), Італії (близько 10), Саудівської Аравії (більше 220), Катару (близько 26). На їх озброєнні знаходились літаки: F-15, F-16, A-10, F-111, “Торнадо”, “Ягуар”, “Міраж”, F-117A “Найтхок” та інші.

Угруповання розвідувальної авіації БНС нараховувало більше 90 літаків-розвідників у складі трьох розвідувальних крил стратегічного і двох крил тактичного авіаційного командування ВПС США, а також трьох розвідувальних ескадрилій ВПС Великобританії, Франції, Італії.

Угруповання армійської авіації сухопутних військ і морської піхоти в загальній складності нараховувала більше 2000 літаків і вертольотів.

Щодо базування авіації БНС, то умовно можна виділити три її основні угруповання:

- перше (до 1450 бойових літаків) розташовувалось на аеродромах східної частини Саудівської Аравії, Катару, Бахрейну, ОАЕ, і в Перській затоці на АВБ (авіація США, Великобританії, Франції, Італії, Канади, Саудівської Аравії, Ктара, ОАЕ, Єгипту);
- друге (до 600 бойових літаків) розташовувалося на аеродромах центральної і західної частини Саудівської Аравії і північній частині Червоного моря на АВБ(авіація США, Великобританії, Саудівської Аравії);
- третє (до 170 бойових літаків) базувалося на аеродромах в південній та південно-східній частині Туреччини (авіація США, ФРН, Італії, Бельгії).

Загальна мета розгортання ВМС США полягала в створенні угруповання ВМС, що здатне в ході операції “Меч пустелі” забезпечити стримування і протидію можливим наступальним діям збройних сил Іраку, а також здійснення його морської блокади згідно рішення Ради Безпеки ООН, а в наступному перейти до наступних воєнних дій (операція “Буря в пустелі”).

Угруповання ВМС США та їх союзників в зоні кризи створювалось на основі сил флоту, які постійно знаходились в цьому регіоні. Його нарощування здійснювалось поступово методом висування в північну частину Аравійського моря, Перської затоки та Червоного моря авіаносних ударних з'єднань (АУЗ), ракетних ударних груп (РУГ) з лінійними кораблями, амфібійних десантних з'єднань з морською піхотою на борту та інших сил. Розгортання військово морського угруповання США почалося практично з перших днів після захвату Кувейту Іраком і завершилося вже в ході проведення БНС повітряної наступальної операції. Загальне керівництво силами здійснювалося з основного командного пункту в Ер-Рияді (Саудівська Аравія), а безпосереднє – із флагманського командного пункту (ФКП) ВМС США в складі ОЦК (командуючого 7-м оперативним флотом) на борті штабного корабля “Блю Бридж”, а також через ФКП оперативних з'єднань.

Основна частина угруповання ВМС США була зосереджена в Перській і Оманській затоках, у тому числі дві авіаносні ударні групи (АУГ), дві ракетні ударні групи, амфібійно-десантне з'єднання. Наземне угруповання морської піхоти було дислоковано в північно-східній частині Саудівської Аравії, південніше Кувейту, АУГ на чолі з атомним багатоцільовим авіаносцем “Теодор Рузвельт” знаходилася в західній частині Аравійського моря на переході в Перську затоку. Інші сили, у тому числі три АУГ, маневрували в північній частині Червоного моря й у східній частині Середземного.

Іракське командування, на відміну від командування БНС, при підготовці до війни, діяло по добре відпрацьованій в двох світових і локальних війнах схемі. За станом на 16 січня 1991 р., Ірак мав достатньо сил і засобів для ведення активних військових дій. Збройні сили Іраку, у складі південного угруповання, мали чотири армійські корпуси (2, 3, 4, 7 АК) і резерв Верховного головного командування. Слід зазначити, що більше половини літаків Іраку були застарілими зразками радянського і китайського (винищувачі Ф-7) виробництва. Решта частина парку становила із літаків третього покоління радянського (МіГ-21, МіГ-23, МіГ-25) і французького (“Міраж” F-1) виробництва, а також незначна кількість літаків четвертого покоління винищувачів МіГ-29 (біля 33 літаків).

Для боротьби з повітряним противником Ірак до початку повітряно-наступальної операції мав достатньо сильну ППО, яка нараховувала до 300 винищувачів-перехоплювачів. Організаційно зенітні ракетні війська Іраку були зведені в 18 зенітних ракетних бригад, 1 зенітну ракетну групу, 4 окремих ракетних дивізіони і 1 окрему зенітну ракетну батарею. Найбільш щільна оборона була створена в районах міст Багдад, Кіркук, Басра, Ель-Каїм, Насирія.

На озброєнні Іраку були в наявності застарілі засоби ППО: ЗРК близько 158 од., ПЗРК до 1120 од., зенітних гармат близько 3064 од., зенітних

кулеметів і установок до 4295 од. в основному радянського (ЗРК С-75, С-125, “Квадрат”, “Оса-АК”, “Стріла-1, -10”; ПЗРК “Стріла-2, -3”; ЗУ-23-4 “Шилка”; 100-, 57-, 37-мм зенітні гармати), а також китайського (ЗРК СА -75), американського (ЗРК “Хок”) і французького (ЗРК “Крохаль”, “Роланд”) виробництва. Виходячи з потенційних бойових можливостей зенітних ракетних військ, вони мали можливість знищити близько 200 літаків на малих і до 300 літаків на середніх висотах при витраті одного боєкомплекту.

Слід зазначити, що до початку війни іракці змогли створити достатньо велике оборонне угруповання сухопутних військ, бойові можливості якого трохи поступалися угрупованню БНС. Що ж до ВПС і ВМС, то в цих компонентах переважна перевага була на стороні коаліційних військ. Плануючи оборонний характер ведення воєнних дій, Ірак створив на Кувейтсько-саудівському кордоні сильну оборону, розвинену в інженерному відношенні.

Якщо багатонаціональні сили робили ставку перш за все на перевагу в повітрі, то Ірак віддавав перевагу перевищенню на сухопутному театрі, зокрема по кількості дивізій Ірак мав 4-кратну перевагу та 2-кратну по артилерії.

Кількісно-якісне співвідношення сторін показано на таблиці 1.

Таблиця 1.1

Співвідношення ворогуючих сторін у ході війни в Перській затоці

Показники	США	Мусульманські країни	Інші країни	Всього	Ірак
Особовий склад, тис. чол.	396,12	224,55	55,19	675,86	785
Дивізії	10	3	3	16	65
Окремі бригади	3	32	-	35	51
Танки	2744	2080	316	5140	5300
Гармати ПА і міномети	1909	1982	167	4058	8300
Бойові літаки	1561	384	231	2176	779
В тому числі стратегічні бомбардувальники	20	-	-	20	-
Бойові кораблі	85	15	55	155	13
В тому числі авіаносці	6	-	-	-	-

Вихідне кількісне співвідношення двох ворогуючих сторін перед початком війни складало 2,7:1 по ударній, 4:1 по розвідувальній і 1:1 по винищувальній авіації. Абсолютну перевагу БНС було створено по палубній

авіації і літакам радіоелектронної боротьби (РЕБ). З урахуванням якості це співвідношення сил виглядало таким чином: по стратегічним бомбардувальникам 10,8:1, по тактичній ударній авіації 4,8:1, по розвідувальній авіації і літакам РЕБ 6,4:1, по винищувальній авіації 2,8:1 (в тому числі по сучасним літакам – 13:1). Загальне співвідношення сил по авіації складало 4,3:1, а по ЗПН ППО (не рахуючи літаки В-52G і крилаті ракети) – 6:1. Таке співвідношення сил одразу визначило характер протиборства сторін.

Успіх дій БНС на підготовчому етапі в значній мірі визначався оперативністю й ефективністю ведення розвідки. Дії розвідки у зоні Перської затоки координував штаб ОЦК у Ер-Ріяді (Саудівська Аравія), який організовував планування розвідки, здійснював збір, аналіз і доведення даних, що добуваються, до штабів і військ. При плануванні та підготовці нанесення першого і наступних ракетно-бомбових ударів враховувалося комплексне використання різних видів розвідки (космічної, повітряної, морської, наземної і спеціальної). На початку 90-х р. ХХ ст. США вже володіли потужним космічним арсеналом, що нараховував, більш 500 космічних апаратів (КА) різного призначення, мали космічну доктрину, а також об'єднане космічне командування (ОКК). Це стало підґрунтям створення угруповання космічних засобів збройної боротьби (КЗЗБ) і їхнього бойового застосування у війні в зоні Перської затоки та в Іраку.

У період підготовки до воєнних дій космічна розвідка забезпечувала командування БНС даними про склад, розгортання і перегрупування сил супротивника, його технічне оснащення й організацію оборони, розташування, режими роботи і характеристики засобів протиповітряної оборони, намірах противника. До завдань засобів розвідки входило також визначення координат командних пунктів, вузлів і ліній зв'язку, аеродромів, ракетних комплексів, радіо- і телефонних станцій, систем електропостачання, заводів з виробництва зброї і боєприпасів, складів військової техніки і пально-мастильних матеріалів, центрів по розробці ядерної, хімічної і бактеріологічної зброї. Для вирішення цих задач, командування БНС використовувало дані штучні супутники Землі (ШСЗ) оптико-електронної, радіолокаційної, радіо- і радіотехнічної розвідки. Аналіз складу КЗЗБ, їхня кількісна оцінка показують, що головним призначенням орбітального космічного угруповання, як на етапі підготовки, так і в ході воєнних дій, було рішення задачі розвідки супротивника. Орбітальне угруповання КЗЗБ в зоні Перської затоки було розгорнуто завчасно ще до початку воєнних дій.

Для ведення розвідки і управління авіацією до початку бойових дій в зоні Перської затоки командування БНС створило угруповання розвідувальної авіації в складі 41 літака ДРЛВ (17 Е-3А „Сентри” системи AWACS и 24 Е-2С „Хокай”), двох Е-8А системи „Джистарс” і біля 80 літаків-

розвідників (7 RC-135, 3 U-2C, 4 TR-1A та біля 30 RF-4C, 15 „Міраж” F-1CR”, RF-14A „Томкет”, „Торнадо” GR-1A), із складу ВПС США, ОБПС НАТО і ВПС Саудівської Аравії. Додатково з метою виконання завдань розвідки крім вище зазначених засобів, в Саудівській Аравії до 30 серпня були розгорнуті три загони безпілотних літальних апаратів (БЛА) “Піонер” морської піхоти, які вели розвідку цілей і забезпечували передачу даних на пункти управління і обробки інформації в реальному масштабі часу.

З огляду на складні фізико-географічні і кліматичні умови регіону, його віддаленість від континентальної частини США і Європи, доставка засобів матеріального забезпечення і створення складської мережі розпочалися за 4 місяці до початку бойових дій.

Згідно з попереднім плануванням дії багатонаціональних сил по звільненню Кувейту мали тривати 17 діб. В тому числі: повітряно-наступальна операція – 3 доби та повітряно-наземна наступальна операція – 14 діб. Але в майбутньому в плани були внесені принципові корективи.

В ході операції командування БНС планувало за три доби вирішити наступні завдання:

- 17 січня – завоювати панування в повітрі, а також дезорганізувати систему управління країною та її збройними силами;
- 18 січня – завдати суттєвої шкоди військово-економічному потенціалу Іраку і зруйнувати його інфраструктуру;
- 19 січня – нанести угрупованню збройних сил Іраку в Кувейті таку поразку, яка б гарантувала звільнення Кувейту з мінімальними втратами.

Заслугове уваги послідовність виконання першого завдання – завоювання панування в повітрі.

За 6 годин до її початку була розпочата масована постановка радіоелектронних перешкод наземними і повітряними засобами РЕБ. Встановленням перешкод та ударами протирадіолокаційних ракет було вирішено головні завдання: здійснено радіоелектронне придушення системи ППО Іраку, паралізовано систему управління військами та захоплено панування в ефірі.

Цим була закладена основа не тільки завоювання панування в повітрі, а й перемоги війни в цілому.

За дві години до початку бойових дій БНС приступили до проведення спеціальної розвідувальної операції під умовною назвою “Палючий вітер”, що передбачала безперервне ведення повітряної розвідки стратегічними літаками розвідниками RC-135 в районі конфлікту. Повітряно-наступальна операція „Буря в пустелі” розпочалася 17 січня в 2 год. 30 хв. за місцевим часом. Саме в цей час відбувся перший масований ракетно-авіаційний удар (МРАУ), тривалість якого становила 2 год. 30 хв. Після нього в перший день операції було виконано ще два масованих авіаційних удари (МАУ). Заслугове інтерес порядок побудови сил і засобів в цих ударах. Так,

наприклад, оперативне шикування сил в першому і в наступних ударах включало три ешелони:

- перший з них – ешелон придушення системи ППО та дезорганізації системи управління;
- другий та третій – ударні ешелони.

Ешелон придушення системи ППО включав до 40 пусків крилатих ракет морського базування BGM-109 "Томахок" і до 200 бойових літаків (30% від загальної кількості літаків залучених в 1 МРАУ), з них літаків тактичних авіації – біля 175 (в тому числі тактичних винищувачів F-117A "Найтхок" – 30 од.), винищувачів ППО – 60, літаків-розвідників і РЕБ – до 20. Він складався з декількох груп: групи розвідки і РЕБ, групи розчищення повітряного простору і групи ураження засобів ППО. Нанесенню ударів авіації передувало ретельно організоване радіоелектронне придушення. Так, одночасно з запуском КРМБ „Томахок” у повітря були підняті спеціалізовані літаки РЕБ EC-130H, EF-111 і EF-6B, які здійснювали постановку перешкод, затруднюючи іракським РЛС виявлення ударних літаків тактичної авіації на малих висотах. Ударні літаки групи поразки засобів ППО, використовуючи результати дій літаків РЕБ і малопомітність винищувачів F-117A, наносили ракетно-бомбові удари по позиціях ЗРК і РЛС виявлення повітряних цілей протирадіолокаційними ракетами, керованими ракетами і бомбами з лазерними системами наведення.

Ударні ешелони включали 60 пусків (КРМБ) „Томахок” та за деякими джерелами від 35 до 40 пусків крилатих ракет повітряного базування (КРПБ) у звичайному спорядженні, для ударів по точковим цілям. Носії даних КРМБ були розгорнуті в Перській затоці, Червоному морі і східній частині Середземного моря. Пуски КРПБ AGM-86C, здійснювались з 7 стратегічних бомбардувальників B-52G. Ці літаки наносили удари по найбільш важливим об'єктам воєнного потенціалу Іраку в районі Багдада і Басри. З 35-40 зроблених пусків, 30 ракет (90%) вразили цілі.

Крім вище вказаних засобів повітряного нападу, в ударний ешелон входило близько 420 літаків тактичної авіації (70% від загальної кількості літаків залучених в перший МРАУ).

Розподіл сил та засобів в ударних ешелонах було наступним.

Перший ударний ешелон включав до половини всіх літаків, що приймали участь в масованому ударі (біля 303 літаків), 65% з них – винищувачі прикриття. В склад ешелону входила ескадрилья літаків F-117A.

Основними об'єктами поразення ударних груп ешелону стали аеродроми, ракетні і авіаційні бази противника. Для літаків F-117A, об'єктами поразення були бази оперативно-тактичних ракет на заході Іраку. Дії малопомітних літаків, виготовлених за технологією "Стелс", дублювалися палубними літаками F/A-18.

Другий ударний ешелон (приймало участь 20 % літаків – 122 од.) застосовувався проти об'єктів систем ППО, управління державою і її збройними силами, які продовжували функціонувати. Радіоелектронне прикриття ударних груп цього ешелону здійснювали літаки РЕБ, а прикриття з повітря – винищувачі (що супроводжували ешелони придушення ППО), які виконували це завдання після поповнення паливом в повітряному просторі поза зоною бойових дій.

Таким чином, основними об'єктами першого масованого ракетно-авіаційного удару стали підрозділи ППО, аеродроми, ракетні бази, пункти управління і вузли зв'язку, будівлі міністерства оборони, генерального штабу, резиденція президента Іраку, склади для зберігання зброї масового ураження.

У проміжках між масованими ударами авіація БНС вела систематичні бойові дії, зосереджуючи основні зусилля на розвідці і знищенні неуражених засобів ППО, мобільних пускових установок оперативно-тактичних ракет (ОТР) "Скад", авіації на аеродромах, об'єктів комунікацій і угрупованням сухопутних військ.

З закінченням третьої доби, повітряно-наступальна операція бала призупинена.

Але поставленої мети в ППО досягнуто не було. За три доби бойових дій було вирішене лише одне завдання з запланованих – було завоювання панування в повітрі. Були знищені відомі об'єкти виробництва і зберігання засобів масового ураження. В той же час система управління збройними силами Іраку продовжувала функціонувати. Тому командування БНС вирішило продовжити ППО в формі систематичних бойових дій до тих пір, поки не будуть вирішені наступні групи завдань, що планувались.

Це вимагало перегляду планів ведення наступних бойових дій і переносу повітряно-наземної операції по звільненню території Кувейту на більш пізні строки. В наступних систематичних бойових діях авіація БНС поряд з іншими вирішувала завдання пошуку і знищення мобільних пускових установок балістичних ракет. Активність авіації підтримувалась на середньому рівні і складала від 400 до 850 бойових літако-вильотів за добу, але ж з наближенням строку початку повітряно-наземної наступальної операції БНС вона підвищилась, досягнувши близько за деякими джерелами від 1095 до 1250 бойових літако-вильотів. В цілому за повітряно-наступальну операцію (38 діб) авіація БНС здійснила за деякими джерелами близько 38000 літако-вильотів, в тому числі близько 1700 літако-вильотів стратегічною, близько 27000 тактичною і більше 6000 палубною авіацією.

Загальні втрати військово-повітряних сил БНС склали 68 літаків із них 52 літака США і 16 літаків інших країн. Крім того США втратили 26 вертольотів. Втрати ВПС Іраку склали 356 літаків. З них 42 літака було збито в повітрі, 314 пошкоджено і знищено на землі. Розраховуючи зберегти авіацію від втрат,

С. Хусейн частину літаків (100 – 120 од.) перебазував на територію Ірану. В наступному ці літаки в бойових діях не застосовувались.

З початком операції “Щит пустелі” забезпечення протиповітряної оборони та протиракетної оборони від іракських літаків і оперативно-тактичних ракет стало найважливішим завданням БНС, американське командування прийняло рішення про розміщення в зоні Перської затоки біля 60 ЗРК “Петріот” та 46 ЗРК “Хоук” для захисту воєнних об’єктів та міст. Для знищення пускових установок ракетних комплексів Іраку були виділені спеціальні групи ударної авіації. Вже на другий день війни, 18 січня 1991 р., для удару по місту Дахран (Саудівська Аравія) була застосована перша іракська оперативно-тактична ракета „Скад”. Для виявлення старту ОТР „Скад” і первісного визначення траєкторії її польоту використовувалися дані супутникових систем попередження і розвідки.

В умовах дефіциту часу, який виділявся для керування вогнем ЗРК “Петріот”, перехоплення “Скад” здійснювалося на дальностях не перевищуючих 40 км від цілі. Іноді ракети “Скад” збивалися навіть над населеними пунктами і містами Ізраїлю, що призводило до жертв цивільного населення. Усього ж з 18 січня по 25 лютого 1991 р. по містах Ізраїлю, Саудівської Аравії і Бахрейну Іраком було застосовано по деяким джерелам від 79 до 133 пусків таких ракет. Хоча було виявлено всі пуски, але ж збито лише 46 ракет. Це дає змогу зробити висновок, що імовірність ураження ЗРК “Петріот” балістичних ракет під час бойових дій в зоні Перської затоки 1991 р. складала 35%.

Слід зазначити, що основними засобами боротьби з крилатими ракетами повітряного і морського базування у ЗС Іраку були ЗРК “Оса-АК”, ЗУ-23-4 “Шилка”, за деякими джерелами ними було збито близько 10% крилатих ракет від їх загальної кількості пусків.

Отже, з ПННО “Буря в пустелі”, можна зробити наступні висновки:

1. Війна в зоні Перської затоки стала війною переломною, перехідною і етапною. Вона відкрила еру війн нового типу: з застосуванням високоточної зброї, із залученням в орбіту активних дій нової сфери – космосу, і значним розширенням старої – ефіру.

2. Вирішальна роль у проведенні спільної операції БНС була відведена повітряно-наступальній операції, особливо її першим масованим ударам.

3. У першому масованому ударі зусилля були зосереджені тільки на групі завдань завоювання панування в повітрі, що у наступному постійно підтримувалося за рахунок виділення частини сил у ході масованих ударів і систематичних бойових дій.

4. При проведенні повітряної наступальної операції проявилися наступні нові риси:

– застосування крилатих ракет морського та повітряного базування у звичайному спорядженні, для ударів по цілям, прикритим сильною ППО;

- висока інтенсивність нанесення ударів авіацією (на окремих етапах до 2-3 тис. літако-вильотів за добу);
- використання літаків ДРЛВ для контролю за повітряною обстановкою і наведення винищувальної авіації;
- застосування малопомітних літаків F- 117A “Найтхок”.
- вперше в бойових умовах пройшли випробування ракета загального призначення “Слем”, протирадіолокаційна ракета “Аларм”, літаки E-8 системи “Джистарс”.
- вперше інтенсивне використання високоточної зброї (близько 8 % від загальної кількості зброї і боєприпасів, що застосовувались у війні);

5. Основними факторами, що забезпечили успіх дій авіації БНС, стали:

- значна перевага авіації БНС над авіацією Іраку не тільки в кількісному, але й у якісному відношенні, особливо за рахунок літаків F-117A, F-111, F-4G, F/A-18, F-16, F-15, "Торнадо", оснащених новітньою зброєю, системами розвідки, керування і наведення, а також КРМБ "Томахок" та КРПБ AGM-86С;
- оперативно-тактична раптовість за рахунок використання заходів щодо дезінформації, нічного часу, сильних радіоперешкод засобам керування і ППО;
- централізоване планування, висока організація бойових дій при чіткій взаємодії всіх сил і засобів повітряного нападу при нанесенні ударів;
- комплексне застосування ЗПН в ударах і чітке розмежування задач між ними в просторі і часі з урахуванням бойових можливостей засобів і рівня підготовки льотного складу.

Все сказане дає зробити висновок, що технічна перевага, а також вмiле застосування сил і засобів збройної боротьби під час проведення ПНО “Буря в пустелі” стали важливими передумовами для перемоги БНС в війні в зоні Перської затоки.

В другій половині лютого 1991 р. створення ударних угруповань БНС на запланованих напрямках наступу в основному було завершено. Командуванню БНС до середини лютого вдалося практично повністю розкрити оперативну побудову і систему інженерних загороджень іракських військ вздовж кордону з Саудівською Аравією та визначити їх вразливі місця. На основі аналізу угруповання іракських військ було прийнято рішення про створення зовнішнього та внутрішнього фронтів охоплення. З метою відсікти від стратегічних резервів, та здійснити в подальшому їх розчленування та знищення по частинам.

Угруповання БНС, призначені для проведення операції, включали американські, французькі, англійські, єгипетські, сирійські, саудівські та кувейтські війська.

Склад військ Багатонаціональних сил був наступний:

- американські війська: 18 ПДК (82 пдд, 101 ппд, 24 мд, 2 бртд), 7АК (1 і 3 бртд, 2 обркп, 1 мд); 3 АК (1 кд і 197 омбр); 1 і 2 едмп;
- французькі війська: 4 амд і 6 бртд;
- англійські війська: 1 бртд;
- єгипетські війська: 3 мд і 4 тд;
- сирійські війська: 9 тд;
- саудівські війська: шість бригад;
- кувейтські війська: одна бригада.

Для досягнення мети операції командування багатонаціональних сил створило три ударні угруповання і визначило три напрямки дій – центральний (напрямок головного удару), приморський (напрямок другого удару), західний (допоміжний). Оперативна побудова угруповань БНС включала перший ешелон і резерв.

Для ведення наступальних дій на напрямку головного удару призначались 7 АК США. Так, 7 АК отримав завдання наступати в напрямку Хафар-ель-Батин, Басра, розгромити дивізії іракських військ, що обороняли першу та другу смуги оборони і з'єднання республіканської гвардії в районі Ез-Зубейр та в подальшому замкнути внутрішній фронт охоплення військ 3 АК Іраку в Кувейті. 18-му повітрянодесантному корпусу США ставилась задача наступати на західному напрямку на Еш-шуба, Ель-Бусайя, Ен-Насирія, та у взаємодії з 7 АК подолати оборону іракських військ, знищити корпусні резерви противника в районах Джада, Ель-Бусайя та перерізати шосе Басра-Багдад в районі Ен-Насирія, завершити створення зовнішнього фронту охоплення південного угруповання іракських військ. Для підтримки лівого (західного) флангу угруповання БНС на базі французької 6 бртд була створена оперативно-тактична група (ОТГ), в склад якої увійшли бригада 82 пдд США і підрозділи саудівських військ. За двоє діб до початку операції “Меч пустелі” ця група була приховано перекинута в район Рафха і розгорнулася вздовж саудівсько-іракського кордону. Її задача полягала в стрімкому наступі в напрямку Ес-Сальман, Самава, та вихід на рубіж річки Євфрат (з метою блокування шосе Басра – Багдад та завершення утворення, у взаємодії з головними силами 18 ПДК, зовнішнього кільця охоплення південного угруповання іракських військ).

На допоміжному напрямку, дислокувались дві єгипетські дивізії і дві кувейтські бригади. Формування єгипетських, кувейтських і саудівських сухопутних військ були організовано зведені в дві оперативно-тактичні групи – “Північ” та “Схід”. Їм належало наступати на допоміжних напрямках і у взаємодії з 7 АК і морською піхотою США прийняти участь в знищенні іракських військ, що оборонялися безпосередньо на території Кувейту.

Стратегічний резерв головнокомандуючого БНС генерала Н. Шварцкопфа складала 3 АК США і 9 тд Сирії.

Співвідношення сил та засобів ворогуючих сторін показані в табл.2.

Таблиця 1.2

Співвідношення сил та засобів ворогуючих сторін в ході проведення ПННО «Меч пустелі»

Сили і засоби	Угруповання військ БНС	Угруповання ЗС Іраку	Співвідношення
Особовий склад, тис. чол.	близько 730	близько 400	1,8:1
дивізії	31	34	1:1,1
Танки	5500	3400	1,6:1
Гармати польової артилерії, РСЗВ і міномети	4200	4800	1:1,14
Бойові літаки	2400	480	5:1
Бойові кораблі	180	13	13,8:1

На напрямку другого удару основу угруповань БНС склали 1 і 2 едмп США. З ними взаємодіяли саудівські і кувейтські війська.

До основних особливостей створення угруповань військ БНС і їхньої оперативної побудови можна віднести наступне.

Відповідно до замислу операції американцям удалося потай створити ударне угруповання військ на західному напрямку безпосередньо за 10 – 12 днів до початку наступу. З цією метою на тлі активного проведення заходів щодо маскування і дезінформації зі східних районів Саудівської Аравії, по єдиній шосейній дорозі, яка проходить уздовж саудівсько-іракського кордону, було здійснене значне перегрупування військ 19 ПДК США на відстань 350 – 500 км. Першою в район Рафха була перекинена 6 брtd Франція, потім – 101 пшд, 24 мд і інші формування корпусу з засобами матеріально-технічного забезпечення.

Оперативна побудова і бойові порядки військ створювалися з урахуванням особливостей пустельної місцевості, великих розривів в обороні іракських військ на західній ділянці фронту і можливостей з'єднань і частин вести бойові дії на автономних напрямках, з відкритими флангами і максимально можливими темпами наступу.

Оборона Іраку будувалася в два ешелони. В першому ешелоні – 2, 3 і 7 АК, в другому – 4 АК. Резерв – вісім дивізій. Командування ЗС Іраку було упевнено в тому, що за наявності значної переваги над БНС по загальновійськових з'єднаннях і артилерії, рівного співвідношення по бронетанкових силах, зуміє якщо не розгромити супротивника, то в усякому разі успішно відбити його удар – тим більше, що іракці діяли на своєму, звичному для них, добре засвоєному ТВД.

При створенні південного оборонного угруповання військово-політичне керівництво Іраку намагалося врахувати сильні і слабкі сторони коаліційних військ і використовувати їх в своїх інтересах. Враховуючи абсолютну перевагу військово-морських сил БНС і наявність в їх складі великих десантних з'єднань, іракці, проте, припустили стратегічний прорахунок, вважаючи неминучим проведення США широкомасштабної морської десантної операції. Дезінформація, відмінно здійснена об'єднаним центральним командуванням через засоби масової інформації, ввела іракське керівництво в оману, чому сприяли і демонстративні дії сил флоту на морі.

Іракське командування, сліпо довірившись досвіду восьмилітньої війни з Іраном, в ході якої воно в цілому успішно вело жорстку позиційну оборону, вважало, що і цього разу зуміє у такий спосіб вирішити поставлені задачі. Тобто, в основу початкових оборонних дій була закладена пасивність, що зрештою й обумовила результат війни.

Під час підготовки до війни Ірак провів величезний об'єм робіт оборонного характеру. Ним були завчасно розосереджені і захищені важливі об'єкти військово-економічного потенціалу, які американська розвідка, судячи з усього, не змогла повністю розкрити. Продумано і ефективно було здійснено оперативне маскування, включаючи широке використання різних макетів, хибних аеродромів і стартових (вогневих) позицій.

Цілеспрямовано було проведено інженерне обладнання району військових дій за допомогою створення розгалуженої мережі загороджень на очікуваних напрямках просування військ противника. Заслугує уваги створена система інженерних загороджень. В широких масштабах проводилося мінування місцевості.

Організацію оборони можна розглянути на прикладі 31 мпд яка знаходилася в першому ешелоні 7 АК на стику кордонів Іраку, Кувейту і Саудівської Аравії. В її бойовому складі були: бронетанкова, мотопіхотна бригади, дві піхотні бригади, окремий танковий батальйон, два артилерійські дивізіони, зенітний артилерійський дивізіон, реактивна артилерійська батарея, підрозділу бойового забезпечення і тилу. Танків нараховувалося близько 200, гармат польової артилерії – більше 50, пускових установок РСЗВ – 6, гармат зенітної артилерії – близько 50, БТР – більше 100. Дивізія посилювалася піхотною бригадою та артдивізіоном. Бойовий порядок дивізії будувався в два ешелони. Смуга оборони складала близько 35 км по фронту і до 40 км в глибину. У перший ешелон розташовувалися дві пбр. Кожна займала першу оборонну позицію. Другий ешелон представляли мпб і пбр, які займали другу і третю позиції. До Загальновійськового резерву виділялася тбр, яка займала оборону на третій і четвертій оборонних позиціях. Віддалення артилерійських підрозділів від переднього краю складало 3,5 – 20 км. Основні зусилля зосереджувалися на лівому фланзі.

Система оборони включала смугу забезпечення, чотири оборонні і відсічні позиції.

Смуга забезпечення глибиною 2,5-17,5 км, включала окремі опорні пункти піхотних і танкових підрозділів, виділених з складу другого ешелону, розвинуту систему інженерних загороджень (протитанкові рови, дротяні загородження). Перша позиція мала глибину 3,5-4,5 км та включала 3-4 траншеї. Інші позиції склалися з 1-2 траншей. Основою першої позиції були батальйонні райони оборони, які склалися з опорних пунктів рот, пов'язаних між собою за фронтом і в глибину системою загороджень і траншеями. Всього було відрито 220 км траншей і ходів сполучення.

Якщо уявити, що справа дійшла б до реального прориву цієї оборони, то знадобилися б набагато більш значні зусилля наступаючої сторони для її подолання. І той факт, що сухопутні угруповання БНС не пішли на прорив, а віддали перевагу обхідному маневру, свідчив про те, що вони врахували потужність створеної оборони, яка являла для них велику небезпеку.

В ніч 24 лютого лінкори ВМС США "Віскансін" та "Місурі", які знаходились біля узбережжя Кувейту, почали масований артилерійський обстріл узбережної смуги. Це був захід оперативного маскування, який проводився з метою примусити іракське командування повірити в неминучість висадки великого десанту. Але цього не відбулося. Була здійснена висадка лише тактичних десантів. Заходи по оперативному маскуванню на напрямках головного і другого удару своєї мети досягли. Не допоміжному, центральному напрямку подібні заходи не проводились.

Повітряно-наземна наступальна операція БНС з метою розгрому південного угруповання іракських військ почалася в 4 год. 30 хв. Слід зазначити, що як і в операції „Буря в пустелі”, початковим етапом проведення наземної операції стало з 20 годин 23 лютого в смугі дій ударних угруповань, масоване придушення засобами РЕБ БНС системи управління збройних сил Іраку.

Безпосередньому переходу військ в наступ передувала потужна комплексна вогнева підготовка тривалістю більше години з застосуванням польової артилерії, тактичної, палубної і армійської авіації союзників. Вихідні дані для вогневого ураження противника були уточнені в попередні доби, в період інтенсивного ведення всіх видів розвідки.

Наступальні дії операції „Меч пустелі”, на напрямках головного і другого ударів, почалися 24 лютого, на допоміжному напрямку – 25 лютого 1991 р.

На приморському напрямку перейшли в наступ 1 і 2 едмп (США), з'єднання і частини єгипетських, саудівських і кувейтських військ, наносячи удар в напрямку на Ель-Кувейт. На приморському напрямку вздовж саудівсько-іракського кордону, як зазначалося раніше, іракською армією була задалегідь створена глибоко ешелонована оборона, насичена вогневими засобами і розвинена в інженерному відношенні. Але союзним

військам, які діяли на напрямку другого удару, не треба було для її подолання застосовувати класичну форму наступальних дій – прорив. Причина цьому дуже проста: іракські частини першого ешелону до початку наступу сухопутних військ БНС почали відхід з позицій, які займали.

Це дозволило союзним військам на приморському напрямку в перший день операції просунутись на глибину до 50 км. Для допомоги військам які наступали на напрямку другого удару, близько 8 години першого дня операції був викинутий тактичний повітряний десант в кількості двох підсилених парашутно-десантних батальйонів із складу 82 пдд 18 ПДК і підрозділів спеціального призначення кувейтських військ.

На півдні в пригороді Ель-Кувейта десант захопив столичний аеропорт. Одночасно із повітряним десантом на прибережні острови Файлакла та Бубіян, а також на важливі в оперативному відношенні ділянки східного узбережжя Кувейту, були висаджені морські тактичні десанти. Угруповання ВМС союзників здійснювало підтримку військ на приморському напрямку вогнем корабельної артилерії і ударами палубної авіації.

На центральному і західному напрямках головні сили 7 АК та 18 ПДК безперешкодно долали зону інженерних загороджень перед переднім краєм і при підтримці тактичної авіації, просунулись в глибину території Іраку в середньому на 25-30 км. Безпосередню авіаційну підтримку наступаючих військ здійснювали з повітря дві бригади армійської і палубної авіації з чотирьох авіаносців, що знаходились в Перській затоці. Основні зусилля були направлені перед усім на знищення бронетанкової техніки в першій смузі оборони військ Іраку. Стратегічна авіація діяла в основному по позиціям військ в південній частині Іраку і по другому оперативному ешелоні іракських військ в Кувейті.

За першу добу повітряно-наземної операції „Меч пустелі” авіація БНС виконала близько 1250 літако-вильотів, в тому числі 50 стратегічними бомбардувальниками, більше 1000 тактичною і близько 200 палубною авіацією, а також було здійснено 4 пуски крилатих ракет морського базування „Томахок”.

ВПС Іраку в цей день бойових дій не вели. Були відмічені лише поодинокі вильоти для повітряної розвідки.

В перший день наступу сухопутних військ БНС іракське командування намагалося організувати контратаки силами другого оперативного ешелону, але вони були зірвані ударами авіації. Зокрема, повністю втратила боєздатність 12 бртд, що висувалася з району південніше міста Джирайшана в напрямку Ель-Джахра. Контратакуючим частинам не давали навіть можливості зблизитись з наступаючими військами. В подальшому противник, який оборонявся, як правило, не опирався, а „планомірно” відходив на наступні позиції, тому в ході операції „Меч пустелі” ближніх боїв практично не було.

Слід зазначити, що в перший день повітряно-наземної операції, Ірак зміг здійснити три пуски оперативно-тактичних ракет „Скад”, з них два – по Саудівській Аравії і один по Ізраїлю. Засоби ППО БНС збили одну ракету над територією Саудівської Аравії. Дві інші ракети відхилилися від цілей.

В цілому, результат дій БНС 24 лютого по всьому фронту був успішним.

На приморському напрямку з'єднання морської піхоти США у взаємодії з арабськими військами вклинились в оборону противника на глибину до 40 – 50 км і створили реальну загрозу оточення для п'яти дивізій і шести окремих бригад іракських військ, що оборонялися на південно-східній частині Кувейту.

На центральному напрямі частини 7 АК (США) не зустрічаючи серйозного опору, успішно долали оборону іракських військ на стику між 3 та 4 АК і без втрат просунулись в глибину іракської території на 30 – 40 км.

Наступ з'єднань 18 ПДК (США) на західному напрямку був також успішним, але мав ряд особливостей. Так в першому ешелоні корпусу діяли 24 мд, 101 пшд, 3 обрпк (США) і оперативно-тактична група 6 бртд (Франція). Всі ці формування наступали на широкому фронті по самостійним напрямкам, не торкаючись один-одного на флангах. Зокрема, 6 бртд (Франція) наступала на лівому фланзі корпусу. Вона стрімко захватила аеродром Ес-Сальман на іракській території, взявши в полон до 2,5 тис. солдат і офіцерів. 101 пшд, що діяла східніше, перейшла саудівсько-іракський кордон, та безперешкодно просунулась в глибину території Іраку на 30 – 35 км, де розгорнула оперативну базу (східніше Ес-Сальман) і почала підготовку до десантування повітряно-штурмових тактичних груп. 24 мд здійснила глибокий рейд в напрямку Еш-Шуба, Ель-Бусайя, Махтат-Джаліба; у взаємодії з частинами 7 АК вийшла до шосе Басра – Багдад і блокувала його в районі Ен-Насирія. На протязі доби дивізія просунулась на 40 – 45 км, не зустрічаючи опору.

На другий день операції з ранку 25 лютого, війська БНС продовжили активні бойові дії, нарощуючи темпи наступу, наносячи флангові і розсікаючи удари по угрупованням ЗС Іраку. В наступі приймали участь сухопутні війська 11 держав анти іракської коаліції, в тому числі з Сирії, Єгипту, Оману, Кувейту, Бахрейну.

За 12 годин з'єднання і частини першого ешелону в основному подолали першу і другу смуги оборони іракських військ і створили умови для повного оточення південного угруповання ЗС Іраку в Кувейті.

Наступ з'єднань і частин БНС вівся при відсутності серйозного опору. В результаті темпи наступу були дуже високими – 50 км за добу.

На приморському напрямку частинам 1 і 2 едмп (США) у взаємодії з двома бригадами Саудівської Аравії, двома бригадами Сирії, одною бригадою Кувейту, 3 мд і 4 тд Єгипту вдалося вийти до південної та західної окраїн Ель-Кувейту та зав'язати вуличні бої за його звільнення. Тут

вперше наступаючі війська відчували опір. Дії БНС активно підтримувались ударами тактичної та палубної авіації і вогнем корабельної артилерії. До середини доби з'єднання і частини іракських військ, що займали оборону в районі Ель-Кувейт та в південно-східній частині Кувейту, опинились відрізаними від головних сил. Почалася масова здача іракських військовослужбовців в полон.

На центральному напрямку з'єднання 7 АК США у взаємодії з 1 бртд Великобританії, 4 аед і 6 бртд Франції вийшли до другого оборонного рубежу іракських військ, вклинившись в оборону Іраку на глибину до 50 км. Вони сприяли розчленуванню і розгрому по частинам головних сил кувейтського угруповання противника. Командир 7 АК США, використовуючи успіх 1 мд, ввів в битву 1 бртд (Великобританія). Цій дивізії було поставлене завдання розвивати наступ на Басру, частиною сил сприяти оточенню і розгрому двох відходячих іракських піхотних дивізій. З цією ж цілю в район Рахаїл була десантована бригада 101 пшд (США), яка захопила плацдарм в тилу противника і забезпечила розвиток наступу частинам 1 мд США і 1 бртд Великобританії.

На західному напрямку частини 18 ПДК силами 1 мд, 3 та 1 бртд подолали перший оборонний рубіж іракських військ в районі Джахма і продовжили наступати в напрямку Ель-Бусайя. До середини дня частини 24 мд США оволоділи Ель-Бусайя та с ходу розгромили відступаючі формування іракських військ в цьому районі. Частини 6 бртд Франції, не зустрічаючи опору з сторони противника, продовжували просування в напрямку Ес-Самава.

Повітряний десант із складу 82 пдд і морської в складі 4 і 5 ебрмп при підтримці тактичної і палубної авіації вели бойові дії на південні та південно-західній окраїнах Ель-Кувейту.

Основні зусилля союзної авіації в цей період були зосередженні на забезпеченні ізоляції району бойових дій і наданні безпосередньої авіаційної підтримки наступаючим військам.

Тактична авіація основні зусилля зосередила на поразенні опорних пунктів на оборонних рубежах і позиціях; бронетанкової техніки і живої сили на полі бою; пунктів управління тактичного і оперативно-тактичного значення; об'єктів інфраструктури.

Стратегічна бомбардувальна авіація здійснювала удари по резервам противника в південних районах Іраку. Для перешкоджання їх висуванню і організованому вступу в битву удари носились з великих висот.

Нанесення авіаційних ударів тактичною авіацією по об'єктам вздовж переднього краю оборони сухопутних військ Іраку здійснювалось в безпосередній близькості від сухопутних військ БНС. Це свідчить про добре організовану тактичну взаємодію між авіацією і сухопутними військами на полі бою. Важливу роль у ході бойових дій відіграли команди управління

тактичної авіації і передові авіанавідники в бойових порядках сухопутних військ.

Всього в ході бойових дій 25 лютого авіація БНС здійснила близько 1157 літако-вильотів, в тому числі 52 стратегічними бомбардувальниками, 1000 тактичною і 105 палубною авіацією. З кораблів ВМС БНС було зроблено два пуски крилатими ракетами морського базування „Томахок”.

ВПС Іраку бойових дій в цей день не вели.

На протязі доби ППО БНС відбили шість ракетних ударів Іраку, в тому числі чотири удари ОТР „Скад”. Дві ракети були перехоплені ЗРК „Петріот”. Два удари ракетами „Силкуорм” були нанесені по кораблям БНС, одна ракета була уражена протиракетною „Сі-Дарм” з борту есмінця ВМС США.

Іракські з'єднання понісши значні втрати почали масовий відхід на всьому фронті. Їх дії набули неорганізований характер і фактично обернулися в втечу. Кидались технічно справні, з комплектом боєприпасів озброєння і техніка, запаси матеріально-технічних засобів. Спроби іракського командування підготувати і провести контрудар по головним силам 7 АК США були зірвані союзницькою авіацією. Дивізія республіканської гвардії „Хамурапі”, яка була задіяна з цією метою, понесла тяжкі втрати ще при висуванні на запланований рубіж контратаки. В результаті в бій була введена тільки одна бригада дивізії. Але вона була розгромлена наступаючими частинами 1 мд США і 1 бртд Великобританія у взаємодії з 101 пшд в районі північніше міста Рахайл.

На третій день операції “Меч пустелі”, 26 лютого 1991 р., на напрямку головного удару американські, англійські та французькі війська розвивали наступ у стратегічній глибині. Для сприяння їх просуванню і як найшвидшому виходу на рубіж річки Євфрат 82 пдд здійснила висадку трьох повітряних десантів у складі 2 повітряно-десантних батальйонів(пдб) в кожному.

В кінці дня лівофлангове ударне угруповання БНС на широкому фронті вийшло до річки Євфрат і відрізало шляхи відступу іракським військам до Багдаду.

На напрямку другого удару головні сили приморського угруповання звільнили столицю країни Ель-Кувейт.

2 едмп продовжувала рух у напрямку до Басри і в кінці дня на рубежі кувейтсько-іракського кордону з'єдналась із угрупованням єгипетсько-саудівських військ, які діяли на допоміжному напрямку.

На четвертий день операції, 27 лютого, 7 АК США розгорнувся фронтом на схід і спрямував на з'єднання з приморською групою в районі Басри. На приморському напрямку об'єднане угруповання американських, єгипетських та саудівських військ оволоділо Басрою.

З виходом БНС АІК на широкому фронті до річки Євфрат та оволодінням Басрою операція “Меч пустелі”, та й війна в зоні Перської

затоки в цілому, завершилась. За розпорядженням президента США о 8 год. ранку 28 лютого воєнні дії припинились.

Потенційно війська Анти іракської коаліції могли продовжувати наступ і далі, до захоплення Багдаду і нанесення повної поразки режиму С. Хусейна. Тому рішення Дж. Буша припинити подальший наступ було скоріше політичним, ніж воєнним.

БНС могли також не витрачаючи великих зусиль, замкнути кільце оточення іракських військ, з'єднавшись в районі Басри. Але, згідно наказу президента США Дж. Буша, це не було зроблено. Більш того, у іракського командування з'явилась можливість вивести з Кувейту сім боездатних армійських дивізій та стратегічний резерв – Республіканську гвардію.

Головним результатом війни можна вважати беззастережну капітуляцію Іраку. Іракське командування припинило нанесення ракетних ударів і повністю вивело свої війська із Кувейту та південних районів Іраку.

Розмах операції був наступним:

- фронт наступу – 400 км;
- глибина – 250 км;
- теми наступу – 60 км на добу;
- тривалість операції – 4 доби.

В операції “Меч пустелі” вирішальна роль в остаточному розгромі противника належала сухопутним військам, але припинювати роль авіації в операції теж не можна. За 4 доби авіація БНС здійснила біля 5 тис. бойових літако-вильотів.

Заслугове уваги досвід управління багатонаціональним угрупованням. В ході операції “Меч пустелі” кожний національний контингент отримав самостійну задачу та діяв на визначеному напрямку. Але загальне керівництво здійснювали американці. Представники командування США знаходилися в усіх штабах і на командних пунктах.

У війні в зоні Перської затоки відбувалося якісне розширення масштабів збройної боротьби – вперше у воєнні дії був включений космос.

На початку 90-х рр. ХХ ст. США володіли могутнім космічним арсеналом, який нараховував сотні ШСЗ різноманітного призначення, мали сформовану повітряно-космічну доктрину, а також Об'єднане космічне командування (ОКК) з підпорядкованими йому космічними командуваннями видів збройних сил. Це послужило основою для широкомасштабного застосування космічних засобів у ході війни в зоні Перської затоки.

У складі БНС був створений принципово новий елемент стратегічного угруповання – космічний. Основу космічного ешелону складало орбітальне угруповання. В нього входило більше 60 космічних апаратів розвідки, до 20 ШСЗ зв'язку, а також супутники постійно діючих космічних систем навігації, метеозабезпечення та виявлення запуску ракет.

Космічні засоби широко застосовувались БНС у всіх трьох операціях на всіх рівнях воєнного мистецтва (стратегічному, оперативному і тактичному).

Іракська армія на початок операції “Буря в пустелі” була доволі сильною, а саме мала перевагу на БНС за кількістю дивізій – чотириразову і по артилерії – дворазову, на кордоні Кувейту з Саудівською Аравією іракська армія створила глибоко ешелоновану оборону, насичену вогневими засобами і розвинута в інженерному відношенні. Ірак мав достатньо потужну систему протиповітряної оборони. Також не можна не враховувати досвід, який був отриманий Іраком у тривалій війні з Іраном.

Керівництво Іраку вважало, що після стратегічного розгортанням БНС Антиіракської коаліції перейдуть у наступ угрупованням сухопутних військ при підтримці авіації. Так було у всіх попередніх війнах ХХ ст.

Виходячи із даного припущення, а також спираючись на свій досвід війни з Іраном, іракське командування зробило ставку на ведення позиційної війни. Вважалось, що створена на кордоні Кувейту із Саудівською Аравією глибоко ешелонована оборона характеризується достатньою стійкістю, для відбиття наступу сухопутних військ БНС. Але запровадити свій план ведення війни в життя іракському командуванню не довелося.

Несподіваним для іракського командування був сам характер війни. Війна в зоні Перської затоки стала першою війною в історії, де вирішальна роль в досягненні належала засобам повітряного нападу та масштабного застосування високоточної зброї, вторгнення потужного угруповання ВПС АІК на всю стратегічну глибину (повітряний простір Кувейту та Південного Іраку).

Втрати БНС у ході війни в зоні Перської затоки були мінімальними: 147 чол., в тому числі: армія США втратила 88 чол., об’єднані сили Єгипту Саудівської Аравії та Кувейту – 41, Великобританії – 16 і Франції – 2 чол. Втрати Іраку – точних даних нема, але приблизно 60-70 тис. чол. вбиті, 80 тис. чол. поранені.

Віддаючи належне засобам повітряного нападу, ні в якому разі не можна принижувати роль Сухопутних військ на завершальному етапі війни – в повітряно-наземній наступальній операції. Вона продовжувалась 100 годин, що складає всього 9% загальної тривалості часу активного ведення збройної боротьби. Така мала питома вага воєнних дій на землі спостерігалась вперше.

В ході операції “Меч пустелі” Сухопутні війська, в тісній взаємодії із засобами повітряного нападу, завершили розгром іракської армії. Була досягнута кінцева мета війни: територія Кувейту була звільнена з мінімальними втратами в особовому складі та бойовій техніці. Операція проводилась в умовах відсутності противника, але такі полігонні умови були створені самими БНС. Іракська армія ще до початку ПНО була морально і фізично придушена засобами повітряного нападу.

Війна в зоні Перської затоки переконливо показала, що якісна перевага особового складу американських збройних сил дозволила США в повній мірі

реалізувати свою технічну перевагу. Професійна армія, яка вперше в ХХ ст. взяла участь у війні такого масштабу продемонструвала свої високі якості.

Характерним для війни в зоні Перської затоки був перерозподіл “сфер впливу” складових частин воєнного мистецтва: стратегії, оперативного мистецтва і тактики. В цих війнах попередніх епох, починаючи із Стародавнього світу і до першої половини ХХ ст. включно, вирішальну роль у розгромі противника відігравала тактика.

Війна в зоні Перської затоки показала, що стратегічний результат може бути досягнутий без застосування масових сухопутних армій та без застосування зброї масового ураження. Стратегічне керівництво БНС Антиіракської коаліції, володіючи у великій кількості високоточними засобами повітряного нападу, отримало можливість своїми силами, минаючи тактичну і навіть оперативну ланку, нанести таку поразку противнику, яка зумовила результат війни [4, 9, 10,12, 15, 16, 19, 21, 26, 29-31, 36, 39].

1.2. Війна в Югославії 1999 р.

Воєнні дії коаліції країн НАТО на чолі із США проти Югославії розпочались у результаті конфлікту на території автономного краю Косово, який знаходиться в південно-східній частині республіки. Цей конфлікт має як глибокі етноісторичні причини, пов'язані з проблемами сербсько-албанських відносин в Косово, так і політичні та економічні причини.

Перше збройне зіткнення на етнічній основі між сербами та албанцями відбулося у 1983 р. В 1989 р. перед самим початком розпаду СФРЮ, Косово було позбавлено статусу автономного краю в межах республіки Сербія. Це рішення викликало невдоволення у населення Косова, переважну більшість яких складала і складають албанці. Протягом декількох років албанське населення намагалося повернути краю статус автономії політичними шляхами, але безрезультатно.

У грудні 1997 р. на політичній арені з'явилося нове військове формування “Армія визволення Косова” (АВК), яке офіційно проголосило факт свого створення і розпочало терористичну діяльність проти сербської поліції та сербського населення. Своєю основну мету АВК визначила як “боротьбу за повну незалежність та державний суверенітет Косова”. З цього часу ескалація кризи в Косові стала неминучою.

У лютому-березні 1998 р. відбулися значні за масштабами зіткнення підрозділів АВК зі спецпідрозділами поліції та югославської армії. Збройний конфлікт став бурхливо розростатися. З метою недопущення його розповсюдження за межі Югославії в Македонії розгортаються превентивні сили ООН.

У травні 1998 р. Рада НАТО обговорила детальний план воєнної присутності у південній західній частині Балканського півострова у зв'язку з

конфліктом в Косові. У вересні 1998 р. Рада НАТО затвердила плани підготовки різних варіантів воєнного втручання в Косовський конфлікт. Так саме тоді був розроблений оперативний план повітряної наступальної операції.

У ході переговорів, що відбулися між НАТО, Югославією і Росією був узгоджений протокол про відновлення широкої автономії Косово, припинення там “етнічних чисток”, що проводились сербською армією і поліцією та припинення збройної боротьби Армією визволення Косово, але сербський президент С. Мілошевич відмовився підписати узгоджений протокол.

Виходячи з цього, НАТО надало Югославії ультиматум щодо припинення бойових дій у Косово і згоду про введення в автономний край міжнародних миротворчих сил, основу яких повинні були скласти війська країн НАТО. Після того як С. Мілошевич не відповів на ультиматум, Генеральний секретар НАТО Х. Солано 22 березня 1999 р. отримав розширені повноваження від Ради НАТО і прийняв рішення на проведення повітряної наступальної операції проти югославської армії.

Метою операції НАТО проти СРЮ офіційно було визначено:

- забезпечити негайне припинення всіх бойових дій, насильства та репресій у Косові;
- примусити керівництво СРЮ вивести з Косова свої військові, поліцейські та воєнізовані формування;
- забезпечити можливість сформування демократичного самоуправління в Косові;
- забезпечити можливість розміщення в Косові міжнародних миротворчих сил під єдиним командуванням НАТО;
- забезпечити можливість безпечного повернення до своїх осель у Косово всіх біженців та переміщених осіб.

Оперативний план повітряної наступальної операції ОЗС НАТО проти Югославії був розроблений і затверджений Радою НАТО 7 жовтня 1998 р. В ході операції, після аналізу низки принципів прорахунків, план операції належним чином було скоректовано.

Первісний план операції передбачав чотири окремих фази:

1. **“Нульова фаза”**, яку було реалізовано в період з 20 січня по 24 березня 1999 р. (операція *“Сила залякування”*), передбачала розгортання і активну навчально-бойову діяльність могутнього угруповання ОЗС НАТО в безпосередній близькості від кордонів СРЮ з метою попередження керівництва Югославії про намагання НАТО застосувати силу для досягнення своєї мети.

2. **“Перша фаза”** операції полягала в завданні авіаційно-ракетних ударів по найважливіших військових об’єктах на всій території СРЮ, насамперед системи ППО (ЗРК, РЛС, пункти управління, аеродроми). Термін фази

передбачався 3 – 5 діб. Проте вже протягом декількох днів після початку операції було з'ясовано, що перша фаза операції не досягла своєї мети. Це викликало необхідність значного перерозподілу концентрації зусиль з урахуванням недостатньо ефективного ураження об'єктів системи ППО противника.

3. **“Друга фаза”** операції – поразення об'єктів військової інфраструктури збройних сил і сил поліції Югославії на території Косові та південної частини Сербії. Передбачалось, що ця фаза триватиме від 1-2 до 5-6 місяців.

4. **“Третя фаза”**, яку не було реалізовано у запланованому вигляді, передбачала поширення сфери концентрації зусиль операції на особливо важливі об'єкти воєнно-економічного потенціалу СРЮ у північній частині Сербії з метою остаточного придушення волі С.Мілошевича до опору.

Загальне керівництво операцією було покладено на Головне Командування ОЗС НАТО на Південноєвропейському ТВД (штаб-квартира Неаполь, Італія), яке здійснювало управління через командувача Об'єднаних ВПС (ОВПС) Північноатлантичного альянсу.

Безпосередніми учасниками операції, шляхом виділення в розпорядження об'єднаного командування визначених сил та засобів, стали 14 країн НАТО (не брали участь Греція, Польща, Чехія, Ісландія та Люксембург; Угорщина приєдналась за 2 тижні до закінчення бойових дій). Незважаючи на такий широкий склад учасників, основне навантаження традиційно взяли на себе США.

Для проведення операції “Союзницька сила” були створені ударне авіаційне угруповання, яке включало військові літаки та вертольоти ВПС і ВМС 13 країн НАТО та ударне корабельне угруповання, основу якого склали кораблі та підводні човни – носії крилатих ракет морського базування (КРМБ). Основу угруповання ОЗС НАТО склали військово-повітряні сили і військово-морські формування США, Великобританії, Франції і ФРН.

До моменту початку операції авіаційне угруповання ОЗС НАТО нараховувало близько 450 літаків та вертольотів (з них – 278 бойових літаків, включаючи 8 літаків – носіїв КРПБ). В основному, літаки були розташовані на 22 авіабазах 6 країн НАТО і на борту авіаносця “Фош” ВМС Франції.

У ході операції авіаційне угруповання постійно нарощувалося та на момент припинення повітряних ударів нараховувало близько 1100 літаків та вертольотів (з них – до 620 бойових літаків), розташованих на 39 авіабазах 10 країн НАТО, а також на борту авіаносців “Рузвельт”, “Фош”, “Гарібальді”.

Морське угруповання ОЗС НАТО в Адріатичному та Іонічному морях на початок операції нараховувало близько 20 бойових кораблів 9 країн НАТО. Ударну основу угруповання склали 8 носіїв КРМБ з сумарною кількістю установок вертикального пуску – 370 одиниць.

У ході операції в результаті часткової ротації з'єднань та окремих кораблів, бойовий склад корабельного угруповання поступово змінювався із загальною тенденцією до кількісного збільшення та збереження кількості носіїв КРМБ.

Збройні сили Югославії нараховували 120 тис. чол. та 50 тис. – підрозділи поліції. Сухопутні війська склалися з 7 армійських корпусів, що мали близько 1000 танків, до 1000 БТР, 2300 гармат, 2000 мінометів, 130 реактивних систем залпового вогню. Основу засобів ППО Югославії складала зенітна ствольна артилерія (близько 2000 гармат) та ПУ ЗРК (близько 1000 одиниць радянського виробництва 70-80-х рр. XX ст.).

Бойовий склад ВПС СРЮ на момент початку операції складав близько 250 боєздатних літаків (з них – лише 15 сучасних типу МіГ-29) та близько 60 бойових вертольотів.

Співвідношення сил Об'єднаннях ВПС НАТО та ВПС Югославії на початок операції складало приблизно 5:1 на користь НАТО.

Наприкінці операції співвідношення сил (враховуючи бойові втрати ВПС та ППО Югославії і серйозне порушення системи матеріально-технічного постачання) змінилося приблизно до рівня 30:1, що дозволяє говорити про повне панування авіації НАТО у повітрі.

Операція об'єднаних збройних сил країн НАТО проти Югославії розпочалась 24 березня 1999 р. Вона отримала умовну назву *“Союзницька сила”* і стала найбільш масштабною акцією у світі з часів війни проти Іраку в 1991 р. і безпрецедентною в історії альянсу.

Основний зміст операції полягав у нанесенні повітряних ударів по об'єктах військового призначення та інфраструктурі Югославії силами ОВПС НАТО у тісній взаємодії з ударами КРМБ *“Томахок”*.

Повітряні удари в рамках операції тривали 78 діб (24.03 – 9.06.1999 р.). реальний період операції *“Союзницька сила”* склав 89 діб (24.03 – 20.06.1999 р.).

Після того, як 9 червня повітряна кампанія була припинена, командування НАТО уклало військово-технічну угоду з владою Югославії, де були встановлені умови і графік повного виводу з Косово військ, воєнізованих формувань і сил коаліції СРЮ. Всі умови військово-технічної угоди були виконані югославською стороною до 20 червня 1999 р. Генеральний секретар НАТО Х. Солана 21.06.1999 р. оголосив про закінчення операції *“Союзницька сила”*.

1. Перша фаза операції продовжувалась 3 доби. Її основною метою було завоювання переваги у повітрі, саме цим передбачалося вирішення таких завдань: знищення авіації на землі та у повітрі, блокування аеродромів, дезорганізація системи ППО та придушення її сил і засобів, контроль повітряного простору.

У виконанні цих завдань брали участь до 300 літаків. Було завдано три серії масованих ракетно-авіаційних ударів, в основному вночі.

Важливу роль в операції відіграв перший удар, оскільки від його результатів значною мірою залежав подальший успіх всієї кампанії. Як найважливішу особливість першого удару слід відзначити те, що основний наголос в ньому було зроблено на застосуванні крилатих ракет повітряного та морського базування. В ударі було випущено 110 КР, з них: 80 – повітряного базування (пуск було зроблено з чотирьох літаків В-52 з району над Адриатичним морем), 30 – морського базування.

Одночасно з масованим пуском крилатих ракет було розпочато комбінований груповий авіаційний удар, в ударному ешелоні якого було залучено не менше 26 літаків, у тому числі два В-2 та шість F-117.

Вхід літаків у повітряний простір СРЮ здійснювався майже синхронно з пусками крилатих ракет (із затримкою на 5-10 хвилин).

Цілями першого удару стали 35 об'єктів системи ППО СРЮ, в тому числі: 7 аеродромів, до 10 РЛС раннього попередження, до 12 позицій зенітно-ракетних комплексів, до 6 пунктів управління ППО. На ураження кожного об'єкта було витрачено в середньому до 7 боєприпасів.

Усього за перші 3 дні ОЗС НАТО завдала ударів по 80 – 85 об'єктах СРЮ.

2. Друга фаза операції розвивалася за сценарієм класичної повітряної наступальної операції (ПНО). Основним завданням повітряної наступальної операції була глибока ізоляція району бойових дій. Одночасно продовжувалося вирішення завдання з завоювання переваги у повітрі, яке у першій фазі в повному обсязі не було вирішено.

Вирішення завдання глибокої ізоляції району бойових дій досягалося порушенням системи державного і воєнного управління та руйнуванням об'єктів промисловості та інфраструктури, державних і воєнних систем забезпечення. З цією метою завдавалися удари по мостах, автомобільних шляхах, нафтосховищах, будівлях міністерств, цивільних і воєнних аеродромах, залізничних вузлах, лініях електропередачі, електростанціях, радіо- і телецентрах.

Нарощування ракетно-авіаційних ударів НАТО по об'єктах промисловості та інфраструктури Югославії відбувалося поступово. Перші удари були завдані по другорядних промислових об'єктах, потім вибиралися більш значущі цілі з подальшим нарощуванням впливу на інфраструктуру, з перспективою повного її знищення.

У другій фазі операції було випущено 24 КРПБ і 160 КРМБ. Перехід другої фази виявив нестачу сил і засобів альянсу. Тому було проведено розгортання в регіоні авіаносного угруповання і нарощування кількості бойових і забезпечувальних літаків, кораблів – носіїв крилатих ракет.

Однак і перша, і друга фази не призвели до досягнення початкової мети кампанії. Психологічний ефект від бомбардувань виявився прямо протилежним тому, на який розраховували політики і військові НАТО. Серби

не тільки не припинили, але й активізували наземну операцію в Косово. Потік біженців з початком бомбардувань збільшився.

На фоні результативного руйнування інфраструктури початкові удари по військових формуваннях сербів у Косові виявилися малоефективними. Лише 30% літаків виявилися придатними до застосування високоточної зброї вночі і у складних метеоумовах, що знизило ударні можливості авіаційного угруповання.

Невисока ефективність повітряної розвідки примусила керівництво НАТО шукати шляхи її підсилення, у першу чергу за рахунок безпілотних літальних апаратів (БЛА). Початок польотів над Югославією безпілотних літаків дозволив покращити розвідку і особливо оцінку результатів авіаударів, яка на початкових фазах операції виявилася слабкою ланкою.

3. Основне завдання другої фази операції також виявилось виконаним частково. Це змусило НАТО, паралельно з другою, приступити до *третьої фази операції*. Її головним змістом стало знищення передових сербських сил у Косові і підготовка до надання вогневої підтримки своїм сухопутним військам.

Угруповання сил і засобів, що було розгорнуто в регіоні, припускало можливість наземного вторгнення, але серед керівників НАТО не було єдиних поглядів на “сценарій” можливих дій у сухопутній фазі війни проти СРЮ.

Під час Вашингтонського саміту НАТО 24 квітня 1999 р. керівництво альянсу дійшло висновку, що подальша реалізація первісної концепції операції є неефективною, оскільки існує значна ймовірність того, що керівництво СРЮ стоятиме у своєму прагненні продовжувати опір. На саміті було прийнято концепцію, суть якої полягала в тотальному знищенні військово-економічного потенціалу СРЮ шляхом одночасного інтенсивного ураження тактичних цілей на території Косова та стратегічних цілей на всій території СРЮ.

У результаті потужність повітряних ударів по об'єктах югославської економіки значно зросла. За останній місяць операції економічному потенціалу СРЮ був нанесений величезний збиток. Цим була досягнута політична мета операції.

9 червня 1999 р. повітряна кампанія була припинена. Командування НАТО уклало військово-технічну угоду з владою СРЮ, де були встановлені умови і графік повного виводу із Косова військ, воєнізованих формувань і сил коаліції СРЮ. Усі умови військово-технічної угоди до 20 червня 1999 р. югославською стороною були виконані.

У рамках операції було використано до 25 тис. авіаційних боєприпасів, з них до 10 тис. некерованих і до 15 тис. керованих, у тому числі 80 КРПБ, до 520 КРМБ.

На території СРЮ було поражено не менше 440 стаціонарних стратегічних об'єктів (включаючи тимчасові позиції мобільних ЗРК), до 450 польових районів зосередження військ та військової техніки.

В результаті операції “Союзницька сила” воєнно-економічний потенціал СРЮ було значною мірою підірвано. Виведено з ладу було до 100% потужностей з переробки нафти, до 65 % промислових потужностей з виробництва і ремонту зброї, військової техніки та боєприпасів (близько 5 заводів), до 40 % визначених об’єктів системи теле- і радіомовлення (до 20 центрів і ретрансляторів) і до 70 % мостів через річку Дунай (2 залізничних та 6 автомобільних) тощо.

Боездатність збройних сил країни значно знизилась і виникла загроза повної втрати обороноздатності Югославії. В результаті ракетно-бомбових ударів були виведені з ладу: до 30 % визначених об’єктів системи управління і зв’язку стратегічної ланки (штаби та захищені пункти управління ВГК (президента, МО, МВС, ГШ, командування ВПС та ППО); до 40 % стратегічних об’єктів збереження ПММ військового призначення (до 20 складів); до 30 % стратегічних об’єктів збереження і постачання боєприпасів (до 25 складів); 100 % військових аеродромів; до 90 % РЛС раннього попередження системи ППО; до 40 % авіаційного парку (близько 100 літаків та вертольотів, у тому числі 14 МіГ-29); до 25 % артилерійського парку (близько 450 артилерійських гармат і мінометів); до 15 % парку бронетехніки (близько 120 танків, 270 БМП).

Масштаби економічних збитків СРЮ в результаті повітряних ударів НАТО сягають 30 млрд. доларів США.

Втрати НАТО під час операції “Союзницька сила” були невеликі: збито до 8 бойових літаків; пошкоджено та тимчасово виведено з ладу не менше 9 літаків; збито близько 21 БЛА; розбилися 2 вертольоти АН-64 “Апач” сухопутних військ США.

Безпосередні фінансові витрати країн НАТО на операцію встановили близько 3,5 млрд. доларів США, до 75 % з яких приходиться на США.

Операція “Союзницька сила” стала безпрецедентним випадком, коли військові та політичні цілі акції були досягнуті, за незначним винятком, шляхом авіаційно-ракетних ударів.

Враховуючи значну перевагу сухопутної складової у бойовому потенціалі збройних сил Югославії, НАТО перенесло акцент збройної боротьби у повітря в *формі повітряної наступальної операції* із залученням ударних сил ВПС, ВМС, що в свою чергу, змусило керівництво Югославії найбільшу частину свого бойового потенціалу залишити поза межами активної збройної боротьби.

Діяльність авіації ОЗС НАТО в операції “Союзницька сила” здійснювалась за чітко розробленими планами, з використанням всіх наявних на сьогодні способів її бойового застосування, спираючись на міцне матеріально-технічне забезпечення і високий рівень оперативного обладнання ТВД.

Основним способом бойового застосування сил Об’єднаних збройних сил НАТО в операції “Союзницька сила”, як і в усіх повітряних наступальних

операціях США і НАТО останнього часу, залишався добре перевірений і чітко налагоджений під час навчань *комбінований груповий авіаційний удар (КГАУ)*.

Протягом операції застосовувались три основні види КГАУ:

- із застосуванням лише тактичної авіації (приблизно у 70 % випадків);
- із застосуванням тактичної та стратегічної бомбардувальної авіації (близько 20 % випадків);
- із комплексним застосуванням авіації та крилатих ракет (до 10 %).

Кількість літаків у бойовому порядку КГАУ була в межах від 40 до 110.

Бойовий порядок КГАУ складав, як правило, чотири ешелони:

- ешелон прориву ППО (20-25 % бойових літаків);
- ешелон прикриття (25-30 %);
- ешелон тактичних розвідки (8-10 %);
- ударний ешелон (30-40 %).

У деяких випадках літаки, що виконували завдання тактичної повітряної розвідки, в окремий ешелон не виділялись, а входили безпосередньо до складу ударного ешелону і (у разі необхідності) могли бути націлені на ураження об'єктів.

При застосуванні літаків, вироблених за технологією “Стелс” (В-2 та F-117), частка ударного ешелону збільшувалася, як правило, до 70-75 %, оскільки ці літаки не потребували (або потребували в мінімальному обсязі додаткового прикриття).

Другим допоміжним способом ведення бойових дій було проведення вибіркових ракетних ударів крилатими ракетами морського базування.

Цей спосіб застосовувався, переважно, протягом перших тижнів операції для нанесення ударів по ретельно розвіданим стратегічним об'єктам, які вимагали максимальної точності враження (об'єкти системи управління та зв'язку в густонаселених районах, стаціонарні позиції ЗРК та РЛС, найважливіші мости тощо). Всього протягом операції було випущено 520 КРМБ.

Інтенсивність використання ракет протягом операції була від 20 до 80 ракет за тиждень. Близько 48 ракет були збиті засобами ППО Югославії або відхилилися від цілі з різних причин.

КРПБ застосовувались тільки в першому масованому ракетному ударі (4 літака В-52Н здійснили пуск 80 ракет з району Адріатичного моря).

Для пуску КРМБ і КРПБ використовувались райони в центральній частині Адріатичного моря і північній частині Іонічного. Для запуску КРПБ бомбардувальники В-52 знижувались до висоти 150-600 м, щоб виключити перешкоди польотам цивільної і воєнної авіації.

В ході операції “Союзницька сила” було відпрацьовано питання комплексного застосування стратегічної бомбардувальної авіації США. Вперше в повному складі застосована була стратегічна бомбардувальна тріада ВПС США.

Складові частини бомбардувальної тріади – В-52Н, В-2А, В-1В – добре доповнюють одна одну і разом складають ефективний комплекс озброєння, якого не має жодна країна світу. Найважливіша властивість стратегічної бомбардувальної тріади – здатність завдавати міжконтинентальні удари. Вперше були використані стратегічні бомбардувальники В-2А “Спїріт”, створені за технологією “Стелс”. Максимальна швидкість літака – 960 км/год. Практична стеля 15240 м. В-2А має можливість тривалого польоту в автоматичному режимі з огинанням рельєфу місцевості на висоті до 60 м.

Всі завдання виконувались у складі ланки з двох літаків. Вильоти здійснювались з авіабази постійної дислокації (Уайтмен, штат Міссурі). Тривалість польоту літаків В-2А до Балкан і назад складала до 30 годин і вимагала проведення декількох дозаправок у повітрі. Операція “Союзницька сила” показала, що бойові дії “невидимок” – літаків В-2А потребують солідного забезпечення. Так дії пари В-2А забезпечували 15 літаків.

Бомбометання здійснювалось винятково в темний час доби. Протягом всієї операції використовувався лише один варіант бойового завантаження – 16 високоточних керованих авіабомб з супутниковою системою наведення на ціль. Основними об’єктами поразення були: пункти управління та вузли зв’язку, промислові підприємства, пункти зберігання стратегічного призначення.

Літаки В-52Н протягом операції діяли з авіабази Ферфорд (Великобританія). У першому ударі чотири літаки застосовувались як носії КРПБ (кожен ніс по 20 ракет).

Протягом операції літаками використовувались три варіанти бойового завантаження (без урахування першого удару): до 54 некерованих авіабомб загального призначення – приблизно 85 % завдань; до 30 некерованих касетних авіабомб – приблизно у 5 % завдань; 3 високоточні керовані авіаційні ракети – приблизно у 10 % завдань.

Перші два варіанти застосовувались для проведення “килимових” бомбометань по площадкових цілях (польові райони зосередження військ та техніки), а також для бомбардування злітно-посадочних смуг, ділянок автошляхів та залізниці тощо; третій – для ураження стаціонарних прихованих об’єктів, як правило, на території Косова (польові командні пункти, входи в тунелі, польові пункти зберігання тощо).

Стратегічні бомбардувальники В-1В почали брати участь в операції з 2-ї фази. Основними об’єктами ураження їх були райони зосередження югославських військ та військової техніки в Косові і на маршрутах можливого висунення до Косова. Тактична авіація країн НАТО і авіація діяла з 25-ти аеродромів восьми країн групами у складі, як правило, 15-40 літаків різного типу і державної належності. Створювались групи для удару по наземним об’єктам, придушення ППО, прикриття, забезпечення, пошуку і рятування.

Палубна авіація НАТО діяла з районів Адріатичного моря і північної частини Іонічного моря.

Найважливішим елементом повітряної операції, який значною мірою забезпечив її успішне проведення, було застосування авіації ДРЛВ, бойового управління, розвідки та наведення з метою контролю повітряного простору в районі бойових дій та управління авіацією ОВПС НАТО під час нанесення ударів.

Застосування літаків дальнього радіолокаційного виявлення (ДРЛВ) дозволило майже повністю нейтралізувати діяльність авіації ВПС Югославії, оскільки кожен виліт з території країни фіксувався вже на ранній стадії і ставав об'єктом винищувачів ППО НАТО. Саме завдяки системі ДРЛВ літакам альянсу вдалося збити чотири з п'яти літаків МіГ-29 югославських ВПС, які були уражені ракетами великої дальності з відстані до 30 км (ще один було збито в ближньому повітряному бою).

Основними завданнями, які поклалися на об'єднані ВМС НАТО в першій фазі операції “Союзницька сила”, були ураження стаціонарних об'єктів системи протиповітряної оборони, пунктів управління та аеродромів, а також забезпечення бойової стійкості корабельних угруповань від можливих ударів флоту і авіації СРЮ.

Перші пуски крилатих ракет морського базування проведено вночі 24 березня 1999 р. Дальність рубежів пуску КРМБ з надводних кораблів та підводних човнів від об'єктів ураження на території СРЮ досягала 650 км.

У другій фазі операції об'єктами КРМБ стали підприємства воєнно-промислового комплексу, об'єкти адміністративного і цивільного призначення.

Поряд з ураженням об'єктів на території СРЮ, загальним завданням щодо застосування ОВМС НАТО визначилося також відпрацювання бойових нормативів та способів застосування сил у ході скоординованих ударів стратегічної бомбардувальної авіації, тактичної та палубної авіації з одночасним застосуванням крилатих ракет повітряного та морського базування.

З початком третьої фази, крім виконання завдань, які вирішувалися раніше, на ОВМС НАТО були покладені завдання блокування районів бойових дій з моря і виключення можливості морських перевезень в інтересах СРЮ, в першу чергу, паливо-мастильних матеріалів, військової техніки та боєприпасів.

Особливості застосування Об'єднаних ВМС НАТО:

– створення такого рівня взаємодії командувань, який дозволив оперативно координувати дії стратегічної, тактичної та палубної авіації з одночасними ударами крилатих ракет повітряного та морського базування;

- наближення району маневрування оперативних з'єднань до районів постачання запасів та надання переваги масованим ударам крилатих ракет за несприятливих для застосування тактичної в палубної авіації умов;
- повна ізоляція району проведення операції (Адріатичне море) угрупованнями ОБМС НАТО та виключення можливості морських перевезень в інтересах Югославії.

Важливе місце у проведенні операції НАТО займали космічні засоби. Роль космосу і космічних засобів військового призначення і цієї операції і у війні в цілому була не просто надзвичайно значною і важливою, але й системоутворюючою.

США створили потужне угруповання космічних засобів різного призначення з 50 супутників. Над театром війни одночасно знаходилося 8-12 КА, що разом з повітряними і морськими носіями були основою розвідувально-ударних бойових систем. З космосу велося постійне спостереження за ТВД супутниками оптичної розвідки, радіолокаційної розвідки, а також здійснювалося управління, навігація, зв'язок і метеорологічне забезпечення. Космічні апарати США здійснювали навігацію новітніх високоточних крилатих ракет і авіабомб. Космічна радіонавігаційна система "Навстар" включала 24 супутники. Спеціальні космічні апарати передавали телевізійне зображення земної поверхні і документували удари по об'єктах промисловості та інфраструктури Сербії і Косова з метою визначення реальної ефективності високоточних крилатих ракет і авіабомб.

Електронна боротьба, що є традиційно сильною стороною ЗС США, відіграла в повітряній наступальній кампанії важливу роль. Дії до 30-ти спеціалізованих літаків РЕБ ЕА-6В, використання бойовими літаками новітніх станцій РЕП для індивідуального захисту, застосування стратегічними бомбардувальниками новітніх програм в станціях РЕП – все це сприяло нейтралізації системи ППО Югославії.

Прикриття військ і важливих воєнно-економічних об'єктів Югославії від ударів з повітря здійснювалося системою протиповітряної оборони країни. Основу її складала зенітні ракетні бригади (полки) корпусу ППО, винищувально-авіаційні полки корпусу ВПС, а також зенітні підрозділи ППО сухопутних військ. В цілому система ППО Югославії була достатньо потужною.

Але югославське військово керівництво не змогло організувати і відмовилося від проведення протиповітряної операції з початком бойових дій. ППО Югославії була цілком придушена засобами РЕБ, високоточними протирадіолокаційними ракетами військ НАТО.

Частина зенітних сил і засобів ППО, а також винищувачів ППО Югославії залишились незнищеними тільки завдяки тому, що не застосовувалися і знаходилися в захищених укриттях.

Отже, операція “Союзницька сила” підтвердила зростаюче значення ВПС і ВМС, де набули подальшого розвитку способи їх бойового застосування. Дії сил НАТО в операції ще раз підтвердили, що головним змістом переважної більшості локальних війн другої половини ХХ ст., а також тих, які почали розв’язуватися в ХХІ ст., є протиборство сил в повітряній сфері. Наявний потенціал засобів повітряно-космічного нападу дозволяє вирішувати широкий комплекс тактичних, оперативних і стратегічних задач [1, 2, 14, 18, 22, 29, 35, 44].

Таким чином, воєнне мистецтво у війні в Югославії набуло подальшого розвитку, що було обумовлено застосуванням Об’єднаними збройними силами країн НАТО нових найсучасніших зразків озброєння і військової техніки.

1.3. Збройні конфлікти в Чечні (1994–1996 рр.), (1999–2000 рр.)

27 жовтня 1991 р. в Чечні були проведені вільні вибори президента, на яких впевнену перемогу одержав генерал Джахар Дудаєв.

Після провалу спроб повалити панування Дудаєва з допомогою чеченської опозиції, керівництвом Російської Федерації була розпочата підготовка до проведення великомасштабної військової операції. Основна її причина виникнення була – не допустити відокремлення Чечні від Росії і встановити такий уряд, який би повністю підлягав Москві. З іншого боку – ліквідація бажань тих республік Російської федерації вийти зі складу Росії.

Для проведення загальновійськової операції були залучені сили армії і внутрішніх військ. Чисельність угруповання досягло 60 тис чол. До складу угруповання включались елітні повітрянодесантні війська і московська дивізія внутрішніх військ. Цьому угрупованню протистояла створена Дудаєвим регулярна чеченська армія під назвою ополчення, яка нараховувала до 15 тис чол. На її озброєнні були танки, бронетранспортери, бойові машини піхоти, артилерія, кулемети і легке стрілецьке озброєння.

Бойової авіації у чеченців не було, а усі навчальні і транспортні літаки, які розташовувались на аеродромі поблизу Грозного, були знищені перед вторгненням в результаті бомбардування російської авіації.

Офіційно в Росії війна дістала назву “заходи по відновленню конституційного порядку в Чеченській Республіці” і мала на меті “роззброєння незаконних збройних формувань”. Російські політики і воєнне керівництво розраховували, що бойові дії прийматимуть не більше двох тижнів.

21 грудня 1994 р. російські частини підійшли до Грозного і в новорічну ніч 1995 р. пішли на погано підготовлений штурм міста. Чеченці без особливого опору пропустили російські війська до центру столиці, а потім розпочали знищувати бронетехніку і піхоту з укріплених позицій на раніше

пристрілених вулицях міста. Бійці федеральних військ не мали планів міста і погано орієнтувались в ньому, діяли не узгоджено і фактично без централізованого управління. Частина російських військ була знищена, а частина блокована в зайнятих будівлях, і лише невелика частина російських військ прорвалася з міста. В полон попало до 500 чол. Були спалені чи захоплені чеченцями усі російські танки, які були введені в місто. Розпочались затяжні вуличні бої, коли російські солдати повільно займали Грозний, будинок за будинком, квартал за кварталом. В цих умовах чеченці воювали більш вміло, діючи невеликими мобільними групами, командири яких мали змогу самостійно приймати в швидко змінюваній обстановці де не було позначено лінії фронту.

Авіація бомбардувала Грозний і інші міста і населенні пункти Чечні не прицільно, по площинах. Від бомбардувань страждали почти включно мирне населення. В березні 1995 р. чеченські війська залишили Грозний. В квітні і травні російська армія прорвалася в передгірські і гірські райони на півдні Чечні, оволодівши всіма містами республіки.

Щоб виграти час для переходу регулярній армії до партизанської боротьби з важкодоступних баз в горах, в середині червня 1995 р., загін 200 чол. під командуванням Ш.Басаєва здійснив рейд на ставропольське місто Будьонівськ. Тут бойовики Басаєва захопили в заручники до 1 тис. мирних мешканців міста, зігнали їх в міську лікарню і погрозували знищити їх, якщо не буде оголошено припинення вогню і розпочаті російсько-чеченські переговори. Федеральні війська здійснили невдалий штурм лікарні, в ході якого загинуло декілька десятків заручників. Після цього російський прем'єр-міністр В. Черномірдин погодився виконати вимоги терористів, а також надав їм автобуси з тим, щоб вони дісталися до чеченських гір з частиною заручників для гарантії безпеки. В Чечні Ш. Басаєв звільнив остатки заручників і опинився в безпеці від російських військ.

Акція Ш. Басаєва привела до тимчасового припинення бойових дій в Чечні і початку переговорного процесу. У жовтні переговори були припинені після того як голова російської делегації командувач внутрішніми військами генерал А. Романов був важко поранений. Після зриву переговорів російські війська розпочали наступ в гірських районах Чечні. Вони не раз захоплювали там міста і села, але утримати зайняті позиції протягом тривалого часу вони не змогли, оскільки чеченці блокували шляхи забезпечення. Російські частини втомились від війни. Боездатність російських військ, і без того низька в результаті затяжної партизанської війни, різко впала. Федеральним військам так і не вдалось розгромити головні чеченські сили. Д. Дудаєв і А. Масхадов змогли зберегти контроль над своїми основними загонами. У грудні 1996 р. чеченські загоны зайняли і декілька днів утримували другий за величиною місто Гудермес.

В кінці грудня 1996 р. чеченський загін чисельністю 200 чол. під командуванням С. Радуєва здійснив рейд з метою нападу на вертолітну базу, яка була розташована в дагестанському місті Кізляр. Рейд закінчився невдало і загону загрожувало оточення з боку федеральних військ. Тоді С. Радуєв, за прикладом Ш. Басаєва, захопив заручників в міській лікарні. Спочатку він вимагав припинення війни і виводу російських військ із Чечні, а потім під тиском влади Дагестану, задовільнився обіцянкою вільного пропуску в Чечню під прикриттям живого щита із заручників. У січні 1996 р. поблизу кордону Дагестану і Чечні колона автобусів з терористами була обстріляна російськими вертольотами. С. Радуєв захопив в полон міліцейський пост із бійців новосибірського загону міліції особливого призначення (ЗМОП) і зайняв оборону поблизу дагестанського селища Первомайське. Загін С. Радуєва був блокований внутрішніми військами і спецпідрозділами МВД і служби безпеки чисельністю 2,5 тис. чол. Міліцейські спецпідрозділи, навчені до боротьби з озброєними злочинцями, були погано пристосовані до ведення звичайного вуличного бою з підрозділами противника. Російські війська, які здійснювали штурм були відкинуті на попередні позиції. Вночі більшості бійців загону С. Радуєва з частиною заручників прорвались із оточення. Бій в Первомайському ще раз підтвердив слабкість підготовки російських військ.

Після перемоги на виборах на посаду президента Російської Федерації Б.Єльцина федеральні війська відновили наступ в Чечні і бомбардування гірських селищ. Але вже 6 серпня 1996 р. чеченські підрозділи увійшли в Грозний. Ця операція була розроблена А. Масхадовим ще весною. Проте чеченське керівництво відклало її проведення до закінчення президентських виборів в Росії. За декілька днів до початку операції в спеціальних листівках жителів Грозного попередили, що самий найближчий час в місті розпочнуться бої і їм потрібно заpastись водою і харчами і не виходити на вулицю. Командування федеральних військ не придало значення цим листівкам і цим поплатилось. В місті і його окраїнах розташувалось до 15 тис. солдат і офіцерів армії, ВВ і бійців ЗМОП.

В місто Грозний вступило біля 2 тис. чеченських ополченців. До цього часу у чеченців вже не було бронетехніки і майже не залишалось гармат. Але за бойовим досвідом, вмінню воювати і моральному духу вони далеко перевершували солдат федеральних військ, які не виявляли ніякого бажання вмирати заради “наведення конституційного порядку в Чечні”.

За тиждень боїв чеченці оволоділи більшою частиною Грозного, блокуючи російські війська в основних адміністративних будинках і приміщеннях блокпостів і комендатур. До того часу чисельність чеченського угруповання в Грозному зросло до 6-7 тис. чол., завдяки переходу на їх бік частини міської міліції і перекидання військ із інших районів Чечні.

Контратаки федеральних військ розташованих в передмісті Ханкали і в аеропорті Північний були відбиті.

Втрати федеральних військ були чутливими. Було спалено до 200 од. бронетехніки, а деяка кількість танків і БМП були захоплені чеченцями.

Чеченські війська також звільнили міста Гудермес й Аргун і нанесли ряд ударів по федеральним частинам в передгір'ї.

Терміново прибувши в Чечню секретар Ради безпеки Росії генерал О. Лебедь впевнився в повній небоєздатності російських військ в Чечні, і про це він наголосив публічно. В кінці серпня в дагестанському місті Хасавюрті О. Лебедь підписав з чеченськими керівниками угоду, котра встановлювала припинення вогню і вивід з території Чечні федеральних військ за виключенням двох бригад. Визначення політичного статусу республіки Ічкерія відтягувалось на кінець 2001 р. Чеченці наполягали на виводі усіх федеральних військ і відмовлялись гарантувати безпеку військовослужбовців двох бригад, розташованих в передмісті Грозного.

23 листопада 1996 р. президент Росії підписав указ про вивід із Чечні до кінця року останніх двох бригад. Коли федеральні війська залишили республіку, там відбулися президентські вибори, на яких президентом був обраний А. Масхадов. Його влада розповсюджувалась на всю республіку. В травні 1997 р. президенти Б. Єльцин і А. Масхадов підписали мирний договір між Росією і Чечнею, за яким сторони зобов'язувались ніколи не використовувати силу у відношеннях двох держав.

Умови договору підтвердили, що Росія у війні в Чечні отримала політичну, військову і моральну поразку.

Згідно з офіційними свідченнями, в Чечні за період війни загинуло і пропало без свідчень 6 тис. російських солдат і офіцерів. Загальна кількість вбитих жителів Чечні оцінюється в 70 – 80 тис. чол.

Умови договору підтвердили, що Росія у першій війні в Чечні зазнала політичної, військової і моральної поразки.

Отже, досвід об'єднаного угруповання федеральних військ (ОУФВ) по відновленню конституційної законності і роззброєнню НЗФ на території Чеченської Республіки в 1994 – 1996 рр. на етапах її підготовки і проведення дозволяє зробити наступні висновки:

1. Військово-політичне керівництво РФ фактично само сприяло посиленню чеченського сепаратизму на початку 90-х рр. ХХ ст., оснащенню НЗФ сучасними зразками зброї і військової техніки. Це, в кінцевому підсумку, і зумовило проведення відносно великої і затяжної воєнної операції.

2. Серйозним недоліком підготовки операції Об'єднаним угрупованням федеральних військ було відсутність необхідного в подібних випадках аналітичного відпрацювання політичних, економічних, воєнних та інших факторів, які в подальшому неминуче вплинули на розвиток подій. Був

допущений явний прорахунок в оцінці воєнного потенціалу Чечні і морального духу бойовиків. Не були достатньою мірою враховані особливості ТВД, менталітет місцевого населення, а також зроблені неправильні висновки щодо реального стан частин і з'єднань ЗС РФ.

Вище вже зазначалося, що командування ЗС Росії робило ставку у війні проти Чечні на перемогу у швидкоплинній, “блискавичній” операції.

Що стосується повстанських формувань Чечні, то їхнє командування поставилося до ведення війни із сильним переважаючим противником більш серйозно. Командування повстанців не розраховувало на швидку перемогу. Замість наступального “бліцкригу”, на який розраховували федеральні війська, їм приходилося вести безліч виснажливих, дрібних оборонних боїв.

3. Воєнні дії ОУФВ 1994–1996 рр. не вписуються в канони класичного воєнного мистецтва. У зв'язку із застосуванням НЗФ тактики повстанської боротьби необхідно було звернути увагу до вітчизняного і зарубіжного досвіду контрпартизанських дій. Але досвід війни в Афганістані (1979–1989 рр.) не був врахований.

4. З перших днів операції військам довелося вирішувати різноманітні задачі, частина з яких були їм невластиві, наприклад: тривала охорона комунікацій і різноманітних об'єктів шляхом виставлення постійних блокпостів, вивіз біженців, забезпечення доставки гуманітарної допомоги тощо.

Різке загострення обстановки у Північнокавказькому регіоні Російської Федерації на початку серпня 1999 р. стало прямим і закономірним результатом грубих прорахунків військово-політичного керівництва Росії при укладанні хасав'юртовських угод восени 1996 р.

До числа інших причин проявів сепаратизму та тероризму на Північному Кавказі можна зазначити:

- відхід у 1998 р. від системи прикриття адміністративного кордону з Чеченською Республікою, що раніше склалася і виправдала себе;
- певна несміливість федеральної влади по відношенню провокацій чеченського керівництва;
- відсутність відпрацьованої і ефективною системи спостереження за діями терористів на суміжних (прилеглих) територіях;
- поглиблення тенденцій розвалу у ЗС РФ і інших силових структурах.

Не можна в цьому зв'язку не відмітити також і того, що наприкінці 90-х рр. XX ст. у Кавказькому регіоні суттєво посилились геополітичні і економічні інтереси деяких великих світових держав.

Головною метою збройного вторгнення чеченських бойовиків у Дагестан було захоплення із залученням місцевих однодумців влади в сусідній республіці з подальшим створенням єдиної чечено-дагестанської держави з шаріатськими формами правління. У подальшому їх керівники

планували вийти із складу Росії і спрямувати свої екстремистсько-сепаратистські устремління в зону осетино-інгушського конфлікту.

Вторгнення сепаратистів на територію Цумандинського району Дагестану почалось 2 серпня 1999 р. і було продовжено 7 серпня вводом у Ботлихський район понад 1,5 тис. бойовиків на чолі із Ш. Басаєвим.

Для стабілізації обстановки на цьому напрямку спочатку були залучені по одному посиленому батальйону від ПДВ і ВВ МВС РФ. З 10 серпня були залучені ще один посилений батальйон 136 мсбр, а також значні сили артилерії і авіації. До 24 серпня 1999 р. федеральним військам вдалося очистити від бойовиків захоплену територію.

З 28 серпня до 14 вересня за ініціативою федерального керівництва проводилась спецоперація по припиненню діяльності загонів ісламських екстремістів-ваххабитів у Кадарській зоні.

У ніч з 4 на 5 вересня 1999 р. почалось вторгнення НЗФ, що очолювали Ш. Басаєв і М. Хаттаб, на територію Новолакського і Хасав'юртовського районів Республіки Дагестан, що ще більше ускладнило обстановку. Для стабілізації обстановки на даному напрямку було залучено 4 посилені батальйони. До 16 вересня вдалося завдати поразки основним силам бойовиків, а їх рештки були вимушені покинути територію Дагестан.

23 вересня 1999 р. був підписаний Указ президента РФ про створення на Північному Кавказі Об'єднаного угруповання військ (сил) (ОУВ (С)) з включенням в її склад формувань всіх силових міністерств і відомств, а також про підготовку контртерористичної операції на території Чечні.

Замислом контртерористичної операції передбачалось:

- звільнити від НЗФ райони надтеречної території Чеченської республіки;
- концентричним здавлюванням із заходу, півночі і сходу відтіснити бойовиків в південну (гірську) частину республіки і одночасно оволодіти містом Грозний;
- наступними діями завдати поразки НЗФ, що залишились з одночасним перекриттям перевалів у цілях перешкодження їх відтоку в Грузію.

Для реалізації замислу були створені наступні угруповання військ (сил):

- Угруповання військ (сил) зони безпеки по адміністративному кордону Чеченської Республіки, основу якого склали ВВ МВС РФ;
- Східне угруповання військ (сил) у складі: батальйонів – 13, бопр. ВВ – 11, прикордонних загонів Федеральної прикордонної служби – 2, особового складу – 27548, танків – 70, БМП – 475, БТР – 367, гармат і мінометів – 284, вертольотів – 15.
- Північне угруповання військ (сил) у складі: батальйонів – 9, бопр. ВВ – 8, особового складу – 15434, танків – 145, БМП – 394, БТР – 164, гармат і мінометів – 252. Західне угруповання військ (сил) у складі: батальйонів – 18, бопр. – 16, прикордонних загонів Федеральної прикордонної служби –

1, особового складу – 44095, танків – 142, БМП – 624, БТР – 301, гармат і мінометів – 494, вертольотів – 42.

Усього ОУФВ мало: особового складу – 87 тис. чол., танків – 357, БМП – 1493, БТР – 832, гармат і мінометів – 1030.

Крім вказаних, у складі ОУВ(С) створювались угруповання фронтової і армійської авіації, ракетних військ і артилерії, засобів тилового і технічного забезпечення.

Контртерористична операція ОУВ(С) в Чеченській Республіці стала логічним продовженням бойових і спеціальних дій проти чеченських НЗФ, що вторглися на територію Дагестану. У період створення і зосередження угруповань військ на напрямках здійснювався систематичний вогневий вплив по базах, таборах, пунктах, мережах і об'єктах управління бойовиків в кордонах Чеченської Республіки.

З вступом на початку жовтня 1999 р. федеральних військ на чеченську територію опір з боку бойовиків був слабким. Зокрема, на східному напрямку перші великі бої відбулися при підході до Гудермесу. За визнанням Ш.Басаєва, чеченські бойовики не хотіли вести бойові дії проти російських військ на відкритій місцевості. У результаті вже до 7 жовтня були звільнені від бойовиків практично повністю території Наурського, Надтеречного і Шелковського районів Чечні.

17 жовтня 1999 р. російські війська на декількох напрямках переправились на правий берег Тереку і приступили до звільнення від незаконних збройних формувань (НЗФ) рівнинної частини Чечні.

Наприкінці грудня спеціально виділене угруповання військ здійснило перші спроби оволодіти Грозним. До 3 січня 2000 р. вдалося звільнити велику частину Старопромисловського району, житлові квартали поблизу консервного заводу і частину Старої Сунжи. Однак у результаті зростання опору бойовиків стало необхідним нарощування (до 20 тис. чол.) і перегрупування військ, їх спеціальна підготовка до дій у місті. У середині січня операція по звільненню Грозного відновилась одночасними діями штурмових загонів східного і західного напрямків. До 6 лютого 2000 р. вони взяли м. Грозний практично під повний контроль.

Етап контртерористичної операції в гірських районах Чеченської Республіки фактично розпочався у другій половині листопада 1999 р. діями угруповання військ “Захід” на бамутському напрямку та її оперативної групи “Південь” на ітум-калинському напрямку. У середині грудня почались активні дії угруповання військ “Схід” на ботлихському напрямку і одночасно були висаджені десанти в Аргунському і Шароаргунському ущелинах, які відрізали бойовикам шлях відступу в південному напрямку.

У лютому 2000 р. крім східного і західного угруповань, що діяли в горах, було створене угруповання військ “Центр”. Її основні зусилля зосереджувались на напрямку Ітум-Кале, Дачу-Барзай, на блокуванні і

знищенні бойовиків в районі Шатоя. Тим самим планувалось діями трьох угруповань по напрямкам, що сходяться оточити залишки НЗФ у районах Борзой, Урдюхай, Великі Варанди.

Далі планувалось розвідувальними і пошуково-рейдовими діями знищити противника в Аргунській ущелині. Задум в цілому був здійснений успішно – 26 лютого вдалося блокувати ряд селищ і розчленити на дві частини сили бандформувань, що оборонялися в Аргунській ущелині. 28 лютого 2000 р. був узятий Шатой, останній великий населений пункт, що перебував під контролем чеченських сепаратистів.

Після закінчення основних бойових дій в Шатойському районі Чеченської республіки військова частина контртерористичної операції, як було оголошено на початку квітня, завершилась. ОУВ (С) перейшло до проведення розвідувальних і пошуково-розвідувальних заходів силами військових маневрених груп, підрозділами ВВ і ФСБ. Одночасно йшло формування 42 мсд і 46 бригади ВВ МВС РФ з їх постійною дислокацією на території Чечні.

Загальні втрати ОУФВ на початок квітня 2000 р. склали: загиблих – 2095 чол., поранених – 6171 чол.

Аналіз досвіду підготовки і ходу контртерористичної операції у Північнокавказькому регіоні дає підстави відзначити, що багатьох прорахунків і недоліків, що характерні для аналогічних дій в 1994 – 1996 рр. вдалося уникнути.

Дана операція характеризувалась продуманістю і реальністю рішень, що приймалися, більшою обережністю і логічністю в діях військ, значно кращою їх підготовленістю, в цілому задовільним всебічним забезпеченням, конкретним і твердим управлінням як із центру, так і на місці, подоланням інформаційно-психологічного терору в засобах масової інформації, а також рядом інших позитивних змін.

Отже, контртерористична операція, проведена в Дагестані і Чечні характеризувалась великомасштабними військовими діями за участю збройних формувань практично всіх силових структур Російської Федерації.

У військовому плані контртерористичну операцію правомірно розглядати, як одну із нових форм збройного протистояння. Контртерористична операція, за досвідом бойових дій у Дагестані та в Чечні, є загальновійськовою за формою та спеціальною за змістом. Її сутність – це спеціально сплановані за метою, місцем та часом дії з'єднань, частин та підрозділів різних відомчих силових структур РФ щодо запобігання терористичним та диверсійним акціям екстремістів та розгрому їх формувань, баз, центрів підготовки, пунктів управління та вузлів зв'язку з одночасною ізоляцією зони бойових дій від проникання бойовиків, зброї та матеріальних засобів із зарубіжжя.

Важливими складовими елементами контртерористичної операції ОУФВ РФ в Чечні були наступні види спеціальних дій:

- протидиверсійні;
- протирозвідувальні;
- протипартизанські;
- інформаційно-психологічні;
- пошуково-рятувальні.

Протидиверсійні спеціальні дії були спрямовані на те, що б не допустити проникнення диверсійних загонів та груп НЗФ у тил діючої армії та в глибину території військами, роботи органів тилу, забезпечення військ, функціонування комунікацій. Головна роль у вирішенні цих завдань відводилась Внутрішнім військам МВС та органам ФСБ.

Противрозвідувальні спеціальні дії мали на меті позбавити НЗФ можливості отримання інформації про розташування та склад федеральних військ, про плани та командування, місця розташування пунктів управління, вузлів зв'язку, тилових частин та закладів. Особливу роль відігравали радіоелектронна боротьба, радіоперехоплення, інженерні заходи маскування з метою введення противника в оману.

Протипартизанські спеціальні дії були спрямовані на недопущення таких дій НЗФ у тилу ОУФВ: здійснення нападів на блокпости, патрулі, пункти управління, військові колони, тиліві об'єкти, комунікації, здійснення мінування на шляхах пересування підрозділів, у населених пунктах тощо.

Інформаційно-психологічні спеціальні дії мали особливе значення у забезпеченні успіху контртерористичної операції. На відміну від першої чеченської воєнної кампанії вони були організовані більш вміло.

Пошуково-рятувальні спеціальні дії мали на меті пошук та повернення до розташування своїх військ чи в інше безпечне місце військовослужбовців Росії, а також громадян РФ та інших країн, які були захоплені в полон та заручників у районі бойових дій, пропалих без вісти, чи тих, що опинилися в тилу НЗФ з інших причин.

До контртерористичної операції у Чечні не можна підходити з позиції класичного воєнного мистецтва. Боротьба з НЗФ, що застосовують партизанські, диверсійно-терористичні методи; “розмиті кордони” між фронтом і тилом у зоні бойових дій; осередковий характер боїв викликали необхідність шукання нетипових оперативно-тактичних способів підготовки і ведення операції.

На відміну від звичайних умов, коли оперативним об'єднанням призначається чітко визначена смуга дій, виникла необхідність визначати їм операційні зони, в яких створювались зведені оперативно-тактичні угруповання військ для дій по напрямках. У свою чергу, для з'єднань і частин призначалися зони відповідальності. В їх діях переважала “загінна тактика” – дії бригадними (полковими) і батальйонними тактичними групами (БТГр).

Бойові порядки військ були, як правило, більш компактними, елементи розміщувались на скорочених інтервалах і дистанціях. Тилові і технічні частини розміщувались за загальновійськовими підрозділами.

В основу вогневого ураження угруповань НЗФ у ході проведення контртерористичної операції був покладений принцип дальнього вогневого ураження противника в цілях значного скорочення бойових втрат федеральних військ. При його плануванні особлива увага приділялась вирішенню таких задач, як знищення оточеного (блокованого) угруповання НЗФ, недопущення його прориву із блокованого району і підходу резервів. Найбільший ефект при цьому досягався у результаті раптового відкриття залпового вогню із застосуванням боєприпасів різних видів.

Разом із веденням дальнього вогневого ураження певного розвитку набула тактика ближнього бою при діях у населених пунктах, в горах, при боротьбі із засідками, відбитті нальотів бойовиків. Система вогневого ураження в цих випадках створювалась так, щоб забезпечити безперервний вогневий вплив по НЗФ на всю глибину їх розташування.

Основним способом дій при ліквідації НЗФ стало оточення (блокування) збройних угруповань. Воно здійснювалось як на значній, так і на невеликій території з подальшим знищенням противника.

Досвід проведення контртерористичної операції показав високу ефективність застосування тактичних повітряних десантів при ізоляції незаконних збройних формувань.

Дані заходи проводились рішуче, у високому темпі, ретельно готувались, забезпечувались вогнем артилерії і авіації. Мотострілкові підрозділи по задалегідь розвіданим маршрутам виходили на встановлені рубежі, займали (захоплювали) пануючі висоти і перекривали всі напрямки, доступні для виходу оточених НЗФ, із широким застосуванням мінно-вибухових загороджень та інших засобів ураження.

Подальше знищення противника здійснювалось послідовно в декілька етапів. У першу чергу наносили удари авіація і артилерія. Далі блоковані райони прочісували загальновійськові частини і підрозділи. Вони виявляли і знищували тих бандитів, що залишились, їх склади, бази і оборонні інженерні споруди.

Хід операції показав, що загони НЗФ уникали бойових зіткнень з федеральними військами на рівнинній місцевості, вважали за краще створювати укріплення в населених пунктах, обладнуючи для цього позиції в підвалах, підземних комунікаціях та інших об'єктах, а також використовували прилеглі пануючі висоти.

Одним з найбільш складних видів бойових завдань було знищення бойовиків у населених пунктах, через обмеженість зон видимості, складності маневру, необхідності підтримання постійної і чіткої взаємодії з сусідніми частинами (підрозділами).

Ситуація ускладнювалась тим, що військам, що виконували задачу по оволодінню населеним пунктом, приходилось вести боротьбу з противником, чисельність якого по відношенню до мирного населення складала всього 1-2%. В даних умовах штурм населеного пункту був безглуздим.

Досвід показав, що доцільніше з початку блокувати місто із наданням ультиматуму противнику, вжити заходів по евакуації мирного населення, а далі вже приступати до виконання бойових задач із застосуванням рейдово-штурмових, рейдово-пошукових і ударно-вогневих способів дій. Остаточна ліквідація і роззброєння НЗФ у населених пунктах проводилась силами підрозділів ВВ, ЗМОП, МВС.

Досвід бойових дій у горах проти дрібних НЗФ показав, що основним способом боротьби з ними є пошуково-засадні дії при артилерійській і авіаційній підтримці, особливо в ночі і в умовах обмеженої видимості. Цей спосіб вимагав ведення безперервної розвідки всіма силами і засобами. Для своєчасного виявлення і знищення дрібних груп противника виділялись рейдові і розвідувальні загони, дозори і розвідувально-диверсійні групи.

У розгromі НЗФ особливо відзначається роль авіації, як основного, а в ряді випадків і вирішального засобу вогневого ураження. Вона успішно вирішувала різнопланові задачі: розвідувальні, вогневі, спеціальні, транспортно-десантні, забезпечувальні.

Разом з позитивними сторонами у бойовому застосуванні авіації виявились і суттєві недоліки: не вдалося досягти необхідного рівня взаємодії армійської авіації з загальновійськовими частинами і підрозділами, особливо з внутрішніми військами МВС; не повною мірою використовувався бойовий потенціал фронтової і армійської авіації.

Великий обсяг задач операції виконували ракетні війська і артилерія. Ними вперше був застосований на практиці загально-об'єктовий метод вогневого ураження. Суть його полягає в максимальній децентралізації управління артилерією, наданні широких прав і можливостей загальновійськовому командирі в організації вогневого ураження за принципом "виявив-знищив". До числа нових задач, що виконувались артилерією, можна назвати такі, як вогневе блокування, вогневе прочісування, створення вогневого коридору.

Перевага бойовиків виявилась у застосуванні снайперського вогню. Причини полягали в тому, що командири не вмiли тактично грамотно використовувати снайперів у бою і в технічному відставанні. Якщо бойовики мали на озброєнні снайперську гвинтівку іноземного виробництва, що дозволяла вести ефективний вогонь на дальність до 2000 м, то федеральним військам вітчизняна снайперська гвинтівка давала можливість вести стрільбу лише на дальність 600 м.

В цілому, в другій чеченській кампанії федеральні війська діяли більш організовано і вмiло. За рівнем воєнного мистецтва операція мала перевагу

над першою чеченською воєнною кампанією, про що свідчать порівняно менші втрати в людях і у військовій техніці [3, 5, 8, 9-11, 16, 29, 31, 37].

Отже, воєнні дії на Північному Кавказі стали серйозним випробуванням для збройних сил Російської Федерації, військових формувань інших міністерств і відомств. З'єднанням і частинам федеральних військ протистояли добре підготовлені формування, що відрізняються високим моральним духом особового складу.

Уроки Чеченських війн, накопичений бойовий досвід російською армією необхідно враховувати при подальшому будівництві і підготовці ЗС України.

1.4. Антитерористична операція США в Афганістані “Непохитна свобода” (2001–2002 рр.)

Антитерористична операція в Афганістані була проведена у відповідь на терористичні акти у США 11 вересня 2001 р. За висновками американських експертів вони були скоєні групою з 19 терористів. Окремі групи по чотири-п'ять осіб, озброєних лише холодною зброєю, захопили чотири пасажирські літаки, що вилетіли з аеропортів східного узбережжя США. Після захоплення терористи спрямували два літака на будівлі Всесвітнього торговельного центру у місті Нью-Йорк, а третій – на Пентагон у місті Вашингтон. Кількість загиблих у результаті терористичних актів 11 вересня 2001 р. склала більше 3,5 тис. чол.

Аналіз подій, які сталися у США, місць, часу та форм здійснення терористичних актів свідчить про масштабну, завчасно й ретельно підготовлену, узгоджену та керовану терористичну акцію, що була здійснена безпосередньо на території США на високотехнологічному рівні і не мала подібних аналогів у світі.

За оцінками американських спеціалістів, теракти 11 вересня 2001 р. були сплановані і проведені бойовиками терористичної організації “Аль-Каєда” на чолі з У.бен Ладеном. Зокрема, планування та характер терористичних актів були подібними до дій, які проводилися цією терористичною організацією раніше.

11 вересня 2001 р. Рада безпеки ООН та 12 вересня Генеральна Асамблея ООН прийняттям відповідних резолюцій рішуче засудили тероризм та закликали світове співтовариство до негайних дій проти нього. Згодом, 28 вересня 2001 р. РБ ООН прийняла резолюцію щодо стратегії боротьби з міжнародним тероризмом.

Водночас Конгрес США прийняв закон про надання Президенту країни Дж. Бушу повноважень на застосування збройних сил без попереднього узгодження із законодавчим органом країни, а представники США та Великобританії в ООН проінформували, що військова операція в Афганістані буде здійснюватись згідно зі 51-ю статтею Статуту ООН в порядку реалізації

їх невід'ємного права на індивідуальну та колективну самооборону. Таким чином, військово-політичне керівництво отримало змогу легітимно втрутитися на територію Афганістану та застосувати воєнну силу.

З 28 вересня 2001 р. США почали формування політичного та військового блоків з метою проведення міжнародної антитерористичної операції, яка отримала умовну назву “Непохитна свобода”.

7 жовтня 2001 р. сили антитерористичної коаліції на чолі з Центральним командуванням ЗС США розпочали військову операцію проти загонів руху “Талібан” та терористичної організації “Аль-Каєда” на території Афганістану.

Метою операції “Непохитна свобода” була повна ліквідація умов діяльності міжнародних терористичних організацій на території Афганістану, розгром їх основних збройних угруповань та дезорганізація системи управління, а також усунення режиму руху “Талібан” від влади.

Загальний план антитерористичної операції “Непохитна свобода”, який був прийнятий країнами коаліції, передбачив одночасне проведення ряду бойових, інформаційно-психологічних та спеціальних дій (операцій) на території Афганістану.

Планом операції передбачалось:

1. На першому етапі – нанесення ракетно-авіаційних ударів (через повітряний простір Пакистану) із зони Індійського океану по об'єктах військової інфраструктури руху “Талібан” (аеродроми, командні пункти, система ППО, мости, місця дислокації підрозділів в районах Кабулу, Кандагару та Джелалабаду) та таборах терористичного угруповання “Аль-Каєда”, а також надання авіаційної підтримки силам Північного Альянсу із залученням армійської та тактичної авіації.

2. На другому етапі (після усунення від політичної влади представників руху “Талібан”) – проведення обмежених операцій ЗС США та їх союзників (в основному у формі розвідувально-пошукових рейдів та окремих спеціальних дій Сил спеціальних операцій) з метою пошуку У. бен Ладена та інших лідерів терористичних угруповань, доказів їх причетності до здійснення терористичних актів, а також виявлення й знищення таборів (баз) терористів та об'єктів інфраструктури наркобізнесу.

Однією зі складових операції “Непохитна свобода” було надання термінової гуманітарної допомоги населенню Афганістану за допомогою військово-транспортної авіації ВПС США.

Зона проведення операції “Непохитна свобода” охоплювала всю територію Афганістану, окремі райони Пакистану поблизу афгано-пакистанського кордону, а також прилеглу акваторію Аравійського моря. Крім того, ряд країн Середньої Азії (зокрема, Казахстан, Узбекистан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан) надали згоду на розташування на своїй території контингентів збройних сил коаліції.

Багато країн надали повітряний простір для прольоту літаків ВПС антитерористичної коаліції, в тому числі й Україна.

Загальне керівництво операцією “Непохитна свобода” на території Афганістану здійснював Верховний головнокомандувач ЗС США – Президент США Дж. Буш, безпосереднє – головнокомандувач Об’єднаним центральним командуванням ЗС США генерал Т. Френкс.

Для участі у військовій фазі операції “Непохитна свобода” 23 країни світу виділили понад 15 тис. чол. (з яких 7,5 тис. військовослужбовців США).

Крім того, до складу міжнародних сил з підтримання в Афганістані було виділено близько 5,5 тис. військовослужбовців зі складу збройних сил 20 країн.

На початку жовтня 2001 р. було завершено розгортання відповідних угруповань коаліційних сил, основу яких складали з’єднання та частини Стратегічних наступальних сил та Центрального об’єднаного командування ЗС США, сили 5 та 7 оперативних флотів ВМС США, а також компоненти ВПС та ВМС збройних сил Великобританії у цьому регіоні.

За станом на 1 жовтня 2001 р. угруповання коаліційних сил нараховувало:

- повітряний компонент (34 стратегічні бомбардувальники ВПС США (18 В-1В, 16 В-52Н) та 106 ударних літаків тактичної авіації (загальна чисельність крилатих ракет повітряного базування складала 320 одиниць));
- морський компонент (3 авіаносні ударні та 3 амфібійно-десантні групи (загальна чисельність кораблів – близько 51, із яких 22 – носії крилатих ракет морського базування, бойових літаків палубної авіації – до 120, особового складу морської піхоти – до 5 тис. чол., крилатих ракет морського базування приблизно 540 одиниць)).

Морський компонент підсилення угруповання коаліційних сил нараховував близько 27 кораблів (17 з яких носії КРМБ), що оперативно входили до 2 авіаносних багатоцільових груп та 2 амфібійно-десантних груп.

Крім того, США активізували наступальні дії збройних формувань сил Північного альянсу проти руху “Талібан” (в північних районах – на напрямку Талукан-Мазарі-Шаріф, в центральних районах – на напрямку Баграм-Кабул), перш за все, з метою забезпечення розвідуально-пошукових заходів підрозділів Сил спеціальних операцій збройних сил США та Великобританії, які вже виконували завдання на території Афганістану.

Воєнний потенціал талібів до початку операції США, союзників був невеликим: 80 – 85 тис. чол., 160 танків, 250 БТР, БМП, до 200 гармат і мінометів, 22 винищувача МІГ-21, до 300 зенітних гармат, близько 200 ЗРК типу “Стріла”, “Стінгер”.

Військова фаза операції розпочалась 7 жовтня 2001 р. нанесенням серії вибіркових ракетно-бомбових ударів по об’єктах ісламського руху “Талібан” та терористичної організації “Аль-Каєда” на території Афганістану.

Вибіркові ракетно-бомбові удари були нанесені:

- перший – по базах підготовки терористів організації “Аль-Каєда” та військових об’єктах руху “Талібан” у районах міст Кабул, Кандагар, Желалабад, Мазарі-Шаріф, Шинданд, Герат, а також авіабази Баграм. В першу чергу – по ключових елементах оборонної інфраструктури талібів – штабах, пунктах управління, об’єктах системи ППО, аеродромах, місцях зосередження військ, а також складах боєприпасів;
- другий – по місцях розташування резиденцій лідерів руху “Талібан”, у тому числі штаб-квартирі духовного лідера талібів М.Омара в місто Кандагар, а також базах підготовки терористів;
- третій – по інших військових об’єктах талібів у районах міст Кабул, Кандагар та Герат.

Удари наносились з кораблів та підводних човнів атомних ВМС США і Великобританії КРМБ типу “Томахок” з району Аравійського моря, високоточною зброєю стратегічними бомбардувальниками (до 15 одиниць): В-2А (діяли з континентальної частини США – авіабаза Уайтмен, штат Місурі), В-52Н з передової авіабази Дієго-Гарсія (Індійський океан) та В-1В з передової авіабази Марказ-Тамарід (Оман).

В ешелоні прикриття було задіяні до 25 літаків РЕБ ЕА-6В, ДРЛВ Е-2С, F-14, F/A-18. У подальшому завдавались лише масовані авіаційні удари з інтервалами в 1 – 1,5 год.

Взагалі по об’єктах на території Афганістану 7 – 8 жовтня 2001 р. було випущено близько 70 КМБР. Після завоювання переваги у повітрі, командуванням антитерористичної коаліції було проведено попередню оцінку результатів перших вибіркових ракетно-бомбових ударів та скореговано порядок подальших дій сил антитерористичної коаліції.

Серед особливостей перших ударів слід зазначити:

- ракетно-бомбові удари сил коаліції носили вибірковий характер, причому цілі уражались практично одночасно на всій території країни, переважно крилатими ракетами морського та повітряного базування, а також керованими авіабомбами. Палубна авіація використовувались обмежено, головним чином для забезпечення дій літаків-бомбардувальників (виконання завдань управління, розвідки, РЕБ, прикриття тощо);
- ракетно-бомбові удари завдавались в нічний час з метою зменшення загрози застосування переносних зенітно-ракетних комплексів;
- основні зусилля сил коаліції були зосереджені на ураженні системи ППО, управління та зв’язку, а також об’єктів інфраструктури руху “Талібан” та таборів терористів. Нічні умови нанесення ударів та обмежені можливості системи ППО не дали змоги талібам проводити ефективні дії у відповідь;
- найбільш важливими в ході початкового періоду проведення операції слід вважати перші три доби, коли було досягнуто перевагу у повітрі, що надало можливість військовим контингентам ЗС США та Великобританії проводити

регулярні рейди стратегічної та тактичної авіації з метою планомірного знищення стаціонарних та рухомих об'єктів, а також надання безпосередньої авіаційної підтримки силам Північного альянсу;

- сили Північного альянсу, використовуючи результати ударів, розпочали підготовку до активного наступу, зосереджуючи основні зусилля у районах Баграм-Кабул, Талукан-Мазарі-Шаріф. Зі свого боку „Рух “Талібан” здійснював перегрупування сил для захисту Кабулу.

Далі ракетно-бомбові удари продовжувались. З 22 жовтня 2001 р. засоби повітряного нападу почали наносити удари для надання допомоги військам Північного альянсу по об'єктах на території Північного Афганістану (Герат, Кундуз, Мазарі-Шаріф). З цього часу підтримка військ Північного альянсу стає головною задачею коаліції.

8 листопада 2001 р. (через місяць після початку ПННО) почалася наземна наступальна операція Північного альянсу та інших антиталібських сил. Збройні угруповання антиталібської афганської коаліції захопили Мазарі-Шаріф, Кундуз та інші міста. До 12 листопада таліби залишили Кабул без бою. Не зустрічаючи опору частини Північного альянсу до 13 листопада звільнили Джелалабад.

Поступово таліби були витіснені з північних та центральних районів Афганістану. Останнім притулом керівництва руху “Талібан” стали місто Кандагар і фортеця Тора-Бора. Там залишилось приблизно 17 тис. чол., в тому числі до 5 тис. іноземних найманців, в основному пакистанців, арабів, чеченців, бангладешців та ін. Після втрати Кандагару і Тора-Бора організований опір талібів був остаточно придушений і вони перейшли до тактики партизанської війни. Таким чином, в цілому кампанія продовжувалась до кінця листопада і пройшла успішно для США та їх союзників.

Юридичне усунення руху “Талібан” від політичної влади в Афганістані офіційно відбулось 5 грудня 2001 р. у місті Петерсберг (передмістя Бонну, ФРН) підписанням представниками всіх етнічних та політичних груп Афганістану рамкової угоди з міжафганського врегулювання.

Під час проведення військової фази операції “Непохитна свобода” дій наземного компоненту коаліції не було, хоча проводились спеціальні операції підрозділами сил спеціальних операцій США і Великобританії.

З 28 вересня 2001 р. угруповання ССО почало проводити спеціальні заходи в північних районах Афганістану у повному обсязі. Так, підрозділи ССО поступово активізували дії антиталібської опозиції для поширення зони її контролю на північні провінції Афганістану, перш за все, з метою забезпечення проведення розвідувально-пошукових заходів. Крім цього, ССО здійснювали заходи щодо підготовки збройних формувань Об'єднаного антиталібського фронту і місцевого населення до антиталібського повстання для повалення його режиму і розгортання тимчасових баз на

територіях, контрольованих антиталібівською опозицією та в окремих районах під контролем сил Північного альянсу.

Водночас, підрозділи ССО ЗС США були задіяні для: розгортання груп передових авіаційних навідників у бойових порядках наступаючих збройних формувань Північного альянсу; закидання розвідувально-диверсійних груп ССО до районів, контрольованих талібами, з метою ведення розвідки, виявлення цілей для ураження авіацією коаліційних сил та ведення розвідки за допомогою БПЛА “Предатор”; організації збройних формувань афганської опозиції та координації їх діяльності в інтересах дій Північного альянсу з метою блокування основних шляхів постачання талібам на півночі Афганістану; проведення окремих психологічних операцій.

Успішне проведення більшої частини запланованих спеціальних заходів створило необхідні умови для об'єднання зусиль Північного альянсу та антиталібівської опозиції в боротьбі з режимом талібів, примусивши їх воювати на два фронти, що прискорило повалення режиму руху “Талібан”.

Основні спроби задіяння обмежених за чисельністю (до 5-12 осіб) груп ССО США та Великобританії розпочались з 10 жовтня 2001 р. в прикордонних районах Афганістану для виконання розвідувально-диверсійних, розвідувально-пошукових завдань, ведення розвідки нових об'єктів та окремих спеціальних заходів.

В ніч з 19 на 20 жовтня 2001 р. на півдні та в центрі Афганістану було здійснено спробу щодо проведення перших широкомасштабних операцій ССО ЗС США з метою встановлення місцезнаходження та можливого знищення У. бен Ладена та духовного лідера руху мули М. Омара. Однак ці операції виявились невдалими і безрезультатними; причинами чого були:

- помилки в оцінці району бойових дій і виборі майданчиків для десантування;
- відсутність в даному районі розвинутої агентурної мережі, а також низька активність ведення повітряної розвідки району за допомогою БПЛА;
- ознаки, зібрані групами ССО, виявились явно недостатніми для прийняття відповідних рішень.

Результатом невдалих дій ССО стало рішення Об'єднаного командування спеціальних операцій ЗС США щодо зміни тактики дій підрозділів ССО ЗС США. Так, після взяття Кабула силами Північного альянсу та встановлення контролю над північними і центральними провінціями Афганістану, у південних районах країни були здійснені такі заходи:

- спеціальні підрозділи ЦРУ спільно з ССО ЗС США організовували збройні повстання пуштунських племен у південних провінціях Афганістану з метою встановлення контролю над основними містами, а також транспортними шляхами постачання озброєння та людських ресурсів на території Пакистану;

- дії підрозділів ССО були знову зосереджені на застосуванні оперативних одиниць (відділень, чисельністю 12 – 18 осіб) та проведенні ними розвідувально-пошукових операцій по виявленню та захопленню керівників екстремістів;
- підрозділами ССО було захоплено авіабазу Далангі для створення умов поширення дій спеціальних підрозділів на півдні країни.

Разом з тим, з метою пошуку лідерів руху “Талібан” і терористичної організації “Аль-Каєда” та недопущення перегрупування залишків озброєних загонів талібів та бойовиків терористичної організації “Аль-Каєда” для ведення партизанських дій в Афганістані (за наявними даними, у партизанських діях брали участь близько 10 тис. бойовиків), протягом першої половини 2002 р. під загальним командуванням ЗС США (силами підрозділів Корпусу морської піхоти та ССО збройних сил США та антитерористичної коаліції) в рамках загальної операції “Гірський лев” було проведено низку спеціальних операцій в окремих провінціях Афганістану.

Командування США оцінило ефективність проведення широкомасштабних операцій як середню. Виявилася нездатність військовослужбовців підрозділів ССО ЗС США у повній мірі виконувати свої обов’язки в складних погодних умовах та в горах.

На заключному етапі операції (з травня 2002 р.) підрозділи сил спеціальних операцій залучались для проведення розвідувально-пошукових або “зачистних” операцій на території східних та південно-східних провінцій Афганістану Головною метою їх було знищення осередків терористичних угруповань та забезпечення стабілізації ситуації в країні.

Головним результатом антитерористичної операції є те, що США у відносно короткий термін за допомогою збройних сил Північного альянсу вдалося зламати відкритий збройний опір талібів, зруйнувати політичну систему “Талібан” в Афганістані і створити в Кабулі новий тимчасовий уряд.

Але США не вдалося ліквідувати керівників “Талібану” і “Аль-Каїди”. Вони пішли в підпілля, відмовившись від продовження відкритої збройної боротьби проти США на території Афганістану з метою перенацілювання сил і засобів на розгортання диверсійно-терористичної боротьби в інших регіонах, в тому числі і на території США. Керівництво руху “Талібан” прийняло рішення про перехід до єдиної можливої і реальної тактики фундаменталістів в обстановці, що склалася – розосередитись і перейти до партизанських дій.

Фактично США та їх союзники в Афганістані розробили і провели повітряну і коаліційну наземну наступальні операції, що включали декілька фаз. Причому у другій операції ставка була зроблена на використання афганських збройних формувань. Таким чином, Пентагон уникнув широкомасштабного залучення своїх сухопутних військ у кровопролитний конфлікт.

На підставі досвіду локальних війн другої половини ХХ ст. США та їхні союзники в Афганістані поєднали два способи ведення воєнних дій: авіаційно-ракетні удари з діями аеромобільних сил. На користь повітряних ударів вказувала слабкість або навіть правильніше сказати відсутність системи ППО противника.

Повітряна наступальна операція ЗС США і Великобританії проти талібів, що почалася 7 жовтня 2001 р., не сильно виходила за рамки статутних канонів і не мала явних відмінностей від шаблону операцій проти Іраку в 1991 р. або проти Югославії 1999 р.

Основним способом застосування сил в ПНО, як і в усіх повітряних наступальних операціях США останнього часу, залишався перевірений і чітко налагоджений комбінований ракетно-авіаційний удар з комплексним застосуванням авіації і крилатих ракет.

Як і раніше американці почали її в темний час доби з пусків крилатих ракет морського і повітряного базування. Такий же самий початок по завоюванню панування у повітрі; авіаційна і космічна розвідка перед нанесенням ракетно-бомбових ударів, насамперед, по засобах ППО, командних пунктах і аеродромах.

За практично повної відсутності протидії сил ППО талібів авіація США та союзників шляхом інтенсивних повітряних ударів з широким використанням високоточної зброї, по суті, створила необхідні передумови для початку та вдалого проведення коаліційної наземної фази операції, в якій основну ставку було зроблено на дії ССО на широке залучення афганських збройних формувань Північного альянсу.

Ударна авіація виконувала широке коло завдань по знищенню об'єктів та сил талібів. Слід відмітити, що під час активної сухопутної фази операції, яка почалась 8 листопада 2001 р. акцент повітряної кампанії був перенесений на знищення сил талібів на лінії бойового зіткнення з військами Північного альянсу. Близько 80 % усіх бойових вильотів з 2 листопада 2001 р. виконувалось з цією метою. Паралельно здійснювалось так зване "вільне полювання" за бойовою технікою і транспортними засобами талібів на всій території Афганістану.

Ефективність цих заходів суттєво підвищилась після введення в дію на початку листопада над територією Афганістану літаків розвідки наземних цілей та управління населенням ударів Е-8С системи "Джистарс", а також стратегічних БПЛА "Глобал-Хок" та оперативно-тактичних БПЛА "Предатор", головним призначенням яких є виявлення наземної техніки і наведення на її ударних літаків.

У результаті противник практично був позбавлений можливості маневрувати військами, перекидати резерви та підтримувати свої війська на лінії фронту. Іншими словами, в операції було здійснено повну ізоляцію зони бойових дій авіацією США та їх союзниками. Це було неодмінним елементом усіх

операцій збройних сил США протягом 90-х років ХХ ст., але Пентагону в Афганістані вдалося організувати її на значній відстані (більше 1000 км) від району розгортання головних сил, що є суттєвим внеском у воєнну теорію і практику.

Основний обсяг повітряних ударів в операції здійснила палубна авіація ВМС. За результатами різних оцінок, ударні літаки ВМС здійснили близько 70 % бойових вильотів з 4 авіаносців, дислокованих в Аравійському морі. Решту – 30 % вильотів здійснили приблизно в рівній пропорції стратегічні бомбардувальники і тактичні винищувачі ВПС.

Слід зазначити, що американські стратегічні бомбардувальники В-2А, що брали участь в операції “Непохитна свобода”, поставили нові світові рекорди за дальністю і тривалістю польотів. Бомбардувальники В-2А вилетіли з континентальної частини США вранці 6 жовтня 2001 р., взяли участь у бомбардуванні ряду цілей в Афганістані в ніч з 7 на 8 жовтня, а на авіабазу в США літаки повернулися вранці 9 жовтня 2001 р.

Середня кількість бойових вильотів за один місяць кампанії склала 75 за добу (максимум – 120, мінімум – 60). В цілому інтенсивність повітряної операції була значно нижчою в порівнянні з операцією на Балканах (450 за добу, максимум – 800).

Пентагон під час операції зумів вирішити досить складну проблему – організувати взаємодію з високим рівнем координації з силами Північного альянсу на тактичному рівні. Так, зокрема, групи ССО, а потім військовослужбовці 10 лпд США, діючи в бойових порядках антиталібських сил, оперативно передавали цілевказівки на пункти управління авіацією. Стратегічні бомбардувальники В-52, озброєні керованими бомбами, а також некерованими засобами ураження отримали можливість з невеликої висоти поразити передові позиції талібів. В результаті практично були припинені удари по своїх позиціях, які мали місце на початку воєнної кампанії, а противник був позбавлений можливості чинити серйозний опір.

Характерною рисою ПНО в Афганістані стало те, що вона була організована без значного дорозгортання авіації передового базування (за виключенням додаткового перекидання до Аравійського моря двох авіаносців).

Особливістю операції стало практично повне закриття інформації про систему бойового управління авіацією, дії сил забезпечення, аеродроми базування тактичних винищувачів, перекидання військ літаками ВТА.

Антитерористична операція на території Афганістану стала показовою з точки зору використання США перспективних зразків озброєння і військової техніки в реальних бойових умовах.

Разом з фактом застосування розвідувальних БПЛА “Глобал-Хок”, уваги заслуговує використання БПЛА “Предатор” в ударному варіанті озброєних

протитанковими керованими ракетами системи “Хеллфайр” з лазерною системою наведення.

Висока ефективність застосування повітряного компонента під час кампанії в Афганістані обумовлена використанням високоточної зброї як стратегічними бомбардувальниками, так і тактичною авіацією ВПС і ВМС (керованих ракет класу “повітря – земля”, керованих авіаційних бомб тощо).

Літаки В-52Н використовувались як носії КРПБ, а також наносили удари авіабомбами загального призначення та касетними авіабомбами. Так, у період з 7 до 14 жовтня 2001 р. літаками В-52 було використано орієнтовно до 50 крилатих ракет повітряного базування, головним чином з метою знищення системи ППО руху “Талібан” (всього за період з 7 жовтня було використано до 87 крилатих ракет як повітряного, так і морського базування).

У зв'язку з тим, що стратегічною авіацією ВПС США практично було завершено знищення визначених для них цілей на території Афганістану, командування коаліційних сил дещо змінило тактику дій нанесенням повітряних ударів. Зокрема, пріоритет було надано діям тактичної та армійської авіації, спрямованих на підтримку військових формувань Північного альянсу та наземних сил і груп Сил спеціальних операцій ЗС США. Армійська авіація в операції була представлена вертольотами УН-60 “Black Hawk” та ударними вертольотами АН-64А “Apache”.

При плануванні операції в Афганістані не була врахована практична відсутність реальних цілей для ураження КРМБ “Томахок” з носіїв ВМС антитерористичної коаліції, що зумовило введення певних суттєвих коректив по ходу її реалізації.

Висадку підрозділів Сил спеціальних операцій в район, який знаходився на відстані 90 км від Кандагару, забезпечували вертольоти, які вилітали з десантних кораблів.

Сили та засоби ВМС США та Великобританії активно залучалися до підготовки та проведення наземної фази антитерористичної операції на території Афганістану. Так, на АБВ “Кітті Хок” ВМС США було розгорнуто командний пункт, який здійснював керівництво силами спеціальних операцій (ССО). На його борту розміщалися підрозділи 3 едмп США, які в подальшому були задіяні для проведення наземної фази операції).

До початку проведення антитерористичної операції “Непохитна свобода” на території Афганістану, система ППО протиборчої сторони була слабкою і призначалася для захисту важливих воєнно-політичних, адміністративних об'єктів країни та угруповань військ. Сили та засоби ППО були розосереджені в чисельних загонах бойовиків руху “Талібан”, система централізованого управління, взаємодії та маневру знаходилась на низькому технічному і організаційному рівні.

Сили та засоби ППО руху “Талібан”, в основному, були представлені зенітно-ракетними комплексами (ЗРК) “Стріла-10” (близько 18 од.) та ЗРК “Стріла-2” (до 80 од.) і “Стінгер” (до 100 од.). Проте наявність цієї незначної кількості ЗРК все ж примусило керівництво антитерористичної операцією заборонити льотчикам використовувати висоти нижче 3000 м. ЗРК С-75 “Двина” (близько 80 од.) та С-127 (“Нева”) близько 110 од., які були поставлені за часів колишнього СРСР, через відсутність кваліфікованого обслуговування, запасних частин та ремонтної бази стали непридатними. Зенітно-артилерійські засоби талібів практично не здійснили помітного впливу на хід відбиття масованих нальотів авіації та крилатих ракет.

З початком операції радіолокаційні засоби контролю повітряного простору активно розвідувалися та придушувалися засобами РЕБ і уражались крилатими ракетами. За станом на 10 жовтня 2001 р. завдання з придушення системи протиповітряної оборони талібів практично було виконано.

Слід зазначити, що силами Північного альянсу в бойових діях проти талібів використовувались в основному застарілі зразки озброєння і техніки, які були виготовлені ще в Радянському Союзі.

При проведенні операції важлива роль була відведена підрозділам ССО. Для проведення спеціальних заходів були залучені підрозділи зі складу парашутно-десантних груп спеціальних сил командування ССО, окремі дивізійні загони глибинної розвідки СВ США, підрозділи зі складу загону морської піхоти SEAL командування спеціальних бойових дій ВМС США, підрозділи та бойова техніка зі складу полку “Рейнджерс” та оперативний підрозділ загону “Дельта”. Зі сторони Великобританії були задіяні підрозділи SAS.

Сухопутні сили ЗС США і Великобританії на території Афганістану броньовану техніку та артилерію не застосовували. В своїй більшості підрозділами ССО цих країн були задіяні легкі зразки озброєння.

Війська в операції широко використовували космічні технології і насамперед глобальну систему навігації, яка забезпечувала точні повітряні удари та виконання багатьох завдань з визначення місцеположення військ та сил.

Успішному рішенню поставлених завдань в операції у значній мірі сприяло всебічне розвідувальне забезпечення. Завдяки цьому вдалося досягти достатньо високого рівня інформованості про угруповання талібів, їх уразливі місця і бойові можливості, особливості застосування на даному ТВД. Ретельна розвідка території Афганістану дозволила командуванню США та Північного альянсу чітко спланувати і провести військові дії.

Розвідка своєчасно забезпечувала командування США топогеодезичними і топографічними даними з точною прив’язкою важливих військово-політичних, економічних і військових об’єктів, розташування угруповань талібів та ісламських екстремістів, комунікацій, інженерних фортифікаційних споруд. На основі отриманої інформації проводився вибір і

розрахунок оптимальних маршрутів виходу на цілі (об'єкти), визначалися наряд сил, їх необхідна кількість і склад озброєння.

Цьому особливо сприяли останні американські технологічні досягнення, які призвели до кардинального структурно-організаційного перетворення розвідки. Воно здійснювалось в напрямку переорієнтації засобів стратегічної розвідки, які надавали інформацію до національних розвідцентрів для безпосереднього забезпечення бойових дій.

Паралельно із зазначеним перетворенням була здійснена функціональна інтеграція засобів розвідки усіх видів базування, незалежно від їх організаційної належності і діяльності спостереження. Зростаючий ступінь їх взаємодії призвів до утворення комплексної, розімкнутої і глобальної (по завданнях, які вирішуються) системи з відкритим доступом до неї необмеженого кола споживачів [16, 17, 31, 39, 42].

Головний висновок, який можна зробити з досвіду війни в Афганістані 2001 р., полягає в тому, що цивілізований світ на початку ХХІ ст. зіткнувся з новим типом війн – війною з міжнародним антидержавним тероризмом, що має національно-релігійний відтінок.

1.5. Війна в Іраку 2003 р.

Війна в Іраку займає особливе місце в історії війн і воєнного мистецтва. Набувши нових форм, вона триває, і перспективи врегулювання збройного конфлікту в Іраку в найближчий час, за оцінками поважних організацій і міжнародних фахівців, дуже примарні.

Американська окупація Іраку поклала початок новому етапу розвитку міжнародних відносин, який характеризується посиленням однополярного світового порядку під верховенством США.

Війна в Іраку мала нові характерні специфічні ознаки воєнного мистецтва, дій сторін (антиіракської коаліції та сил опору), як на етапі активної фази, так і на етапі дій стабілізаційних сил і партизансько-терористичної боротьби. В іракському конфлікті все зростаючу роль відіграють міжнародні терористичні організації, що мають на меті не допустити стабілізації ситуації в Іраку. Можемо стверджувати, що саме боротьба з міжнародним тероризмом на сучасному етапі і становить головний зміст дій військ США і союзників, а певним чином – і всіх стабілізаційних сил, що є новим явищем у воєнному мистецтві.

На відміну від попередніх локальних війн і збройних конфліктів 90-х рр. ХХ – початку ХХІ стст., до яких Україна не мала прямого відношення, Україна стала учасником конфлікту – український військовий контингент діяв в Іраку в складі об'єднаних стабілізаційних сил.

Важливим і непересічним є вплив досвіду війни в Іраку і на перспективи будівництва і підготовки ЗС України в умовах загрози міжнародного

тероризму. Він необхідний також для підготовки військ до участі в миротворчих операціях і виконання завдань у складі міжнародних стабілізаційних сил.

Відносно боротьби з міжнародним тероризмом і загрозою застосування Іраком зброї масового ураження необхідно відзначити те, що це стало лише приводом і засобом реалізації найбільш вагомий цілі – досягнення панівного положення США як на Близькому Сході, так і в світі в цілому. Комісія ООН, яка тривалий час займалася виявленням в Іраку зброї масового ураження, ще напередодні воєнної операції США робила офіційні заяви про те, що їй не вдалося знайти факти, які б підтверджували наявність у С.Хусейна такої зброї. Як тепер визнає і сама вашингтонська адміністрація, ґрунтуючись на висновках ЦРУ і військових розвідувальних органів, С. Хусейн не мав зв'язків з “Аль-Каїдою” та іншими міжнародними терористичними організаціями, як не мав і хімічної зброї, а знищив її ще після війни 1991 р.

Тема нафти займає важливе місце в контексті війни в Іраку. Проте іракська нафта – супровідна мета, хоча й вкрай важлива для США у перспективному вимірі.

Для демонстрації сили Ірак був обраний американською адміністрацією досить вдало. Схоже, починаючи з 1991 р., США утримували Ірак у лещатах міжнародних санкцій саме для цієї ролі. Одіозність режиму С. Хусейна, його деспотичний характер, безглузді воєнні авантюри проти Ірану і Кувейту значною мірою послабили арабський і міжнародний опір американським планам відносно Іраку.

Рішення про усунення режиму С. Хусейна було прийнято адміністрацією Дж. Буша-молодшого практично відразу ж з появою її в Білому домі. Терористичні акції 11 вересня 2001 р. в США призвели до посилення впливу радикального крила консерваторів і неоконсерваторів на формування нової концепції американської зовнішньої політики, яка базується на тому постулаті, що США достатньо могутні, щоб навіть без допомоги союзників змінювати міжнародну ситуацію в будь-якому регіоні світу з метою гарантування безпеки США і захисту американських інтересів. Ірак, як і Афганістан, став лабораторією практичного застосування так званої “доктрини Буша”, яка замінює собою ряд доктрин часів “холодної війни”, об'єднаних “стратегією стримування”. “Радянська загроза” в “доктрині Буша” замінюється “терористичною загрозою”, проте рецепт її усунення залишається тим самим – зміна внутрішнього ладу країн, які визнаються джерелом загрози. Превентивна війна в “доктрині Буша” розглядається як повністю легітимні випереджувальні удари.

Силовий варіант вирішення іракської проблеми став єдиним в американській адміністрації ще на початку 2002 р., хоча й пророблялися різні варіанти усунення Хусейна від влади. Терміни початку операції, які певний час пов'язувалися із завершенням операції в Афганістані (“Непохитна

свобода”), зазнали значних корегувань і послідовно переносилися на більш пізній час. Тим не менш успішний хід воєнних дій в Афганістані значно посилив позиції Пентагону і особисто Д. Рамсфелда при прийнятті Білим домом важливих зовнішньополітичних рішень. У пошуках приводів для нападу на Ірак Сполучені Штати пішли за опрацьованою схемою: іракському лідеру висувалися все більш жорсткі вимоги, фактично неприйнятні умови. Відмова Багдада від їхньої реалізації вважалася в Білому домі достатньою підставою для переходу до силового впливу.

Практично за рік до початку бойових дій в Іраку США почали проводити психологічну війну проти режиму С. Хусейна. Завдяки зусиллям США, блокада Іраку постійно зростала. В травні 2002 р. США провели через Раду Безпеки ООН резолюцію № 1409 про так звані “розумні санкції”, які передбачали посилення режиму заборони на поставки в Ірак товарів подвійного використання. Виступ президента США перед Генеральною асамблеєю ООН у вересні 2002 р. не залишав сумнівів відносно рішучості американської адміністрації повалити режим С. Хусейна навіть ціною розколу в ООН і НАТО.

Після того як в серпні 2002 р. керівництво Іраку погодилося на повернення міжнародних інспекторів для пошуку зброї масового ураження, США зайняли позицію, яка призвела до затягування відновлення їх діяльності в Іраку. США наполягали на прийнятті нової резолюції Ради Безпеки ООН, яка б містила положення про автоматичне застосування збройної сили у випадку, якщо Багдад буде чинити перешкоди роботі міжнародних інспекторів. Проте стараннями постійних членів Ради Безпеки – Франції, Росії та Китаю – це положення було виключене з американського проекту резолюції РБ ООН № 1441, прийнятої 8 листопада 2002 р.

Одразу ж після того, як наприкінці листопада 2002 р. міжнародні експерти розпочали проведення інспекції в Іраку, США піддали сумніву доцільність їх діяльності і врешті-решт примусили залишити Ірак перед початком воєнної операції в цій країні. 17 березня 2003 р. голова комісії повинен був зробити доповідь про відсутність зброї масового ураження в Іраку. Але це не входило в плани керівництва США, яке через три дні під прапором свободи завдав ракетно-авіаційного удару по Іраку і почав окупацію країни під приводом ліквідації хімічної зброї.

Головними цілями операції США і Великобританії було проголошено:

- роззброєння іракської армії та знищення зброї масового ураження;
- повалення режиму С. Хусейна;
- збір інформації стосовно глобальної мережі розповсюдження зброї масового ураження;
- збір інформації стосовно мережі терористичних угруповань, пошук і знищення терористичних угруповань на території Іраку;

- завершення процесу реалізації безрезультатних санкцій щодо Іраку та початок надання гуманітарної допомоги біженцям і потерпілим;
- надання допомоги іракському народові у створенні передумов для переходу до демократії та самоврядування;
- забезпечення гарантій того, що родовища нафти та інші природні ресурси належатимуть іракському народові.

Головним союзником США стала Великобританія. До початку активної фази операції США оголосили, що рішення щодо застосування військової сили проти Іраку підтримують 45 держав, 15 з яких офіційно про це не повідомляють, але готові надати свій повітряний простір для нанесення ударів по Іраку. Відомо, що на 19 березня рішення США про можливе застосування сили проти Іраку підтримали Австралія, Азербайджан, Албанія, Афганістан, Болгарія, Великобританія, Грузія, Данія, Еритрея, Естонія, Ефіопія, Італія, Ісландія, Іспанія, Колумбія, Латвія, Литва, Македонія, Нідерланди, Південна Корея, Португалія, Румунія, Сальвадор, Словаччина, Словенія, Угорщина, Узбекистан, Філіппіни, Хорватія, Чехія і Японія. При цьому про надання США військової допомоги одразу заявили Великобританія, Австралія, Данія і Польща.

Проте напередодні війни американське військово-політичне керівництво зіткнулося з серйозними зовнішньополітичними проблемами. Рішуча позиція Російської Федерації щодо неприпустимості проведення за будь-яких умов воєнної операції проти Іраку, яку активно підтримали Китай, Франція та Німеччина, зробила досить проблематичним прийняття Радою Безпеки ООН резолюції, що санкціонує цю операцію.

Усвідомлення керівництвом США того, що за таких умов не доводиться розраховувати на активну підтримку традиційних партнерів по Альянсу, дозволило зробити своєчасне перенесення акценту на держави, які нещодавно вступили до НАТО або докладають до цього зусиль. Разом з тим твереза оцінка США існуючих можливостей таких партнерів з урахуванням труднощів, що неодмінно виникнуть у разі налагодження взаємодії під час спільного ведення бойових дій, призвели до створення у зоні Перської затоки ударного угруповання військ і сил лише США та Великобританії.

Початок активної фази дій проти Іраку угрупованнями такого складу і чисельності визначає першу особливість підготовки й проведення воєнної операції.

Незважаючи на негативну реакцію НАТО, Пентагон форсованими темпами почав впроваджувати антиіракські задуми в життя. В штабі об'єднаного центрального командування ЗС США була створена група оперативного-стратегічного планування по розробці замислу воєнної операції проти Іраку. В основу плану щодо розгрому режиму С. Хусейна були покладені всі передові досягнення американської воєнної думки.

Автори нової доктрини свідомо протиставляють стратегію “швидкого досягнення переваги” стратегії “вирішальної переваги”. На думку авторів “Шоку і трепету”, військам США не треба турбуватися про забезпечення чисельної переваги, оскільки США і так мають стратегічну перевагу над будь-яким противником, володіючи суперсучасними технологіями. Також немає потреби завдавати противнику великої матеріальної шкоди і занадто великих втрат особовому складу його армії. Головною метою операції повинно бути придушення волі противника до опору. Противник повинен не тільки відчувати психічне потрясіння, а й втратити здатність адекватно сприймати інформацію, що надходить, і приймати вірні рішення, а потім дійти висновку про марність подальшого опору і підкоритися волі переможця.

Найважливішою умовою досягнення цілей “Шоку та трепету” є нав’язування противнику власного ритму ведення воєнних дій. В ідеалі, штаби противника не повинні встигати опрацьовувати суперечливу інформацію, що надходить, і правильно на неї реагувати. При цьому загальна кількість втрат як з боку США, так і з боку противника повинна бути на порядок нижчою, ніж у звичайній війні. В концепції “Шоку та трепету” ведення війни без підтримки з боку громадської думки визнається цілком можливим, а відсутність чисельної переваги вважається цілком природнім.

У війни в Іраку з’явилися свої ідеологи та натхненники, головним з яких вважається заступник міністра оборони США П. Вулфовіц. Саме він не один рік терпляче обґрунтовував необхідність повалення режиму С. Хусейна. Ідеї Вулфовіца про односторонні дії та превентивні війни були взяті на озброєння президентом Дж. Бушем і знайшли своє місце в “Національній стратегії безпеки”. Іншим стратегом та ініціатором війни в Іраку став міністр оборони Д. Рамсфельд, який був призначений на цю посаду вдруге. Задовго до здійснення операції “Шок і трепет” Д. Рамсфельд вказував на загрозу, яка може виходити з боку диктатур, подібних режиму С. Хусейна, і від розповсюдження зброї масового ураження.

Саме під керівництвом цих представників американської політичної еліти було сплановано операцію “Шок і трепет”. За оптимістичними прогнозами розробників силової акції, озвученими ще до її початку, війна повинна стати такою ж швидкоплинною, як і перша війна в Перській затоці, або ж навіть ще більш швидкоплинною. С.Хусейн буде скинутий протягом кількох днів, а його армія швидко складе зброю, адже нерозумно “битися за помираючий режим”. Після цього настане загальне радіння, з яким іракці приймуть американську адміністрацію.

В період планування та безпосередньої підготовки силової акції проти режиму С. Хусейна Пентагон особливу увагу приділив нарощуванню можливостей системи бойового управління угрупованням збройних сил США і союзників. У зоні Перської затоки були розгорнуті основні командні

пункти об'єднаного центрального командування ЗС США і підлеглих йому командувань: сухопутних військ, ВПС, ВМС, морської піхоти і ССО. Усі пункти управління ще на етапі підготовки до воєнних дій були укомплектовані особовим складом і оснащені новітніми високоавтоматизованими системами збору, обробки і розподілу інформації. Для забезпечення стійкості управління був суттєво розширений спектр комунікаційних послуг системи зв'язку, що включала телефонний, телеграфний, факсимільний і відеоконференційний зв'язок, передачу даних і електронну пошту.

Створена система управління спиралася на розроблені останнім часом комплекси засобів автоматизації управління військами і зброєю, що базувалися на всі види розвідки та джерела інформації, насамперед розгорнуті в космосі та повітрі. Інтегрована система управління і розвідки являла собою єдиний інформаційний простір, з можливістю використання будь-яким споживачем усієї необхідної інформації. На практиці це означало, що отримані від усіх засобів розвідки свідчення та вказівки командування в реальному масштабі часу будуть у ході воєнних дій доводитися до найдрібніших підрозділів.

В інтересах підвищення розвідувальних можливостей угруповання при ОКП ОЦК (Ес-Сейлія, Катар) був розгорнутий об'єднаний розвідувальний центр, головні зусилля якого спрямовувалися на збір свідчень про обстановку в Іраку, розміщення пунктів управління, засобів ППО, з'єднань і частин іракських ЗС, об'єктів виробництва і зберігання зброї масового ураження, а також про можливі місця укриття С. Хусейна. З цією метою командування ОЦК ЗС США спільно зі спецслужбами суттєво активізувало розвідувальну діяльність у контрольованих курдами північних районах Іраку та на території суміжних країн.

Космічний компонент системи повітряно-космічної розвідки загалом складався з близько 130 супутників, з них: розвідувально-інформаційного забезпечення – до 40, виявлення старту балістичних ракет – 5-7, навігаційного забезпечення – 28, управління та зв'язку – 45-50, метеорологічного забезпечення – до 5. Сучасні засоби повітряно-космічної розвідки надали військам коаліції необмежені можливості щодо контролю за повітряною, наземною та надводною обстановкою, визначивши нову тенденцію у використанні засобів стратегічної розвідки в інтересах забезпечення дій військ оперативної та тактичної ланок.

Протягом усього підготовчого періоду підтримувався високий ступінь бойової готовності угруповання військ, розгорнутого в зоні Перської затоки. Інтенсивно проводилися заходи оперативної та бойової підготовки, спрямовані на відпрацювання способів ведення наступальних дій, організації ППО та ПРО, боротьби з броньованими цілями противника і захисту своїх військ від зброї масового ураження. Найбільш активно готувалася до

майбутніх бойових дій авіація. Зокрема, були проведені командно-штабні навчання і практичні тренування по веденню повітряно-наземної операції проти Іраку з одночасним залученням понад 50-100 бойових літаків ВПС і ВМС США. Підвищення інтенсивності підготовки видів збройних сил до ведення бойових дій в умовах гірсько-пустельної місцевості спостерігалось і на континентальній частині США.

У попередній “Шоку та трепету” період штаб ОЦК особливу увагу приділяв створенню в регіоні Перської затоки умов для швидкого прийому і розгортання військ підсилення. З цією метою були активізовані роботи по обладнанню нових і удосконаленню наявних об’єктів інфраструктури. На території країн Перської затоки поповнювалися запаси озброєння та військової техніки, засобів матеріально-технічного забезпечення. Так, у Курдському автономному районі Іраку і суміжних з ним районах Туреччини особовим складом підрозділів ССО СВ були відібрані та підготовлені до використання 3 польових аеродромів, 6 вертолітних майданчиків і 4 передових операційних баз ССО. Поряд з дообладнанням авіабаз в Туреччині, Кувейті, Катарі, Бахреїні, Омані, Об’єднаних Арабських Еміратах і Саудівській Аравії США домоглися від уряду Йорданії дозволу задіяти в своїх цілях 3 аеродроми на її території. Тут були обладнані стартові позиції для ЗРК “Петріот”, розгорнуті РЛС дальнього виявлення і засоби РЕБ, створені запаси боєприпасів і матеріальних засобів. У 2002 р. завершилося переміщення до Кувейту двох додаткових бригадних комплектів озброєння, військової техніки і матеріальних засобів, які до цього знаходилися в Катарі і суднах-складах в районі острова Дієго-Гарсія.

Вже до 15 листопада 2002 р. в регіоні було створено значне угруповання сил і засобів. Зокрема, на авіаційних базах навколо Іраку було зосереджено близько 420 літаків. Угруповання ВМС антиіракської коаліції в зоні кризи нараховувало понад 50 бойових кораблів, з них 10 – носіїв КРМБ. Власне кількість КРМБ на суднах складала 250 одиниць. Тільки безпосередньо в Перській затоці зі складу ВМС США були розгорнуті атомний ударний авіаносець “Лінкольн”, крейсер керованої ракетної зброї “Шилох” і 5 есмінців.

Значно зросла активність союзників на етапі підготовки воєнної операції в повітряній сфері. Групи літаків ВПС США і Великобританії для розвідки цілей, придушення виявлених об’єктів ППО Іраку і підготовки льотних екіпажів до дій в складних умовах перейшли до систематичних порушень повітряного простору Іраку та до нанесення ракетно-бомбових ударів по об’єктах ППО. Інтенсивність вильотів на розвідку і для ударів по іракських об’єктах у “безпілотних” зонах значно збільшилась. Тільки за період з 8 жовтня до кінця листопада 2002 р. з порушенням державного кордону Іраку в повітряному просторі було здійснено близько 300 літако-вильотів. З метою розвідки угруповань і об’єктів ЗС Іраку систематично здійснювалися польоти стратегічних літаків-розвідників RC-135 з авіабази Ель-Хардж (Саудівська

Аравія) і Мілден-Холл (Великобританія). З авіабаз Суда (Греція) і Інджирлік (Туреччина) діяли літаки-розвідники EP-3E. Це дозволяло розвідувальній апаратурі літаків даного класу охопити практично всю територію Іраку.

У другій половині лютого 2003 р. концентрація військ в зоні кризи суттєво зросла. Продовжувалося переведення частини регулярних військ з мирного на воєнне положення, активізувалися всі види розвідки. Все більшими темпами проводилося перегрупування частин і з'єднань армії США з континентальної частини країни в район конфлікту. Зокрема, в регіон у лютому 2003 р. було перекинуто 101 пшд. Завершилася часткова мобілізація організованого резерву. Число військовослужбовців США, призваних із запасу, перевищило 100 тис чол. Подібного розгортання збройні сили США не проводили з часів “Бурі в пустелі” 1991 р.

Американські війська, що знаходилися в Кувейті, проводили в січні-березні 2003 р. інтенсивну підготовку до воєнних дій проти Іраку. Насамперед ними освоювалися особливості театру воєнних дій. Були проведені всі необхідні заходи щодо створення розгалуженої системи розвідувального забезпечення. Можливості космічної видової і радіотехнічної розвідки були доповнені необхідними силами і засобами розвідки всіх видів збройних сил, у тому числі. літаками RC-135 і U-2S, корабельними і наземними системами радіоелектронної розвідки. Загальна кількість літаків-розвідників у регіоні на кінець лютого склала 25 машин. Окрім того, до контролю повітряного простору і наземної обстановки в зоні Перської затоки були залучені літаки ДРЛВ і управління E-3 системи АВАКС і E-8С “Джістарс”.

На аеродромах Ель-Уейд (Катар) і Шех-Іса (Бахрейн) були розміщені літаки-невидимки F-117 “Найт Хок”. Усього в зоні іракської кризи на 20 лютого було зосереджено 550 бойових літаків США і їх союзників: 190 бойових літаків палубної авіації та 360 літаків наземного базування.

У другій половині лютого в акваторії Аравійського моря та Перської затоки знаходилося вже понад 80 кораблів, з яких 17 були носіями крилатих ракет. Кількість КРМБ – близько 460. Удвічі зросла кількість крейсерів керованої ракетної зброї – головної ударної сили серед надводних кораблів військово-морських сил США.

До 14 березня, за тиждень до початку воєнної операції, в зоні кризи було зосереджено понад 420 літаків палубної авіації і 540 літаків у наземному угрупованні. Серед них стратегічних бомбардувальників – 41, розвідувальних літаків стратегічного призначення ВПС США та Великобританії – 20, літаків E-3 АВАКС і E-8 “Джістарс” – до 30, літаків спеціального призначення – понад 25. Угруповання тактичної авіації ВПС США і їхніх союзників нараховувала близько 430 бойових літаків.

Прикриття створених угруповань військ (сил) американо-британської коаліції від ударів з повітря здійснювали до 40 ЗРК (“Петріот”, “Удосконалений Хок”, “Шаїн-2”). Південно-східну частину Туреччини

прикривали 3 ЗРК, Ізраїль та Йорданію – 10, Кувейт і Саудівську Аравію – понад 20.

Угруповання ВМС США і союзників до 14 березня 2003 р. складало 115 бойових кораблів, у тому числі: 29 – носіїв КРМБ (атомних човнів – 11, надводних кораблів – 18), усього близько 750 КРМБ. У Середземному морі курсували дві авіаносні ударні групи ВМС США (атомні багатоцільові авіаносці “Рузвельт” і “Трумен” – до 140 літаків палубної авіації), 9 надводних кораблів і 2 багатоцільові підводні човни. У Перській затоці були розгорнуті три авіаносні ударні групи ВМС США (авіаносці “Лінкольн”, “Констеллейшн”, “Кітті Хок” – понад 200 літаків палубної авіації) і одна авіаносна ударна група ВМС Великобританії (16 бойових літаків), 89 надводних кораблів, на яких знаходилось ще понад 50 бойових літаків, і 10 атомних підводних човнів.

Загальна чисельність наземного угруповання ЗС США в районі Перської затоки на 14 березня 2003 р. складала 145 тис. чол. (сухопутні війська – 55 тис., морська піхота – 65 тис., ВПС – 25 тис.). У склад угруповання СВ увійшли 3 мд, 2 бригада 82 пдд, окремі частини 18 ПДК і 5 АК сухопутних військ. Морська піхота була представлена 1 едмп, 2 ебрмп, 15 і 24 ебмп. У складі авіаційного угруповання нараховувалося 10 авіаційних крил і груп.

За три дні до початку операції угруповання БНС нараховувало 968 літаків, з них 411 літаків палубної авіації, та 557 – наземного базування, у тому числі: стратегічних бомбардувальників ВПС США – 47, розвідувальних літаків стратегічного призначення ВПС США, Великобританії та Франції – 18, літаків Е-3 АВАКС і Е-8 “Джістарс” – 31, літаків спеціального призначення – 23. Угруповання тактичної авіації ВПС США та їхніх союзників складала 448 літаків.

Угруповання ВМС США і союзників в зоні кризи 17 березня складало 125 бойових кораблів, у тому числі: 35 носіїв КРМБ (атомні підводні човни – 14, надводні кораблі – 21), усього 869 КРМБ.

За три доби, що залишились до початку “Шоку та трепету”, угруповання військ (сил) АІК змінилося незначно. Кількість літаків наземного базування збільшилась на 20 бойових машин (4 стратегічних бомбардувальника В-2А, 1 В-1В, 5 літаків Е-3 АВАКС, 10 літаків тактичної авіації F-16), а угруповання ВМС зросло на 9 бойових кораблів.

За офіційними даними, на 20 березня 2003 р. тільки угруповання сухопутних військ коаліції нараховувало 112 тис. чол., до 500 танків, понад 1200 бойових броньованих машин, близько 9000 гармат, РСЗВ і мінометів, понад 900 вертольотів і до 200 зенітних ракетних комплексів.

За деякими іншими даними, на початок воєнної операції об’єднане угруповання збройних сил США та Великобританії налічувало до 260 тис. чол. і за бойовими компонентами на початок операції складало:

- сухопутний компонент – до 101,3 тис. чол.; окремих бригад – 1; танків – до 470; БМП – до 330; САУ – до 60; ударних вертольотів – до 140;
- повітряний компонент – до 26,5 тис. чол.; стратегічні бомбардувальники – 48; літаки тактичної авіації – 312; літаки палубної авіації – 248;
- морський компонент – понад 130 тис. осіб; авіаносні багатоцільові групи – 5; амфібійні групи – 5; надводних кораблів – 74, атомних підводних човнів – 13, КРМБ – 968 од.; морська піхота – 67,5 тис. чол.; танків – до 200, бойових машин – до 420.

Частини коаліційного угруповання були розміщені головним чином у Кувейті (140 тис. військовослужбовців США, 12 тис. – Великобританії), а також на території Саудівської Аравії (9 тис. чол.), Катарі (8 тис. чол.), Бахрейні (5 тис. чол.), Омані (3 тис. чол.), Туреччині (5 тис. чол.), Йорданії (3 тис. чол.). На авіабазі на острові Дієго-Гарсія (Індійський океан) були розміщені стратегічні бомбардувальники В-2 і В-52 та транспортні судна.

Всі формування наземних військ були зведені в два оперативні угруповання – “Південь” і “Захід”. Вони склалися за оперативними напрямками на основі аналізу розвідданих про очікувану протидію з боку іракських військ і виходячи з можливості використання коаліцією території суміжних з Іраком країн.

Угруповання “Південь” складало основу коаліційних військ. Воно включало три дивізії, сім бригад і два батальйони. Більша частина формувань коаліції розміщувалася в польових містечках на північному заході Кувейта, а 24 ебмп США і 3 брмп Великобританії знаходились на десантних кораблях в акваторії Перської затоки.

Угруповання “Захід” створювалося на території Йорданії. В її бойовий склад увійшли два батальйони 75 пп рейнджерів, батальйон ССО СВ США і до роти ССО Великобританії. Підрозділи загальною чисельністю 2 тис. чол. розміщалися в польових містечках, побудованих на аеродромах в східній частині країни.

На території Курдського автономного району Іраку було зосереджено до двох батальйонів і до роти ССО СВ США і Великобританії загальною чисельністю до 1 тис. чол.

До початку операції штабом 3 ПА передбачалося створення угруповання “Північ”, основу якої повинно було скласти оперативне з’єднання “Айрон хорс”, сформованого з 4 мд 3 АК, частин і підрозділів 5 АК СВ США загальною чисельністю близько 30 тис. чол. Понад 30 транспортів, завантажених озброєнням та військовою технікою оперативного з’єднання, близько місяця знаходилися на зовнішньому рейді турецьких середземноморських портів Іскендерун і Мерсін в очікуванні розвантаження. З причини відмови Туреччини дати дозвіл на транзит американських військ через територію своєї країни в північні райони Іраку 22 березня 2003 р.

транспорту були направлені до Кувейту, і, як наслідок, угруповання “Північ” до початку операції не було створене.

В ході активного етапу операції бойовий склад коаліційних військ суттєво не змінювався. В період з кінця березня до початку квітня на території Курдського автономного району було створено угруповання “Північ”. Його основу склали підрозділи ССО США та Великобританії, а також перекинуті повітрям 173 опдбр і піхотний батальйон 10 лпд, посилений ротною тактичною групою 1 мд СВ США. На початку квітня угруповання “Південь” було підсилено батальйоном 2 легкого бронекавалерійського полку, перекинутого з континентальної частини США повітрям.

В ході підготовки до воєнних дій адміністрація США склала плани інформаційного забезпечення війни в Іраку, які багато в чому спиралися на досвід боротьби з талібами в Афганістані. Головна мета цих заходів полягала в захопленні ініціативи в інформаційному просторі з тим, щоб цілодобово давати в ЗМІ повідомлення та коментарі, витримані в потрібному США ключі.

Таким чином, американо-британська коаліція завершила підготовку до воєнної операції проти Іраку. За початковими планами, війська повинні були захопити Багдад протягом 72 год. з моменту початку операції. Для цього планувалося задіяти дві дивізії ЗС США (механізовану та повітрянодесантну) і одну британську штурмову бригаду.

В обстановці незворотної загрози розв’язання воєнних дій режим С. Хусейна прискореними темпами готував збройні сили і державу до війни. В Іраку проводилися інтенсивні заходи щодо підвищення бойової готовності армії, ВПС і ВМС і забезпечення їх озброєнням і військовою технікою. Насамперед занепокоєння Багдада викликав стан засобів ППО. Визначальним фактором низької боєздатності систем ППО слала відсутність на озброєнні Іраку сучасних і перспективних ЗРК вогневими засобами, здатних функціонувати в умовах потужної протидії.

З метою підвищення стійкості управління та зміцнення позицій центральних властей на місцях були перерозподілені зони відповідальності між вищими посадовими особами: центр країни і столиця закріплені за Хусейном, північ Іраку – за заступником голови ради революційного командування Ібрагімом, південь – за Маджидом. Обов’язки щодо контролю за західною частиною та долиною Євфрату були покладені на К. Хусейна, молодшого сина президента. Ці державні діячі без додаткових узгоджень мали повноваження на застосування сили у випадку загрози правлячому режиму.

На всій території країни було значно активізовано проведення заходів з маскуванню і дезінформації противника. З цією метою здійснювалась передислокація окремих частин і підрозділів, відновилося будівництво хибних споруд і маскуванню військових об’єктів, насамперед засобів ППО. На аеродромах розміщалися старі літаки, що виробили ресурс, для введення

противника в оману відносно чисельності і дислокації реального літакового парку.

Збройні сили Іраку напередодні війни являли собою значну масу малокваліфікованого особового складу, оснащену застарілою технікою та озброєнням. Чисельність особового складу ЗС Іраку складала: регулярні збройні сили – 292 тис. чол. (СВ – 200 тис. чол., війська Республіканської гвардії – 60 тис. чол., ВПС – 15 тис., війська ППО – 15 тис. чол., ВМС – 2 тис. чол.); резерв – 650 тис. чол. чоловік. Крім того воєнізовані формування – до 44 тис. чол. (підрозділи безпеки – 15 тис., прикордонні війська – 9 тис. чол., добровольче збройне формування “Федаїни Саддама” – до 20 тис. чол.).

Сухопутні війська були представлені п'ятьма армійськими корпусами, в складі яких нараховувалося 23 дивізії (піхотних – 13, мотопіхотних – 4, бронетанкових – 6), 23 окремі бригади (піхотних – 20, мотопіхотних – 3), 4 окремі ракетні бригади, 76 окремих дивізіонів і 27 ескадрилій армійської авіації.

На озброєнні СВ Іраку знаходилося до 6 ПУ ОТР і 50 ПУ ТР, близько 2200 танків (Т-55, Т-59, Т-62, 700 Т-72), до 900 БМП, 2400 БТР, 400 БРМ, 1900 гармат польової артилерії, 150 самохідних гаубиць, 200 РСЗВ, близько 500 гармат зенітної артилерії, 375 вертольотів армійської авіації, з них 100 бойових.

ВМС склалися з загону кораблів (6 надводних кораблів і 219 бойових катерів), вертолітної ескадрильї, бригади морської піхоти і 2-х дивізіонів берегової артилерії.

У бойовому складі ВПС нараховувалось 223 бойових літака (бомбардувальників – 5, винищувачів-бомбардувальників – 91; винищувачів ППО – 122); усього було 23 ескадрильї бойової авіації (бомбардувальних – 1, винищувально-бомбардувальних – 8, винищувальних – 14, розвідувальних – 1); ескадрилій допоміжної авіації – 9, зенітних артилерійських бригад – 2. Вони були оснащені бомбардувальниками Ту-22 і Ту-16; винищувачами-бомбардувальниками Міраж F1, Су-22М, Су-24, Су-25, МіГ-23; винищувачами ППО МіГ-21, МіГ-23, МіГ-25, F-9.

У бойовому складі військ ППО нараховувалося 4 зенітні ракетні бригади (усього ПУ ЗРК: С-75 – 62, С-125 – 44), 9 зенітних артилерійських бригад, 14 окремих зенітних артилерійських дивізіонів, 24 окремих зенітних батарей (усього 688 стволів зенітної артилерії).

Отже, силам повітряного нападу США і їхніх союзників Ірак міг протиставити 122 винищувача, 108 пускових установок ЗРК середньої і малої дальності, понад 800 ПУ ЗРК близького радіусу дії та гармат зенітної артилерії.

Через низький коефіцієнт технічної готовності іракських засобів ППО, їх слабкої перешкодозахищеності, відсутності централізованого управління і взаємодії зенітних ракетних військ з винищувальною авіацією і ППО

сухопутних військ перевага засобів повітряного нападу США і союзників стала абсолютною.

Заходи, які проводилися Багдадом, з одного боку, свідчили про готовність властей використати всі сили та засоби для захисту правлячого режиму в разі проведення воєнної акції проти Іраку. З іншого боку, реально оцінюючи боєготовність армії, ВПС і засобів ППО, можливості наявної зброї та техніки напередодні війни, можна було з високим ступенем впевненості припустити, що протидію противнику Багдад буде чинити в незначних масштабах і лише на перших фазах операції. Шансів у Іраку встояти проти потужної військової машини США, що мала абсолютну військову та технологічну перевагу, не було. В умовах, що склалися, поразка режиму С. Хусейна була наперед визначена.

Війна американо-британської коаліції проти режиму С. Хусейна почалася всупереч численним прогнозам. Деякі експерти чекали тільки в першу добу, за аналогією з “Бурею в пустелі” 1991 р., не менше п’яти масованих ракетно-авіаційних ударів. Тим більше, спочатку повідомлялося, що за перші дві доби по цілях на іракській території буди випущено не менше 800 крилатих ракет. Потім в американській пресі з’явилися заяви анонімних джерел в Пентагоні про те, що в перші 48 годин на Ірак буде випущено не менше 3 тис. крилатих ракет. Але з початком кампанії такого не сталося.

Це пояснюється наступним. 19 березня 2003 р. директор ЦРУ Дж. Тенет повідомив президента Дж. Буша про те, що в нього є достовірні свідчення про місце перебування С. Хусейна, а тому з’явилася можливість зробити війну переможною вже першими ударами. Іракське керівництво зібралося на військову раду в приватному будинку на півдні Багдаду і, за наявними рпозвідданими, повинно були пробути там декілька годин. Узгоджений зі всіма інстанціями план воєнних дій був терміново суттєво відкоригований. О 18.30 19 березня 2003 р. Дж. Буш підписав наказ про удар по виявленій резиденції іракського диктатора. Вісім військових кораблів у Червоному морі і Перській затоці перепрограмували КР “Томахок” (“Томагавк”) на цілі, координати яких передали зі штаб-квартири ЦРУ. З авіабази Аль-Удейд в Катарі піднялися в повітря два винищувача F-117A “Найт Хок” з двома 200-фунтовими бомбами на кожному, які здатні проникати крізь кілька шарів каміння та сталі.

Вранці 20 березня 2003 р. американо-британська коаліція розпочала воєнну операцію проти Іраку під кодовим найменуванням **“Шок і трепет”** (**“Свобода Іраку”**) з метою повалення режиму С. Хусейна і ліквідації партії БААС. За формою це була повітряно-наземна наступальна операція.

Перших ударів було завдано через три години після того, як президент США віддав відповідний наказ, по місцях можливого перебування С. Хусейна та об’єктах ППО в районі Багдада. Метою першого

бомбардування іракської столиці було знищення воєнно-політичного керівництва Іраку.

Іракська ППО не зуміла організувати ефективну протидію першому удару засобів повітряного нападу США. Нечисленні боездатні зенітні дивізіони іракської армії в смугах прольоту стратегічної та тактичної авіації були знищені або виведені з ладу електронними перешкодами великої потужності вже в перші хвилини війни. Проте іракському диктатору та іншим керівникам режиму вдалося врятуватися.

Отже, першою відмітною рисою цієї операції в порівнянні з попередніми кампаніями збройних сил США стала відсутність потужних масованих ракетних ударів. Реально за перші чотири доби в ході повітряної операції (повітряний компонент операції “Свобода Іраку”) було випущено з кораблів і підводних човнів понад 400 КР “Томахок”. Союзники застосували тактику нанесення численних точкових ударів засобами повітряного ураження морського та повітряного базування.

Перший удар американців повинен був завдати потужного психологічного впливу на керівництво та армію Іраку. Проте застосування в перші години 40 крилатих ракет та приблизно такої ж кількості високоточних бомб для знищення підземних бункерів не досягло поставленої мети.

Іншою характерною особливістю операції стало введення крупних угруповань сухопутних військ практично з самого її початку.

Наземна фаза операції ЗС США та союзників проти Іраку за кількістю задіяних у ній військ, тривалістю ведення бойових дій і просторовим розмахом стала найбільш масштабною за останнє десятиліття. В ній брали участь понад 112 тис. чоловік СВ і морської піхоти США, Великобританії, Австралії та Польщі. Тривалість активних бойових дій, які проводилися одночасно на території загальною площею понад 150 тис. кв. км, склала 25 діб (20 березня – 14 квітня 2003 р.).

Воєнні дії в ході операції “Свобода Іраку” умовно поділяють на три етапи. Перший етап – початок операції та вихід коаліційних військ до найважливіших міст Іраку (20 березня – 2 квітня 2003 р.). Другий етап – оточення та бої за передмістя стратегічно важливих вузлів опору (3-5 квітня) – переломний етап у ході війни. Третій етап – облога найбільших міст, стратегічно важливих вузлів опору та їх взяття коаліційними військами (6-14 квітня) – завершальний етап операції та вирішальний етап війни.

Наступ на Багдад угруповання наземних військ здійснювався по двох операційних напрямках: з території Кувейту (напрямок головного удару) та Йорданії (другий напрямок).

На напрямку головного удару діяло угруповання військ “Південь”. Її головними завданнями були розгром іракських військ на оборонних рубежах уздовж річок Євфрат і Тигр, взяття під контроль південних нафтоносних районів Іраку, вихід до Багдаду та його блокування.

Замислом операції передбачалося ведення наступу на столицю військами угруповання “Південь” одночасно по двох напрямках: північно-східному (кувейтсько-іракський кордон – Басра – Ель-Амара – Багдад) і північно-західному (кувейтсько-іракський кордон – Ен-Насірія – Хілла – Багдад). На обох напрямках оперативна побудова військ здійснювалась в один ешелон з виділенням загального резерву. На північно-східному напрямку в наступ перейшли 1 едмп, 15 ебмп США і 7 бртбр 1 бртд, 16 опшбр, 3 брмп Великобританії, на північно-західному – 3 мд, 101 пшд і 2 ебрмп США. Сили та засоби розподілялись за напрямками рівномірно. Дії з’єднань на напрямках підтримували 11 ОТГ армійської авіації та 75 оперативно-тактичних груп польової артилерії США. Протиповітряну та протиракетну оборону угруповання військ забезпечувала оперативно-тактична група “Петріот”. В оперативний резерв угруповання “Південь” були виділені бригада 82 пдд і 24 ебмп.

Формування угруповання “Південь” у ніч на 20 березні зайняли вихідні райони для наступу уздовж кувейтсько-іракського кордону. До того часу розвідувально-диверсійні групи зі складу батальйонів ССО, розвідувальні літаки і БПЛА коаліції в основному виявили систему оборони іракських військ. Інженерні підрозділи проробили проходи в захисних засобах демілітаризованої зони на кордоні. Були проведені підготовчі заходи для висадки морського десанту на півострів Фао. Системи управління військами та зброєю, бойового та матеріально-технічного забезпечення були переведені в бойовий режим роботи. Між сухопутним, повітряним і морським компонентами коаліційних сил організовано всебічну взаємодію. Особлива увага приділялася встановленню єдиних сигналів оповіщення та порядку та порядку дій військ у випадку застосування Іраком ЗМУ.

Наступ військ угруповання “Південь” розпочався на північно-східному напрямку зранку 20 березня одночасно з нанесенням коаліції вибіркових бомбово-ракетних ударів по об’єктах державної та військової інфраструктури Іраку. Частини та підрозділи перейшли кувейтсько-іракський кордон у передбойових порядках за підтримки артилерії, армійської та бойової авіації. Вогнева підготовка при цьому не проводилася. 1 едмп 7 бртбр і 16 опшбр розвивали наступ на місто Басра, а 15 ебмп – на Умм-Каср. Першочерговими завданнями військ було взяття під контроль південних нафтоносних районів країни, оволодіння портом Умм-Каср і містом Басра. Захоплення півострова Фао здійснювався підрозділами 3 брмп у ході проведення морської десантної операції, що розпочалася ввечері 20 березня. До кінця 22 березня коаліційним військам вдалося в основному взяти під контроль територію півострову і нафтоносні райони на півдні Іраку, зокрема й платформи на шельфі Перської затоки.

Незважаючи на перевагу в силах і засобах вогневого ураження американо-британського угруповання, іракські війська чинили завзятий опір,

особливо при обороні міста Басра, що призвело до зриву запланованих темпів просування військ коаліції в напрямку Ель-Амара. З цієї причини командування угруповання внесли корективи в план проведення операції і зосередили головні зусилля військ на північно-західному напрямку. У ході перегрупування 1 едмп і 15 ебмп США були перекинуті до міста Ен-Насірія. Частини та підрозділи збройних сил Великобританії перейшли до блокування міста Басра, встановлення повного контролю над об'єктами нафтової індустрії на півдні Іраку, міста Умм-Каср і півостровом Фао. Необхідно зазначити, що продовжити наступ на місто Ель-Амара британські війська змогли лише на початку квітня, а повний контроль на містами Басра та Умм-Каср вони встановили лише 10 та 13 квітня відповідно.

На північно-західному напрямку війська перейшли в наступ ввечері 29 березня 2003 р. також без проведення вогневої підготовки. Частини 3 мд, які наступали першими, просувалися в основному в передбойових порядках пустельною місцевістю вздовж правого берега річки Євфрат і до 25 березня вийшли до міста Кербела, подолавши за 4 доби близько 400 км. В авангарді наступаючих підрозділів діяв розвідувальний батальйон за підтримки бойових вертольотів армійської авіації. Бригадні тактичні групи дивізії спробували з ходу захопити мости та плацдарми на лівому березі Євфрату біля міст Ен-Насірія, Самава та Ен-Наджаф. Проте завзятий опір іракських гарнізонів змусив їх переходити до позиційних дій і, як наслідок, вони відставали від передових підрозділів дивізії. 25 березня 3 мд опинилася в критичному становищі. Між її частинами виникли недопустимі розриви, тиліві підрозділи не справлялися із завданнями щодо всебічного забезпечення наступаючих військ через велику розтягнутість комунікацій і випадку нападу на них іракських військ. Ще більше ускладнила ситуацію пильна буря, що розпочалася.

У ситуації, що склалася, командування угруповання "Південь" призупинило наступ і за короткі терміни провело перегрупування військ на цьому напрямку. Частини та підрозділи 1 едмп, 2 брмп і 15 ебмп були зосереджені в районі міста Ен-Насірія, бригада 82 пдд, виведена з оперативного резерву, – міста Самава, 101 пшд –Ен-Наджаф. Бригадні тактичні групи 3 мд, передавши захоплені рубежі біля міст Ен-Насірія, Самава та Ен-Наджаф, перемістилися до Кербели. Всім формуванням були поставлені три завдання: блокування в населених пунктах іракських гарнізонів, прорив у Межиріччя та прискорений вихід до Багдаду.

Після того, як стихла пильна буря, 27 березня частини та підрозділи 1 едмп і 15 ебмп, підсилені 24 ебмп, уведеним в бій з оперативного резерву угруповання "Південь", за підтримки бойової авіації прорвалися в Межиріччя і розвинули наступ на Ель-Кут. Після його блокування частина сил і засобів морської піхоти США була спрямована на оволодіння містом Ель-Амара спільно з підрозділами ЗС Великобританії, які діяли з півдня. Головні сили 1 едмп, переправившись на лівий берег Тигру, розвили наступ

уздовж шосе Ель-Кут – Багдад і 5 квітня вийшли до східних і південно-східних околиць столиці.

Частини та підрозділи 3 мд 2 квітня прорвали оборону іракських військ в районі міста Кербела і, подолавши спротив частин республіканської гвардії на ближніх підступах до іракської столиці, 4 квітня захопили багдадський міжнародний аеропорт, а 5 квітня вийшли до південних і південно-західних околиць міста. До 10 квітня частини 3 мд і 1 едмп у взаємодії з підрозділами 101 пшд і ССО США встановили повний контроль над Багдадом, не зустрівши серйозного опору з боку іракських збройних сил. Після того як американські війська оволоділи столицею Іраку, гарнізони в усіх населених пунктах на напрямку дій коаліційного угруповання наземних військ “Південь” припинили опір.

На другому напрямку (з території Йорданії) діяло нечисленне угруповання військ “Захід”, що складалося з підрозділів ССО сухопутних військ США і Великобританії. Основними його завданнями були захоплення важливих об’єктів (аеродромів, гребель, транспортних вузлів), розташованих у пустельних західних і північно-західних районах Іраку, і контроль доріг, що з’єднують Багдад з Йорданією та Сирією. При виконанні цих завдань підрозділи діяли невеликими групами і, як правило, на вертольотах.

В північних районах Іраку з початку операції діяло до двох батальйонів і до роти ССО СВ США та Великобританії відповідно. Разом з курдськими збройними формуваннями вони виконували розвідувально-диверсійні завдання в районах розташування іракських військ, наводили на цілі ударні літаки коаліційної авіації, встановлювали контроль над нафтодобувними об’єктами країни, а також здійснювали підготовку інфраструктури для розгортання військ підсилення.

Наприкінці березня 2003 р. розпочалося створення та розгортання коаліційного угруповання наземних військ “Північ”. Її основу склали 173 опдбр і батальйон 10 лпд з приданою ротною тактичною групою 1 мд СВ США. В це угруповання також увійшли підрозділи ССО СВ США та Великобританії, що діяли в північних районах Іраку. Особовий склад, ОВТ бригади і підрозділів були перекинуті повітрям на аеродроми Башур і Бакра-Джу Курдського автономного району Іраку. При цьому основна частина особового складу 173 опдбр (близько 1 тис.чол.) десантувалися парашутним способом. До 12 квітня коаліційне угруповання наземних військ “Північ” нараховувала близько 4 тис. чол. На її озброєнні було 8 танків, до 20 ББМ, до 20 гармат і мінометів і понад 20 вертольотів.

У міру розгортання в районі операції частини та підрозділи разом з курдськими збройними формуваннями при підтримці бойової авіації вирішували завдання щодо розгрому іракських військ і взяттю під контроль нафтоносних районів на півночі країни. В ході бойових дій 10 квітня вони

захопили місто Кіркук, а 12 квітня – Мосул. На завершальному етапі частина сил і засобів угруповання “Північ” брала участь в оволодінні Тікрітом.

Протягом проведення операції (20 березня – 14 квітня 2003 р.) засоби повітряного нападу коаліційних військ завдавали ракетно-авіаційних ударів по об’єктах Іраку. Усього було завдано 301 серію ракетно-авіаційних ударів, випущено 682 КР (останні крилаті ракети в ході операції були випущені 9 квітня 2003 р. по об’єктах у Багдаді).

Після захоплення Тікріту 14 квітня 2003 р. Пентагон заявив про завершення активної фази воєнної операції в Іраку. Починаючи з 15 квітня, різко знизилася й активність дій ВПС коаліції. Здійснювалися лише поодинокі вильоти. Війська американо-британської коаліції масштабних бойових дій не вели. Проводилася зачистка захопленої території та спецоперації з розшуку перших осіб військово-політичного керівництва Іраку.

За офіційними даними, втрати американо-британської коаліції за 21 день боїв в Іраку склали 166 вбитих (134 американця та 32 британця) і 1 пропалий без вісті.

Втрати угруповання БНС під час активної фази операції, за неофіційними даними і даними незалежних джерел, досягли 475 чол. загиблими, 750 – пораненими, 118 танків, 105 БТР, 10 гармат польової артилерії, 10 літаків, 23 вертольота, 9 БПЛА, 1 ПУ і 1 РЛС ЗРК “Петріот”.

Сумарні втрати іракців склали: 3056 чол. вбитими, 7383 пораненими, 359 танків, 112 БТР, 328 гармат ПА і мінометів, 58 зенітних гармат, 7 пускових установок ЗРК.

Аналіз ходу підготовки та проведення повітряно-наземної операції ЗС США та їхніх союзників, зокрема її сухопутного компоненту, дозволяє виділити ряд особливостей формування коаліційного угруповання та дій наземних військ.

Національні угруповання і коаліційне угруповання в цілому створювалися за принципом об’єднаного оперативного формування. В склад угруповань наземних військ входили з’єднання, частини та підрозділи сухопутних військ, морської піхоти різні за типом (легкі піхотні, механізовані, бронетанкові, повітряно-десантні, повітряно-штурмові, спеціального призначення). Призначення органу управління угрупованням здійснювалося незалежно від кількості підлеглих йому формувань, що беруть участь в операції. Так, управління угрупованням американських сухопутних військ велося з ОКП 5 АК (Кемп-Дауха, Кувейт), незважаючи на те що в операції були задіяні в основному сили та засоби зі складу 18 ПДК.

При підготовці до неї більшості з’єднань ЗС США та Великобританії були підпорядковані підрозділи, що входили до інших з’єднань. З метою підвищення ефективності бойового застосування однорідних підрозділів створювалися зведені формування. Так, усі підрозділи армійської авіації польової артилерії і ППО корпусного підпорядкування СВ США були зведені

у відповідні оперативно-тактичні групи. На території Кувейту з підрозділів радіаційного, хімічного та біологічного захисту була створена багатонаціональна ОТГ.

Для оснащення формувань, які залучалися до операції, озброєнням і військовою технікою та матеріально-технічними засобами насамперед використовувалися запаси завчасного складування. Так, дві (з трьох) дивізій СВ і морської піхоти США, які брали участь в операції, (3 мд і 1едмп) отримали важке озброєння зі складів у Кувейті. Це значно скоротило терміни розгортання з'єднань і фінансові витрати міністерства оборони.

Головна особливість наступу наземних військ в операції в цілому полягає в тому, що він почався одночасно з повітряною наступальною операцією коаліційних сил. При цьому традиційна вогнева підготовка не проводилася. Це стало можливим завдяки своєчасному та якісному розвідувальному забезпеченню операції та добрій поінформованості командування коаліційних сил про систему оборони, стан і діяльність військ противника.

Командування ОЦК виявило гнучкість і рішучість в управлінні угрупованням у ході бойових дій. Це виявилось в його здатності своєчасно та швидко вносити суттєві корективи в план операції вже в ході її проведення, а також досягати від підлеглих виконання поставлених завдань і підтримки ними високого темпу наступу. Разом з тим, незважаючи на жорсткі вимоги командування ОЦК до командирів усіх рівнів щодо забезпечення умов, які б виключали втрати серед особового складу, командири двох частин проявили нерішучість при веденні бойових дій і були відсторонені від посад.

В цілому для наземних військ характерним був високий темп наступу – активні бойові дії по захопленню території Іраку були завершені за 25 діб. При цьому коаліційні війська подолали від кувейтсько-іракського кордону до Тікріту відстань, що перевищує 600 км. Але темпи наступу на різних етапах наземної кампанії і напрямках дій військ були різними. Якщо у перші 4 доби операції на північно-західному напрямку угруповання військ “Південь” просувалися зі швидкістю понад 100 км на добу, то на північно-східному напрямку – менше 10 км на добу. Високі показники темпу наступу на початку операції пояснюються вибраним американськими військами способом дій. Вони намагалися, не ув'язуючись у затяжні бої, як найближче підійти до Багдаду пустельною місцевістю. Розрахунок американців ґрунтувався на раптовості дій своїх з'єднань, які мали високу мобільність, і на вимушеній необхідності військ противника вести позиційну оборону через панування в повітрі авіації сил коаліції. Реалізований на практиці спосіб дій дозволив передовим частинам американських військ швидко вийти на рубіж Кербела – Хілла, який знаходився у 80-100 км від столиці Іраку. На інших етапах операції та напрямках подібні дії були неможливими, адже в такому разі вони повинні були залишати в тилу своїх військ значні за чисельністю гарнізони противника.

Саме тому угруповання британських наземних військ, яке діяло на північно-східному напрямку, було змушено відмовитися від швидкого просування на Ель-Амару та приступити до блокування Басри.

Осередки оборони, що створювалися іракськими військами на околицях населених пунктів, долалися коаліційним угрупованням способом блокування, нанесення військам, що обороняються, вогневого ураження, захоплення населеного пункту і наступної його “зачищення”. При цьому коаліційні частини та підрозділи в ближній вогневий бій з противником, як правило, не вступали.

Ударами бомбардувальної і штурмової авіації та бойових вертольотів, вогнем артилерії та танків (які знаходилися поза зоною досяжності вогню основних протитанкових засобів іракських військ) завдавалося вогневе ураження противнику і лише після цього коаліційні частини могли просуватися вперед. Успішному встановленню контролю над населеним пунктом і проведенню його “зачищення” значною мірою сприяли ефективні дії снайперських груп, що створювалися в бойових формуваннях і підрозділах ССО, які шляхом психологічного впливу примушували іракців скласти зброю, а мирне населення – сприяти коаліційним військам. Застосування подібного способу подолання осередків опору дозволило військам коаліції мінімізувати втрати серед особового складу і бойової техніки.

У ході проведення наземної операції виявилися відмінності в способах дій і елементи несумісності систем зв'язку та управління військами (зброєю) як між формуваннями американських сухопутних військ і морської піхоти, так і між однорідними формуваннями ЗС США та Великобританії. Це підтверджується неодноразовими випадками нанесенням вогневого ураження по своїх підрозділах, які мали місце в ході бойових дій.

В цілому з'єднання та частини коаліційного угруповання наземних військ продемонстрували в ході операції високі бойові можливості і здатність вирішувати завдання в сучасному загальновійськовому бою, використовуючи технологічну досконалість озброєння та військової техніки, а також високий рівень підготовленості особового складу.

Оцінюючи дії військ коаліції в цілому, слід зазначити, що класичні війни, в яких брали участь значні за чисельністю армії, а мета досягалася лише на полях боїв і битв, відходять у минуле. Головними чинниками у війнах сьогодення і майбутнього за участю провідних країн світу постають масовані, зосереджені та вибіркові удари ВТЗ, дистанційне знищення найважливіших об'єктів державного та воєнного значення, широке застосування новітніх інформаційно-психологічних і спеціальних операцій, за рахунок чого передбачається досягнення кінцевої мети війни. Поступово зникає необхідність у розгортанні значних угруповань сухопутних військ.

На відміну від попереднього досвіду застосування багатонаціональних збройних сил у локальних війнах, у іракській кампанії 2003 р. США та союзники відмовилися від створення ударних угруповань, чисельна перевага яких гарантовано забезпечила б успіх у війні.

Операція “Свобода Іраку” стала одним з прообразів війн нового покоління за участю провідних країн світу. Поряд з операцією НАТО проти Югославії “Союзницька сила” у 1999 р., яка вперше продемонструвала можливості “безконтактної війни” майбутнього, вона виявилася показовою за сценарієм її проведення.

Таким чином, розвиток воєнно-політичної ситуації в світі після війни в Іраку 2003 р. в цілому визначився особливостями однополярної моделі світового устрою, яка надає можливість одноосібної діяльності США у досягненні національних інтересів і цілей своєї зовнішньополітичної діяльності, у тому числі із застосуванням військової сили.

Політичні, економічні та дипломатичні зусилля щодо запобігання війн і збройних конфліктів будуть ефективними, якщо вони будуть спиратися на військову міць і високий морально-психологічний стан збройних сил країни [4, 6, 31, 33, 34, 38, 40, 43].

1.6. Грузинсько-російський збройний конфлікт в Південній Осетії 2008 р.

Сучасна історія конфлікту почалася у 1989 р. – після того, як рада народних депутатів Південно-Осетинської автономної області Грузинської РСР ухвалила рішення щодо її перетворення в автономну республіку. А вже у вересні 1990 р. рада народних депутатів Південно-Осетинської автономної області проголосила Південно-Осетинську Радянську Демократичну Республіку (з 1 вересня 1991 р. вона перейменована в Республіку Південна Осетія).

Протягом 1990 – 1992 рр. міжетнічні зіткнення переросли у відверту війну, у якій були вбиті тисячі людей по обидва сторони, а десятки тисяч змушені залишити свої місця проживання. У 1992 р. відкриті бойові зіткнення припинилися після підписання Дагомиської угоди між Росією та Грузією. Ця угода передбачала припинення бойових дій, створення Змішаної контрольної комісії, у яку увійшли представники Грузії, Росії та Південної Осетії і на правах окремої сторони, Північної Осетії. Угода була підписана 24 червня 1992 р. 14 липня 1992 р. у зону конфлікту були введені миротворчі сили у складі трьох батальйонів (російського, грузинського й осетинського).

Дестабілізуючим фактором було рішення російської влади надати всім бажаючим жителям регіону російське громадянство. В умовах постійної підтримки нестабільності з боку Російської Федерації, коли в Південній Осетії майже не було можливостей для працевлаштування й заробітку, надання російською владою соціальної допомоги лише особам, які прийняли

російське громадянство, було кроком, спрямованим на анексію цієї території Грузії. Істотним фактором було також небажання західних країн втручатися в проблеми регіону.

У ході першої та другої президентських виборчих кампаній в Грузії М. Саакашвілі обіцяв відновити контроль над Абхазією та Південною Осетією, що було важливим чинником його перемоги на виборах.

Збройні сили Грузії провели оперативне розгортання завчасно, до початку бойових дій. Основна частина угруповання військ, яка була задіяна для операції проти Південної Осетії, була розгорнута на театрі воєнних дій до 7 серпня 2008 р. Грузія проводила активне фортифікаційне обладнання місцевості, готуючи у зоні конфлікту плацдарм для нападу. Грузинські ВПС регулярно порушували повітряний простір Південної Осетії. Безпосередньо перед початком грузинської військової агресії у Грузії почалися навчання під назвою "Негайна відповідь-2008", в яких взяли участь близько 1430 американських десантників і морських піхотинців, 600 солдат 4 пбр Грузії і по десять офіцерів з Азербайджану і України. Навчання проводилися під егідою Європейського командування ЗС США. У їх ході відпрацьовувалися питання "взяття під контроль проблемної території і проведенні там операції по стабілізації і здійсненню безпеки". Згідно розробленого плану операції, після захоплення грузинськими військами території Південної Осетії їх повинні були змінити військовослужбовці США та Азербайджану, а грузинські війська, що звільнилися, планувалося використовувати для захоплення Абхазії.

Ці плани і заходи були враховані військовою розвідкою РФ. У відповідь збройні сили РФ підготували і провели передислокацію військових угруповань до меж ТВД в ході навчань "Кавказький рубіж-2008" і "Кавказ-2008". Було сформовано угруповання військ, підготовлено до застосування озброєння та техніка, здійснена розвідка маршрутів, проведені навчання і бойове злагодження.

Збройні сили Південної Осетії в основному склалися із ополченських формувань. Єдиними військовими підрозділами були республіканський ЗМОП і миротворчий батальйон "Аланія".

Росія передала осетинам велику кількість військової техніки – одних тільки танків близько 80, включаючи Т-72, більше 100 стволів артилерії, мінометів, "Град". Але до ведення широкомасштабних бойових дій Південно-Осетинська сторона готова не була. У осетин були відсутні:

- централізоване управління військами;
- багатоканальний зв'язок;
- артилерійські, бронетанкові й протитанкові резерви.

Бойова техніка була розподілена по ополченських загонах. Частина техніки стояла без екіпажів.

Грузинська армія, що майже у повному складі була введена у Південну Осетію, складалася із чотирьох піхотних бригад. Найважливішим компонентом збройних сил була артилерійська бригада. В операції брали участь окремі піхотні і танкові батальйони, ряд спеціальних частин. Грузини мали значну перевагу у бойовій техніці. Кістяк - 210 модернізованих танків Т-72. До складу артбригади входило 44 самохідні гаубиці, у тому числі важкі 203-мм "Піони", мобільні 152-мм "Дани", "Акації" того ж калібру, а також 42 реактивні системи залпового вогню, (РСЗВ) в основному – БМ-21 "Град". Грузинська авіація мала 10 модернізованих штурмовиків Су-25, а також бойові вертольоти.

Російські війська у Південній Осетії представляла 58 армія Північно-Кавказького округу, що на кордоні з Південною Осетією розмістила угруповання 19 мотострілецької дивізії (мсд). По чисельності та оснащеності бойовою технікою дивізія, укомплектована солдатами строкової служби, незначно поступалася грузинській армії. Крім того 4 повітряна армія (ПА) (на найближчих авіабазах мала 2 полки штурмовиків Су-25, полк бомбардувальників Су-24, ескадрилью винищувачів Су-27, 3 ескадрильї вертольотів) могла в найкоротший термін підсилити та прикрити з повітря угруповання 58 армії РФ.

Сили та засоби ворогуючих сторін наведені в таблиці 3.

Таблиця 1.3.

Російські і грузинські сили та засоби, які брали участь у конфлікті

Вид озброєння	Грузинські війська	58 армія РФ
Жива сила	Близько 6 тис. чол.	8-10 тис. чол.
Танки	100 Т-72	150 Т-62 і Т-72
Бронемашини	70 БМП, БТР	300 БМП, БТР, МТЛБ
Артилерія	70, у тому числі 3 САУ: "Піон", "Дана", "Акація"	100 гаубиць, польових гармат і САУ
Авіація	12 штурмовиків Су-25	Авіація ПКСВ

Напевно можливість активних дій грузинської сторони не були таємницею для російського командування, так як у лютому 2008 р. 58 армія вже проводила навчання "Кавказький рубіж" по швидкому перегрупуванню у район Рокського тунелю. Але виходячи з аналізу бойових дій дата початку активної воєнної фази було невідомою російській стороні.

Бойові дії грузини почали 1 серпня 2008 р. Командос у районі села Нулі створили загрозу Дзарській дорозі – єдиній великій магістралі, що зв'язує Осетію через Рокський тунель із Росією. Осетинське командування і миротворчі сили РФ відреагували на ці демонстрації і найбільш боєздатні формування осетин були спрямовані у цей район. Оборона Цхинвалу була ослаблена.

Пізно вночі 7 серпня почалася активна фаза широкомасштабних бойових дій. Грузини почали методично придушувати вогневі точки осетин

на висотах навколо Цхинвалі. Точний і масований артобстріл повністю деморалізував оборону осетин. Тактична раптовість і нестандартність дій грузинської сторони привела до того, що лінія оборони південних осетин була пройдена грузинськими військами без серйозних втрат. Вогневе поразення було нанесено одразу всі командні пункти, вузли зв'язку й управління як осетин, так і російських миротворчих сил.

Захопивши всі висоти навколо Цхинвалу, під прикриттям артилерії та ударної авіації, грузини спробували взяти місто, але виконуючи це завдання, грузини загрузли в бою на другорядному напрямку. Це рішення стало помилкою грузинського командування й було продиктовано політичними міркуваннями. Так як нанесення удару в обхід Цхинвалу, одночасно зі сковуючими діями біля міста, очевидно, привело б до захоплення стратегічно важливого Рокського тунелю.

Треба відзначити рішучі дії російської 58 армії. Обстановка була неясною, але частини 19 дивізії пішли через Рокський тунель із максимальною швидкістю. Незважаючи на те, що цей маневр вже відпрацьовувався на навчаннях, контратака росіян проводилася без розвідки, без прикриття з повітря бойовими вертольотами, без взаємодії з артилерією, без зв'язку зі штурмовою авіацією. Далі в бойові дії вступила авіація 4 ПА. Грузини втратили підтримку з повітря, а їхня артилерія змушена була маневрувати, рятуючись від повітряних ударів.

Необхідно відзначити, що дії російської авіації привели до корінного перелому у ході війни. У порівнянні з діями американських ВПС у Югославії та Іраку, втрати мирного населення Грузії у ході повітряного нападу були невеликі, хоча без трагічних промахів не обійшлося. Втрати авіації, які офіційно визнані російським Генштабом, – три Су-25 та стратегічний ракетноносець Ту-22М.

Обидві сторони оголосили про бойові втрати. Російські війська втратили 74 загиблих, 171 пораненого та 19 зниклих безвісти. З грузинської сторони загинули 175 грузинських військових. Але це не остаточні дані, тому що грузини не можуть підрахувати втрати у Цхинвальському районі, який зараз контролює російська армія [24, 27, 28].

Таким чином, локальні війни та збройні конфлікти кінця ХХ – початку ХХІ стст. за своїм характером, перебігом та наслідками, формами застосування видів збройних сил та родів військ, новітніми зразками озброєння та бойової значно відрізняється від війн попереднього часу.

Досвід сучасних локальних війн і збройних конфліктів свідчить, що без розуміння їх сутності, закономірностей та тенденцій розвитку збройної боротьби не можливо вірно визначити напрями та перспективи подальшого будівництва збройних сил, розвитку теорії воєнного мистецтва, підготовки офіцерського складу і військ.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Причини, характер та наслідки війни у зоні Перської затоки.
2. На які етапи поділяється війна у зоні Перської затоки?
3. Яку кардинально нову оперативно-стратегічну концепцію США та їх союзники використали в ході війни у зоні Перської затоки?
4. В чому полягають основні риси повітряно-наземної наступальної операції?
5. Які нові види високоточної зброї були застосовані в ході війни у зоні Перської затоки?
6. Які завдання ставилися перед підрозділами Сил спеціальних операцій БНС Антиіракської коаліції в ході війни в зоні Перської затоки?
7. В якій локальній війні сучасності вперше було космічне угруповання збройних сил США?
8. Причини, характер та наслідки війни в Югославії 1999 р.
9. В чому полягає основний зміст повітряної наступальної операції «Союзницька сила»?
10. Які види авіаційно-ракетних ударів застосовувалися в ході операції «Союзницька сила»?
11. Причини, характер та наслідки російсько-чеченських війн (1994–1996, 1999–2000).
12. Які причини обумовили невдачі російських федеральних військ в ході російсько-чеченської війни (1994–1996)?
13. Які характерні особливості дій російських федеральних військ відзначалися в ході контртерористичної операції на Північному Кавказі 1999–2000 рр.?
14. Причини, характер та наслідки контртерористичної операції США в Афганістані 2001 р.
15. Які спільні риси і які відмінності в характері воєнних дій російської армії на Північному Кавказі 1999–2000 рр. та частин збройних сил США й їх союзників в Афганістані 2001 р.?
16. Причини, характер та наслідки війни в Іраку 2003 р.
17. Чому війну в Іраку 2003 р. називають «прообразом війни майбутнього»?
18. Особливості проведення наступу військ Антиіракської коаліції у війни в Іраку 2003 р.
19. Як характер театру воєнних дій вплинув на організацію оборони іракської армії в 2003 р.?
20. Причини, характер та наслідки російсько-грузинського збройного конфлікту в Південній Осетії 2008 р.?
21. Охарактеризуйте підготовку до воєнних дій ворогуючих сторін в російсько-грузинському збройному конфлікті в Південній Осетії 2008 р.?

РОЗДІЛ 2. БОЙОВЕ ЗАСТОСУВАННЯ ВИДІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ У ЛОКАЛЬНИХ ВІЙНАХ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТСТ.

2.1. Бойове застосування сухопутних військ у локальних війнах 90-х рр. ХХ – початку ХХІ стст.

Протягом останніх років склад збройних сил провідних країн світу почав зазнавати суттєвих змін. В першу чергу це відбулось у зв'язку з тим що перед військами поставати нові завдання, які вони повинні були виконувати. В структурі сухопутних військ намітилася чітка тенденція перерозподілу питомої ваги між родами військ.

Досвід локальних війн засвідчив необхідність подальшого розвитку способів бойового застосування та шляхів технічного вдосконалення сучасних танків. Так, не зважаючи на невисокі бойові та технічні можливості бронетанкової техніки окремих країн – учасників останніх війн, ми можемо констатувати той факт, що танкові підрозділи підтвердили свою визначальну роль у наземній битві. Вони переконливо довели що і в сучасних умовах спроможні успішно знищувати всі типи цілій – від піхоти в окопах та інших фортифікаційних спорудах до танків противника, тобто виступали як потужний вогневий засіб.

В ході бою БМП та БТР під вогнем противника неодноразово уходили під прикриття танків, які наближувалися на дальність прямого пострілу та знищували вогневі засоби (танки, БМП, протитанкові гармати) у фортифікаційних спорудах відкритого типу.

Поєднання можливостей бронетанкових та механізованих дивізій з повітрянодесантними та повітряно-штурмовими з'єднаннями забезпечує високу ударну силу, маневреність та оперативну мобільність угруповання, а висока насиченість сухопутного угруповання армійської авіацією, особливо протитанковими вертольотами, – потужне прикриття наземних військ з повітря з розгортанням великої кількості сучасних зенітних ракетних комплексів та військових засобів ППО.

Так в ході проведення наступальних операцій *у війні в зоні Перської затоки 1991 р.* сухопутні військ БНС проявили високу активність, широкий маневр мобільними підрозділами, чітку взаємодію, у тому числі з тактичної авіацією. З'єднання та частини, які наступали, широко використовували удари по стикам корпусів та дивізій Іраку, що оборонялися, обхід противника, викидання десантів для захоплення важливих в оперативно-тактичному відношенні районів та рубежів. У випадках зіткнення з потужною обороною іракців війська БНС, як правило, уникали втягування в затяжні бої і прагнули знищити противника за допомогою тактичної та армійської авіації, а також далекобійних вогневих засобів.

Діям сухопутних військ приділялася особлива увага у ході проведення операції *“Свобода Іраку” (“Шок і трепет”) в 2003 р.*

На тактичному рівні командування ЗС Іраку відмовилось від жорсткого захисту кордонів та створили осередковану оборону навколо основних міст країни (найбільш потужна оборона була створена навколо Багдада). При цьому для захисту міст, військових об’єктів, а також проведення терористичних актів проти сил коаліції активно використовувались напіввійськові збройні формування.

Побудова оборонних рубежів збройні сили Іраку мала певні особливості. Позиції регулярних військ були створені в районах міст на головних напрямках (шляхах) наступу сил коаліції на Багдад. У свою чергу, головні сили Республіканської гвардії Іраку знаходились на оборонних рубежах на відстані до 60 км від Багдада.

Крім того, до участі у бойових діях безпосередньо у Багдаді планувалось залучення частин спеціальних служб Іраку (до 3000 чол.).

Головним призначенням напіввійськових збройних формувань було посилення регулярних військ, ведення розвідки та партизанських дій, а також здійснення диверсійно-терористичних акцій (групами чисельністю до роти). Ці формування мали стрілецьке озброєння, а також міномети, зенітну артилерію та незначну кількість важкої броньованої та колісної техніки (до 50 танків Т-55).

Збройні сили Іраку в обстановці, яка складалась, обрали єдино вірну для себе тактику – оборонятися в надійно укріплених населених пунктах і не вступати в бої з військами коаліції на відкритій місцевості.

У свою чергу, до такого повороту подій сили союзників виявилися не готові і в ближніх боях, що їм нав’язували іракці, стали зазнавати суттєвих втрат. Складалось враження, що запекла оборона міст військами С. Хусейна стала повною несподіванкою для американців.

Розглядаючи хід сухопутної операції, можна зробити висновок, що одним з головних факторів, який забезпечував стратегічну перевагу військ коаліції в цій кампанії, була пустельна місцевість, яка не дозволяла іракцям вести нарівні бої поза населеними пунктами.

В умовах повного панування в повітрі авіації союзників пустеля дозволяла виявляти та поразати іракські позиції і бойову техніку на максимальних дистанціях високоточною зброєю без ближнього вогневого зіткнення.

Командування коаліції поступово перехопило ініціативу в іракців, чому сприяло негнучке поведіння іракського військового командування, яке запроваджувало практично тільки позиційну оборону.

Основний тактичний прийом американських військ полягав у тому, щоб силами повітряної і наземної розвідки викрити оборону іракців, як можна повніше розвідати її і, не вступаючи в бій, завдати їй максимального

пораження ударами артилерії і штурмовою авіацією. Коаліція припинила безглуздий рух колонами, який був характерним для перших трьох діб війни.

Тактика дій угруповання коаліції в Багдаді була заснована на “локальних операціях” щодо захоплення ключових рубежів оборони міста та життєво важливих об’єктів.

Такі операції проводились підрозділами по 200-300 чол. з прикриттям з повітря і за підтримки танків.

Спочатку до об’єкту висувався десантно-штурмовий підрозділ (до 10 чол., дрібними групами, як правило, у темний час доби), який блокував протитанкові засоби іракців на шляху висування колон бронетехніки, і за підтримки з повітря у бій вводилась бронетехніка, яка з ходу повинна була прорватися до об’єкту. З її підходом встановлювався контроль над об’єктом, після чого займалась кругова оборона.

Наземна фаза операції збройних сил США та їхніх союзників проти Іраку в березні – квітні 2003 р. за кількістю задіяних у ній військ, тривалістю ведення бойових дій і просторовим розмахом була наймасштабнішою за останнє десятиліття. У ній брало участь понад 112 тис. чол. сухопутних військ і морської піхоти США, Великобританії, Австралії та Польщі. Тривалість активних бойових дій, що проводилися одночасно на території загальною площею більш 150 тис. кв. км, склала 25 діб.

Аналізуючи хід її підготовки та проведення відзначається ряд особливостей формування коаліційного угруповання і дій наземних військ. Національні угруповання наземних військ і коаліційне угруповання в цілому створювалися за принципом об’єднаного оперативного формування. До їх складу входили легкі піхотні, механізовані, бронетанкові, повітрянодесантні, повітряно-штурмові підрозділи сухопутних військ, морської піхоти та спеціального призначення. Призначення органу управління угрупованням здійснювалося поза залежністю від кількості підлеглих йому формувань. Так, управління угрупованням американських сухопутних військ велося з ОКП 5 АК (Кемп-Дауха, Кувейт), незважаючи на те, що в операції були задіяні в основному сили і засоби зі складу 18 повітрянодесантного корпусу (101 пшд, 82 пдд, 2 лбркп).

При підготовці до операції більшості з’єднань збройних сил США і Великобританії були перепорядковані підрозділи, що входили до з’єднань інших країн. З метою підвищення ефективності бойового застосування однорідних підрозділів створювалися зведені формування. Так, усі підрозділи армійської авіації, польової артилерії і протиповітряної оборони корпусного підпорядкування сухопутних військ США були зведені у відповідні оперативно-тактичні групи. На території Кувейту з підрозділів радіаційного, хімічного і біологічного захисту була створена багатонаціональна оперативно-тактична група. Для оснащення залучених до операції формувань матеріально-технічними засобами в першу чергу

використовувалися запаси завчасного складування. Це значно скоротило терміни розгортання військ і фінансові витрати міністерства оборони.

У цілому ж для наземних військ був характерний високий темп наступу. Нагадаємо що активні бойові дії щодо захоплення території Іраку були завершені за 25 діб. Однак темпи наступу на різних етапах наземної кампанії і напрямках дій військ були різними. Якщо в перші 4 доби операції на північно-західному напрямку угруповання військ “Південь” просуvalася зі швидкістю понад 100 км на добу, то на північно-східному напрямку менше 10 км на добу. Високі показники темпу наступу на початку операції були зумовлені обраним американськими військами способом дій: якнайближче підійти до Багдада пустельною місцевістю, не втягуючись в затяжні бої.

Розрахунок американців ґрунтувався на раптовості дій своїх з'єднань, які мали високу тактичну мобільність, і на вимушеній необхідності військ противника вести позиційну оборону через панування в повітрі авіації сил коаліції. Реалізований на практиці цей спосіб дій дозволив передовим частинам американських військ швидко вийти на рубіж Кербела – Хілла, що знаходиться в 80-100 км від столиці Іраку. На інших етапах операції і напрямках подібні дії були неможливі, тому що в такому випадку їм довелося б залишати в тилу своїх військ значні за чисельністю гарнізони противника. Саме тому угруповання британських наземних військ, що діяло на північно-східному напрямку, було змушене відмовитися від швидкого просування на місто Ель-Амара і почати блокування міста Басра.

Осередки оборони, створювані іракськими військами в основному на окраїнах населених пунктів, долалися коаліційним угрупованням способом блокування, нанесення військам, що обороняються, вогневого ураження, захоплення населеного пункту і наступного його “зачищення”. При цьому коаліційні частини і підрозділи в ближній вогневий бій із противником, як правило, не вступали. Ударами бомбардувальної і штурмової авіації та бойових вертольотів, вогнем артилерії і танків (що знаходилися поза зоною досяжності вогню основних протитанкових засобів іракських військ) завдавалося вогневе ураження противнику, яке оборонялося, і лише після цього коаліційні частини могли просуватися вперед. Успішному встановленню контролю над населеним пунктом і проведенню його “зачищення” значною мірою сприяли ефективні дії снайперських груп, які створювалися в бойових формуваннях і підрозділах спеціального призначення, та шляхом психологічного впливу примушували іракців, що оборонялися, складати зброю, а мирне населення сприяти коаліційним військам. Застосування подібного способу подолання осередків опору дозволило військам коаліції звести до мінімуму втрати серед особового складу і бойової техніки.

У ході проведення наземної операції виявилися розбіжності в способах дій і елементи несумісності систем зв'язку й управління військами (зброєю)

як між формуваннями американських сухопутних військ і морської піхоти, так і між однорідними формуваннями ЗС США і Великобританії.

У цілому, з'єднання і частини коаліційного угруповання наземних військ продемонстрували в ході операції високі бойові можливості і здатність вирішувати завдання в сучасному загальновійськовому бою, використовуючи технологічну досконалість озброєння і військової техніки, а також високий рівень підготовленості особового складу.

Прийнята в США нова концепція збройної боротьби “Ведення бойових дій в єдиному інформаційно-керованому просторі”, яка блискуче була реалізована в ході війни в Іраку 2003 р., визначила тактику дій сухопутних військ в умовах широкого застосування ВТЗ. Такі дії характеризуються одночасним впливом на всю глибину оперативного шикування противника та його тилкових районів, а відсутністю чіткої лінії зіткнення військ, високим темпом ведення бойових дій та зростанням фактору раптовості та введення противника в оману, підвищенням ролі дій вночі та “загоризонтного” поразення противника.

Якісний рівень розвитку озброєння сприяв значному зростанню ролі в бойових діях тактичної ланки. В цих умовах батальйони (батальйонні тактичні групи БТГр) стали виступати як самостійні тактичні одиниці, які здатні оперативно вирішувати широкий спектр виникаючих на полі бою задач.

Досвід ведення бойових дій батальйонними тактичними групами був запозичений федеральними військами Росії і результативно застосований в ході контртерористичної операції на Північному Кавказі 1999–2000 рр. та грузино-російському конфлікті в Північній Осетії 2008 р.

Велика роль в війнах та збройних конфліктах сучасності приділяється силам спеціальних операцій. Основною формою застосування сил спеціальних операцій були спеціальні операції наступних типів: розвідувальна; диверсійна; розвідувально-диверсійна; протидиверсійна; антитерористична; інформаційно-психологічна; пошуково-рятувальна; захисту та забезпечення прав своїх громадян за кордоном; забезпечення діяльності органів державної влади та державних представництв за кордоном та інші. Так підрозділи з складу ССО СВ США та підрозділи SAS успішно виконували диверсійно-розвідувальні завдання в ході війни в Перській затоці 1991 р., війни в Афганістані 2001 р. та Іраку 2003 р. Підрозділи спеціального призначення збройних сил Російської Федерації в ході проведення контртерористичної операції на Північному Кавказі (1999–2000) виконували завдання щодо контрпартизанських та контрдиверсійних, контрснайперських дій та знищення керівного складу НЗФ. Навіть в останньому російсько-грузинському конфлікті в Південній Осетії помітною подією був раптовий напад грузинських командос на штабну колону 58 армії РФ, в ході якої було знищено до 20 машин.

В цілому, підводячи підсумки застосування сухопутних військ у локальних війнах та збройних конфліктах, відмічається динаміка розвитку ряду тенденцій.

По-перше, не зважаючи на те, сухопутні війська в провідних країнах світу перестали бути основним видом збройних сил, сухопутні угруповання залишаються обов'язковим елементом складу військ, який приймає участь у більшості війн сучасності.

По-друге, угрупованням сухопутних військ ставиться завдання щодо закріплення результатів повітряних ударів, звільнення території, як це було у війні в Перській затоці, або її захоплення при проведенні операцій на території Афганістану в 2001 р., Іраку в 2003 р. та Південній Осетії 2008 р.

По-третє, залежно від природно-географічних умов театру воєнних дій та особливостей місцевості простежується диференційований підхід у бойовому застосуванні родів військ.

По-четверте, суттєва якісна перевага в засобах ураження дозволяє на початок активної фази дій сухопутних угруповань довести ступінь вогневого поразення противника, який обороняється, до такого стану, коли він стає неспроможним чинити організований опір.

По-п'яте, велике значення надається силам та засобам оперативного та бойового забезпечення.

По-шосте, адекватною реакцією на технічну якісну перевагу противника постає перехід до партизанських форм боротьби як армійських формувань, так і формувань іррегулярного характеру.

По-сьоме, активне застосування в ході воєнних дій підрозділів сил спеціальних операцій.

По-восьме, відсутність адекватного за формами та способами відкритого організованого протидіювання стало вимагати використання специфічних способів пошуку, переслідування та знищення противника. [5, 8-10, 17, 25, 31, 36, 38, 39].

Таким чином досвід локальних війн кінця ХХ – початку ХХІ стст. свідчить про те, що жодна з країн не відмовилася від використання сухопутних військ в ході збройних зіткнень. При проведенні наступальних операцій із залученням різноманітних, сучасних, засобів ураження вирішується широке коло стратегічних завдань, але завдання щодо закріплення результатів бойових дій, захоплення, утримування та контроль території противника можливі лише при активному використанні сухопутних військ.

2.2. Бойове застосування повітряних сил в локальних війнах та збройних конфліктах 90-х рр. ХХ – початку ХХІ стст.

Розглядаючи питання бойового застосування повітряних сил у локальних війнах останніх десятиліть необхідно відмітити суттєве зростання їх ролі в досягненні мети війни або конфлікту. Домінуюча роль засобів повітряного нападу вперше була продемонстрована у війні в зоні Перської затоки в 1991 р., а потім на Балканах у 1999 р., в Афганістані 2001 р. та Південній Осетії 2008 р.

Хід та результати цих війн засвідчили надзвичайну важливість першого етапу війни, особливо її початку. Це пов'язано з наступним:

по-перше, бойові дії розпочинались масованим застосуванням авіації, керованих ракет повітряного і морського базування під прикриттям радіоелектронних завад з метою нанесення ураження основним носіям бойового потенціалу збройних сил – ударній авіації, ракетним військам, системам державного і військового управління, важливим об'єктам економіки, збройних сил тощо;

по-друге, найбільш потужним і результативним є перший масований авіаційний удар (як правило сторона, що оборонялася, після перших вдалих ударів агресора демонструвала низьку бойову готовність, розгубленість і нездатність здійснити організований опір);

по-третє, характерним є залучення всіх наявних сил та засобів на вирішення головного завдання – знищення (блокування) авіації на аеродромах а не у повітрі;

по-четверте, більшість повітряних операцій характеризується високою напруженістю в бойових діях основних ударних сил і винищувальної авіації, які переслідували рішучі цілі щодо захвату ініціативи в повітрі з перших хвилин війни.

Досвід навчань і досліджень показують, що якщо не вжити відповідних заходів по боротьбі з авіацією противника, то тільки в перші дні війни він може вивести із ладу до 30-40% аеродромів, 25-30 % об'єктів ППО і командних пунктів військ у прикордонних районах і в глибині.

До числа основних факторів що визначають зростаючу роль повітряних сил у сучасних умовах відносяться якісні зміни властивостей що притаманні авіації:

- зростання ролі авіації серед інших вогневих засобів, які уражають на великій дальності, через ліквідацію ракет середньої і малої дальності в арсеналах провідних держав світу;
- здатність авіації завдати удари як з ядерною, так і звичайною зброєю по широкому колу об'єктів, тому числі рухомих;
- високу мобільність авіації, її здатність у короткий час здійснювати маневр і переносити зусилля з одного напрямку на інший;
- більш високі можливості авіації у порівнянні з іншими засобами збройної боротьби щодо нанесення відповідно-зустрічних ударів, особливо в початковий етап війни;

- значне підвищення вогневої потужності і точності застосування авіаційних засобів ураження;
- здатність авіації самостійно досягати результатів оперативного і навіть стратегічного масштабів.

Досвід локальних війн і збройних конфліктів свідчить, що головною метою застосування повітряних сил є завоювання панування і утримання переваги у повітрі на весь період ведення бойових дій. Оскільки прийнято вважати, що панування в повітрі досягається при наступних співвідношеннях сил по авіації 2:1, ураженню 50-60 % об'єктів ППО й інтенсивність застосування авіації противника знижується більше ніж у 2 рази. Проміжним становищем для панування в повітрі є перевага в повітрі, яка вважається досягнутою при створенні якісного співвідношення по авіації 1,3-1,5:1, знищенню 30-40% об'єктів ППО противника, зниження інтенсивності застосування авіації противником у півтора рази. За досвідом локальних війн і збройних конфліктів завоювання панування в повітрі може здійснюватись наступними способами:

перший спосіб – нанесення рішучої поразки основним силам авіації противника на землі, в повітрі і на морі, порушення його розвинутої системи ППО і різке зниження її можливостей, дезорганізація управління авіацією і ППО, руйнування аеродромів, знищення ядерних і звичайних авіаційних боєприпасів, запасів пального;

другий спосіб – завчасне створення у мирний час та підтримання у ході війни абсолютної кількісної і якісної переваги над авіаційним угрупованням противника, що є характерним для більшості локальних війн і конфліктів та є складним у економічному плані;

третій спосіб – це сукупність перших двох, коли необхідне співвідношення сил забезпечується активною боротьбою з авіацією противника в поєднанні з компенсацією втрат і системним нарощуванням чисельності авіаційних частин за рахунок літаків, що знаходяться в резерві (промисловості), маневру з інших напрямків. Цей спосіб найбільш характерний для бойових дій у зоні Перської затоки в 1991 р. та на Балканах у 1999 р.

Як приклад зростання ролі ПС у війні можна розглянути досвід їх застосування у **війні в зоні Перської затоки** (січень – лютий 1991р.).

У цій війні антиіракською коаліцією держав було створене потужне авіаційне угруповання у складі близько 3400 літаків і близько 2000 літаків і вертольотів армійської авіації. Основу авіаційного угруповання склали сучасні ударні літаки тактичної авіації, які завдяки тому що були оснащені високоточною зброєю створили співвідношення по силам авіації 3:1 на користь БНС, а по якісним показникам 13:1. Для боротьби з військово-повітряними силами Іраку створене угруповання передбачало угруповання літаків F-15 ВПС США та палубних винищувачів F-14 ВМС США. Наявність літаків радіоелектронної протидії (F-111, EC-130, EA-6B) та вогневого

придушення РЛС противника (F-4G „Уайлд Уізіл”, літаків ДРЛВ та управління (E-3A, E-2, а також радіоелектронної системи повітряної розвідки наземних цілей і управління нанесенням ударів „Джистарс” (E-8) забезпечило вперше такого рівня автоматизованої системи розвідки і управління авіацією. В цілому роль авіації відводилася в створенні умов завоювання переваги у повітрі, подавити систему ППО та знищити авіацію ВПС Іраку, дезорганізувати систему державного і військового управління, знищити стаціонарні і мобільні засоби зброї масового ураження; знищити запаси зброї масового ураження, нанести суттєвий збиток воєнно-економічному потенціалу Іраку та зруйнувати його інфраструктуру; нанести значні збитки угрупованню іракських військ, сил у Кувейті і створити умови для гарантованого успіху повітряно-наземно-морської операції і проведення її з мінімальними втратами.

Початок бойових дій відповідно до плану операції розпочато в ніч з 16 на 17 січня 1991 р. нанесенням масованого авіаційного удару (600 літаків різного призначення) з метою:

- завоювати перевагу у повітрі;
- порушити систему державного та військового управління;
- знищити авіацію, тактичні та оперативно-тактичні ракети.

Бойові порядки у першому МАУ склалися з наступних елементів:

- ешелон придушення системи ППО;
- два ударних ешелони.

Перед нанесенням масованого авіаційного удару нанесено удар 100 (2 залпи по 50 ракет) крилатими ракетами морського базування „Томахок”.

При цьому ешелон придушення ППО складав 1/3 бойових літаків, що брали участь в ударі. 20% складали літаки РЕБ; 30% літаки – винищувачі прикриття ударних груп (F-15, F-16). У склад ешелону включено ескадрилью літаків F-17, яка вперше застосовувалася у реальних бойових умовах. Вони наносили удари по найбільш важливим об’єктам ППО. Літаки РЕБ, які пересувалися у бойових порядках і чергували у зонах, здійснюючи радіоелектронне придушення іракських РЛС, прикриваючи ударні літаки та КРМБ „Томахок”.

Перший ударний ешелон включав 50% усіх літаків які брали участь в ударі, 65% з них – винищувачі прикриття. Головними об’єктами удару були ракетні та авіаційні бази противника.

Другий ударний ешелон (20% літаків, які брали участь у нальоті) зосереджений проти функціонування об’єктів ППО та управління збройними силами і країною. Ударна група забезпечувалася літаками РЕБ, прикривалася літаками, які супроводжували ешелон придушення ППО після дозавправлення літаків у повітрі поза зоною бойових дій.

Третій і четвертий масовані удари, у яких було задіяно до 400 бойових літаків, у тому числі сім В-52. Об'єктами ураження були: склади боєприпасів, паливомастильних матеріалів, вузлам комунікацій, позиціям сухопутних військ на півдні країни з метою ізоляції угруповання збройних сил Іраку у Кувейті.

До п'ятого удару залучалися до 700 бойових літаків (у тому числі – 14 В-52), які виконали більше 1000 літако-вильотів. Чотири хвили літаків з інтервалом 1,5 години наносили ураження об'єктам не ураженим раніше, а також відновленим об'єктам системи ППО і управління, важливим вузлам комунікацій нафтопереробним комплексам, радіо і телецентрам.

Шостий (400 бойових літаків) і сьомий (500 бойових літаків) масовані удари було нанесено на третю добу по угрупованню іракських збройних сил у Кувейті і з метою ізоляції району бойових дій.

В ході повітряної наступальної компанії, яка тривала без перерви 38 діб, і повітряно-наземної операції авіація БНС виконала біля 35 тис. бойових літако-вильотів. Загальна кількість літако-вильотів авіації БНС за весь період війни перевищила 110 тис за цей же час ВМС США виконали 316 пусків крилатих ракет "Томахок" для нанесення ударів по важливим об'єктам Іраку.

В результаті наступальної операції БНС Іраку і його збройним силам був нанесений суттєвий удар. Так, було повністю або частково поразено більше 360 важливих об'єктів, які складали основу воєнного і воєнно-економічного потенціалу Іраку. В їх числі більшість органів вищого державного і воєнного управління, біля 30 авіаційних баз і аеродромів базування бойової авіації, до 10 різних об'єктів по розробці та виробленню хімічної зброї, ядерний дослідницький центр, воєнні заводи по промисловому випуску боєприпасів, склади. Виведено з ладу 75% нафтопереробних заводів, 80% електростанцій, більше як 50% крупних автомобільних та залізничних мостів та ряд інших об'єктів.

В цілому, оглядаючи війну в зоні Перської затоки 1991 р., необхідно зробити висновок про те, що вона підвела рису під класичними війнами і відкрила війну нового типу – з високоточною зброєю та втягненням в орбіту активних дій нової сфери – космосу та значним поширенням старої – ефіру.

Вирішальну роль у проведенні спільної операції БНС було відведено повітряній наступальній операції, особливо її першим масованим ударам, взаємодії усіх сил і засобів, які брали участь в операції – стратегічній, тактичній і палубній авіації, а також крилатих ракет (морського та повітряного базування) і засобів РЕБ.

При проведенні ПНО були окреслені наступні нові риси в застосуванні авіації:

- масоване застосування КР „Томагавк" із звичним зарядом для ударів по точечним цілям, прикритих сильною ППО;

- висока інтенсивність повітряних ударів – на окремих етапах до 2-3 тис. літако-вильотів на добу;
- використання літаків ДРЛВ для контролю за повітряною обстановкою та наведення винищувальної авіації;
- застосування стратегічних бомбардувальників В-52G;
- застосування малопомітних літаків F-117.

У першому масованому ударі зусилля були зосереджені тільки на задачі завоювання переваги у повітрі, яке у подальшому постійно підтримувалось за рахунок виділення частки сил у ході масованих ударів та систематичних бойових дій.

У ході операції мало місце масоване застосування сил та засобів РЕБ і розвідки. Це досягалось за рахунок перекидання 95% літаків EF-111 від їх загальної кількості у ВПС США, а також 13 літаків стратегічної розвідки і 90% літаків тактичної розвідки. У рамках повітряної наступальної операції відмічено проведення "електронної битви", що підтверджується не тільки складом задіяних сторін, але і просторовим розмахом та вирішувемими завданнями.

Вперше були застосовані найновіші системи озброєння: літаки F-117A (виготовлені за технологією „Стелс“), ракети загального призначення „Слем-2, протирадіолокаційні ракети „Алярм“, КР „Томагавк“, літаки E-8 системи Джистарс та інші.

Для керування БНС була створена комплексна система управління та зв'язку на базі стаціонарних і мобільних органів управління та зв'язку з використанням космічних, повітряних і кабельних ліній зв'язку.

Аналіз бойових дій показав, що високоефективний захист озброєння, військової техніки і військових об'єктів від високоточної зброї може бути забезпечений на підставі комплексного застосування засобів ППО, радіо та оптико електронного придушення, засобів зниження помітності, інженерного маскування об'єктів, димових засобів хімічних військ. При цьому важливе значення набувають:

- постійне укриття військ і об'єктів від технічних засобів розвідки противника;
- створення хибних об'єктів;
- розосередження військ;
- періодична зміна позицій бойової техніки, районів розгортання пунктів управління та вузлів зв'язку;
- організація оповіщення військ про безпосередню підготовку противника до застосування ВТЗ та контроль ефективності заходів по захисту від неї.

Основними факторами, які забезпечили успіх дій авіації БНС, стали: значна перевага авіації БНС над авіацією Іраку не тільки у кількісному, але і в якісному відношенні, особливо за рахунок F-117A, EF-111, F-4G, F/A-18,

F-16, F-15, „Tornado”, оснащених найновітнішою зброєю, системами розвідки, управління і наведення; оперативно-тактична раптовість за рахунок використання заходів щодо дезінформації, нічного часу, сильних радіоперешкод засобам управління та ППО Іраку; централізоване планування, висока організація бойових дій при чіткій взаємодії усіх сил та засобів повітряного нападу при нанесенні ударів; комплексне застосування засобів повітряного наведення і чіткий розподіл задач поміж ними у просторі та часі з урахуванням бойових можливостей цих засобів і рівня підготовки льотного складу.

Переконливим доказом зростання ролі авіації в сучасних війнах стали **воєнні дії в Югославії в 1999 р. (операція „Союзницька сила”)**.

Для її проведення було створено ударне авіаційне угруповання, яке включало військові літаки і вертольоти ВПС і ВМС 13 країн НАТО (США, Великобританії, Франції, ФРН, Італії, Канади, Нідерландів, Бельгії, Данії, Норвегії, Іспанії, Португалії, Туреччини, на кінцевому етапі до складу угруповання були також залучені літаки ВПС Угорщини), та ударне корабельне угруповання ОВМС НАТО, основу якого склали кораблі-носії крилатих ракет морського базування (КРМБ).

Процес створення угруповань розпочався з середини жовтня 1998 р. При всіх особливостях операції “Союзницька сила”, привертає увагу термін безпосередньої підготовки цієї військової компанії. Це дозволяє зробити важливе припущення про те, що командування США і НАТО вважали, що термін 5-6 місяців є оптимальним періодом для детальної розробки і ретельної підготовки повномасштабної повітряної наступальної операції.

Аналізуючи в цілому угруповання авіації, яке було створено на початок бойових дій, відзначається значна перевага угруповання авіації ОЗС НАТО над ВПС Югославії, як у кількісному, так і в якісному відношенні.

Результати аналізу дозволяють зробити деякі висновки:

- співвідношення кількісного складу по родам авіації складає відповідно – винищувальна авіація – 1:1,3; винищувально-бомбардувальна авіація – 1:2,2; розвідувальна авіація – 1:3,1 на користь авіаційного угруповання НАТО;
- більшість літаків, що стоять на озброєнні ВПС та ППО СРЮ, застарілі, що призводить до значної переваги літаків НАТО, про що свідчать результати порівняння бойових потенціалів за родами авіації: винищувальна авіація – 1:7,5; винищувально-бомбардувальна авіація – 1:15,3; розвідувальна авіація – 1:3,1.

Кількісна та якісна перевага ОЗС НАТО над ЗС Югославії дозволила командуванню коаліційних сил виділити наступні завдання:

1. Завоювання повного панування у повітрі шляхом придушення радіолокаційних засобів системи ППО із застосуванням засобів РЕБ та

ракетно-бомбового озброєння; знищення наземних активних засобів ППО; знищення авіації ВПС Югославії на аеродромах і у повітрі.

2. Запобігання відчутної (в наступному – максимально можливої шкоди) воєнно-економічному потенціалу Югославії через поразення оперативно-стратегічних об'єктів збройних сил та сил спеціальної поліції СРЮ; поразення стратегічних об'єктів подвійного призначення, які застосовуються в інтересах збройних сил противника; поразення цивільних об'єктів, що забезпечують повсякденне функціонування збройних сил та інших державних інститутів Югославії.

3. Створення максимально сприятливих умов для безпечного проведення наземної операції в Косово шляхом тотального знищення живої сили, озброєння і військової техніки збройних сил та поліції Югославії в районах оперативного призначення і місцях постійної дислокації на території Косово та південної частини Сербії.

Для розташування авіації в період максимального нарощування зусиль було залучено 39 аеродромів на території 10 країн НАТО, в тому числі: на території Італії – 16, ФРН – 5, Франції – 4, Великобританії – 3, Угорщини – 3, Туреччини – 2, Чехії – 2, Іспанії – 2, Греції – 1, США – 1. Крім цього, як запасні (для аварійної посадки) досить активно використовувались декілька аеродромів країн колишньої Югославії (зокрема Сараєво, Тузла, Загреб, Плоче, Скоп'є). До 50% авіаційного угруповання і до 80% ударних літаків базувались на території Італії та на борту авіаносців в Адріатичному морі, тобто в безпосередній близькості до району операції. Система розташування авіації, враховуючи наявність юридичної бази для необмеженого використання літаками НАТО повітряного простору більшості країн, які межують з Югославією (Угорщина, Словенія, Хорватія, Боснія і Герцеговина, Албанія, Македонія), дозволяла наносити удари по території СРЮ в перші два місяці операції одночасно з 3-4 напрямків. Після отримання дозволу від Румунії та Болгарії на необмежене використання їх повітряного простору в інтересах операції, нанесення ударів з цього напрямку тривали практично з початку операції).

З початку операції “Союзницька сила” основним способом застосування сил став комбінований груповий авіаційний удар (КГАУ).

Протягом операції застосувались три основні різновиди КГАУ:

- із застосуванням лише тактичної авіації (приблизно у 70 % випадків);
- із застосуванням тактичної та стратегічної бомбардувальної авіації (близько 20%);
- з комплексним застосуванням авіації та крилатих ракет (до 10 %).

Іншим способом ведення бойових дій було проведення вибіркового ракетних ударів крилатими ракетами морського базування. Цей спосіб застосовувався переважно, протягом перших тижнів операції а також в дні, коли несприятливі погодні умови сильно впливали на діяльність авіації, для

нанесення ударів по ретельно розвіданим стратегічним об'єктам, які вимагали максимальної точності ураження (об'єкти системи управління та зв'язку в густонаселених районах, стаціонарні позиції ЗРК та РЛС, найважливіші мости тощо). Всього протягом операції було використано близько 320 КР МБ. На відміну від операції “Буря в пустелі”, коли в перші 24 години було випущено 40% виділеного ресурсу КРМБ, а протягом перших 3-х діб – 73%, в операції “Союзницька сила” ресурс КРМБ використовувався більш рівномірно (в першу добу – до 10%, протягом перших 20 діб – приблизно 50%).

Кількість КГАУ протягом доби, в залежності від характеру завдань, складу ударних груп, погодних, воєнно-політичних та інших умов, коливалось від 3-х до 14-ти. Приблизно до 70% КГАУ, а в перші три доби операції – 100%) наносились в темний час доби. Кількість літаків у бойовому порядку КГАУ коливалось в межах від 40 до 110.

Бойовий порядок КГАУ складав, як правило, чотири ешелони:

- ешелон прориву ППО (20-25 % бойових літаків);
- ешелон прикриття (25-30 %);
- ешелон тактичної розвідки (8-10 %);
- ударний ешелон (30-40 %).

У деяких випадках літаки, що виконували завдання тактичної повітряної розвідки, в окремий ешелон не виділялись, а входили безпосередньо до складу ударного ешелону і могли бути спрямовані на ураження об'єктів.

При застосуванні літаків, вироблених за технологією “Стелс” (В-2 та F-117), частка ударного ешелону збільшувалась, як правило, до 70-75 %, оскільки ці літаки не потребували (або потребували в мінімальному обсязі) додаткового прикриття.

Формування ударних груп для проведення КГАУ здійснювалось у спеціально визначених районах над територією Угорщини, Хорватії, Боснії і Герцеговини, Македонії та над акваторією Адріатичного моря (приблизно з Д 60 такі райони були визначені також над територією Румунії та Болгарії). Час вильоту кожної окремої ланки літаків з авіабази тимчасової дислокації визначався часом підльоту до районів формування, який становив:

- для літаків тактичної авіації, дислокованих на авіабазах в Італії і на борту авіаносців – від 20 до 50 хв.;
- для літаків тактичної авіації, дислокованих на авіабазах Німеччини, – від 60 до 90 хв.;
- для літаків стратегічної бомбардувальної авіації, дислокованих на авіабазі Ферфорд (Великобританія) до 7 годин (в перші 10 діб переліт здійснювався переважно, в обхід Європи через протоку Гібралтар і Середземне море з двома дозаправками на маршруті) або до 3 годин (з 5 квітня 1999 р., коли Словаччина надала дозвіл на необмежене використання свого повітряного простору, до 80% перельотів В-52 та В-1 до району операції здійснювалось за коротким маршрутом з однією дозаправкою на зворотньому маршруті);

– для літаків В-2, дислокованих на авіабазі Уайтмен (США) – до 15 годин (трансатлантичний переліт з трьома дозаправками на маршруті).

Значна різниця цього важливого часового параметра вимагала високого рівня координації дій на всіх рівнях управління операцією.

В районі формування ударних груп літаки здійснювали дозаправку у повітрі, після чого входили в повітряний простір Югославії. Вхід здійснювався, як правило, одночасно з двох або трьох напрямків для дезорієнтації системи протиповітряної оборони СРЮ (з цією ж метою спеціальні повітряні коридори, виділені для входу в райони регулярно змінювались). Вихід з району бомбометання здійснювався за тим же маршрутом до району формування ударних груп для дозаправки з наступним поверненням до авіабази тимчасової дислокації (або до запасного аеродрому). У випадку часткового використання ударними літаками комплексу боеприпасів з першого разу, передбачалось їх повторне входження до району бомбометання після дозаправки.

Середньодобова інтенсивність польотів авіації за 78 діб операції складала 467 літако-вильотів, з них: з безпосереднім нанесенням ударів (бомбометанням) – 138 літако-вильотів, з урахуванням завдань придушення системи ППО – 183. Максимальна добова інтенсивність польотів та ударів відзначена 30-31 травня 1999 р. (68 день операції) – 772 літако-вильоти, з них 415 (включаючи завдання придушення ППО) – з нанесенням ударів.

Підтримання мінімально необхідного рівня інтенсивності ударів в несприятливі (за метеоумовами) дні забезпечувались збільшенням ударів КРМБ.

Всього в рамках операції було проведено близько 650 КГАУ, зроблено 36432 літако-вильотів, з них – 10754 з нанесенням повітряних ударів по визначених для ураження цілям. Ще 3540 ударів (як правило ракетами HARM та “Мейверік” по РЛС ЗРК) було нанесено в незапланованому порядку літаками, що виконували завдання придушення системи ППО. Для порівняння, в операції “Буря в пустелі” в 1991 р. було здійснено 109,8 тис. вильотів, з них близько 28 з нанесенням повітряного удару. Тобто, починаючи операцію “Союзницька сила” з мінімально необхідним авіаційним угрупованням, командування альянсу поступово збільшило його до рівня операції “Буря в пустелі”.

Середнє польотне навантаження на один літак протягом операції становило:

- для бойових літаків тактичної авіації – 0,8 літако-вильотів за добу;
- для літаків стратегічної бомбардувальної авіації – 0,4 літако-вильотів за добу;
- для літаків-розвідників – 0,5 літако-вильотів за добу;
- для літаків Е-3, Е-8, ЕС-130 – 1,0 літако-виліт за добу.

Середнє навантаження на екіпажі в ряді випадків перевищувало існуючі бойові нормативи. Так, наприклад, навантаження на екіпаж Е-8 протягом операції становило 165 год. на місяць (при нормі 125 год.).

Інтенсивність ураження об'єктів протягом операції коливалось від 6 до 70 об'єктів на добу при середньому рівні 25-30 і загальною тенденцією до поступового збільшення в міру нарощування зусиль.

Всього в рамках операції було поражено близько 450 стратегічних об'єктів і до 450 польових районів зосередження військ. Об'єкти пораження поділялися, за термінологією НАТО, на наступні категорії:

1. Об'єкти системи управління та зв'язку стратегічної ланки (до 15% від загального обсягу об'єктів за кількістю витрачених боєприпасів), у тому числі: штаби, бункери вищих державних, військових та поліцейських органів; вузли радіо-, радіорелейного та супутникового зв'язку; центри теле- і радіомовлення.

2. Об'єкти систем ППО (до 22%), у тому числі: аеродроми (злітно-посадочні смуги); позиції ЗРК; позиції РЛС раннього попередження; пункти та органи управління ППО;

3. Об'єкти зберігання нафтопродуктів стратегічного резерву (до 5%), у тому числі: нафтопереробні заводи; термінали, нафтосховища та склади ПММ; автозаправні станції.

4. Об'єкти забезпечення діяльності силових структур (до 70%), в тому числі: заводи, що мають відношення до виробництва (ремонт) зброї, військової техніки та боєприпасів, електростанції, трансформаторні підстанції та інші об'єкти енергопостачання, склади транспортної техніки та матеріально-технічного забезпечення стратегічного значення;

5. Лінії комунікацій (до 11%), у тому числі: мости, дільниці автошляхів та залізниці, вокзали, станції.

6. Війська та сили поліції (до 42%), у тому числі: військові містечка; райони розташування військ та сил поліції.

Частка районів розташування військ в Косово у загальному обсязі об'єктів ураження почала зростати, приблизно з початку другого місяця операції і на кінцевому етапі становила 20-25% від загального обсягу (за кількістю витрачених боєприпасів).

Оцінюючи особливості застосування зброї та боєприпасів можна зробити загальний висновок, що операція "Союзницька сила" позначила собою початок принципово нового етапу розвитку технологій в галузі авіаційно-ракетного озброєння та боєприпасів, суть якого полягає у переході від зброї з лазерною системою наведення до всепогодної зброї з інерційно-навігаційною супутниковою системою наведення.

Проведення повномасштабної ПНО саме в цей поворотний період дозволила командуванню ЗС США вирішити два основних завдання, закономірно пов'язаних з таким корінним переходом: по-перше, реально

оцінити правильність обраного шляху і зробити необхідні корективи; по-друге, з максимальною користю звільнити свої арсенали від морально застарілих видів боєприпасів.

Аналізуючи хід бойових дій в Югославії відзначається той факт, що захопивши стратегічну, оперативну та тактичну перевагу у повітрі авіація ОЗС НАТО сприяла активним наступальним бойовим діям у той час, коли тактика дій авіації СРЮ складалась в основному з епізодичних дій ВА по відбиттю нальоту ЗПН противника і то лише у початковий період ведення бойових дій.

Тактика дій авіації ОЗС НАТО складалась з нанесення масованих, зосереджених, групових та поодиноких ударів, причому інтенсивність МАУ за час бойових дій мала тенденцію до зниження.

Авіаційні удари на першому етапі завдавались в основному у нічний час (до 80 % льотного ресурсу). На другому етапі кількість ударів у нічний час поменшилось до 60 %, а у денний час зросла до 40 %.

Застосування авіаційних засобів поразення ОВПС ОЗС НАТО здійснювалось з гранично-можливих дальностей та з великих висот (до 6000м), без заходу в зону поразення ППО. Це не сприяло в повному обсязі використати свої потенційні бойові можливості, які дозволяли при витраченому льотному ресурсі поразити та знищити як мінімум у два рази більше типових об'єктів.

У тактиці авіації НАТО мала місце висока координація дій стратегічної, тактичної та палубної авіації за рахунок використання повітряних командних пунктів, літаків дальнього радіолокаційного спостереження та управління (Е-3А АВАКС), літаків розвідки та наведення зброї, космічних засобів розвідки, зв'язку та наведення ракет і бомб. Все це дозволило наносити удари по об'єктам Югославії цілодобово.

Вперше у бойових діях брали участь нові стратегічні бомбардувальники В-2А, які повністю виготовлені за технологією "Стелс". Їх тактика дій складалась зі зльоту з континентальної частини США (авіабаза Уайтмен), польоту до об'єктів удару та назад протягом 13 годин з декількома дозаправками у повітрі. У районі цілі В-2А вирішували завдання, що аналогічні літакам тактичної авіації.

Аналіз особливостей застосування засобів розвідки свідчить, що НАТО широко використовували усі види розвідки: наземну, космічну, повітряну. Але вона була недостатньо ефективною. Підтвердженням цьому є знищення цивільних об'єктів та колон біженців. Про невисоку ефективність засобів розвідки свідчить і факт часткового збереження авіації та системи ППО Югославії.

НАТО у війні проти СРЮ зробило ставку на високоточні системи озброєння, як нові, так і удосконалені старі, частка яких у загальній кількості боєприпасів склала 80%.

Проліт ударної авіації до об'єктів удару на території Югославії, забезпечувався ешелонами придушення ППО, в яких першими завдавали удари крилаті ракети по системах управління та об'єктах протиповітряної оборони. Згодом використовувалися змішані ударні групи, які наносили удари по завчасно визначених об'єктах.

Відсутність у ВПС та сил ППО СРЮ сучасних засобів виявлення повітряних цілей і бойового управління діями своєї авіації, а також наявність літаків, які стоять на озброєнні ВПС СРЮ з низькими тактико-технічними характеристиками, за виключенням 14 одиниць МіГ-29, не дозволяли відбивати удари повітряного противника.

Аналіз результатів бойових дій НАТО проти Югославії свідчить, що кількісно-якісні показники озброєння протистоячих сторін мають вирішальне значення для досягнення мети у війні.

Досвід використання російської авіації *в ході війн в Чечні* має велике значення для вітчизняної авіації. В ході них використовувалася авіаційна техніка аналогічна тієї, яка стоїть на озброєнні в Повітряних Силах Збройних Сил України.

Данні російської розвідки свідчили про те, що чеченське керівництво активно готувалося до бойових дій. Високими темпами будувалися укріплені райони та блокпости, зосереджувалася жива сила та техніка. Чеченська авіація нараховувала 80 літаків та Л-29, 39 Л-39, 3 винищувача МіГ-17, 2 МіГ-15 УТІ, 6 Ан-22 та 2 вертольоти Мі-8.

Літаки Л-29 та Л-39 споряджалися підвісними блоками некерованих ракет. Чечня мала декілька десятків підготовлених льотчиків та найманців з колишніх республік СРСР.

Після того, як було прийнято рішення на проведення військової операції в Чеченській республіці перед ВПС РФ були поставлені наступні задачі:

- знищення авіації на території Чеченської республіки;
- прикриття військ з повітря;
- нанесення ударів за планом та по виклику;
- здійснення авіаційної підтримки на маршрутах висування;
- ведення повітряної розвідки об'єктів удару.

Для виконання задач в ході операції було створено угруповання ВПС, основу якої склала фронтова авіація з складу 4 ПА з залученням частини сил 16 ПА, а також підрозділів 4 Центру Бойової підготовки та перепідготовки льотного складу, 929 Льотного випробувального центру та 802 навчального авіаполку. До складу угруповання фронтової авіації входили 3 авіаційних дивізії (10 бад, 16 вад, 1 шад), 2 окремих полка (11 орап, 535 осап), 266 ове РЕБ, частина сил 47 орап, 899 ошап, 968 всап та 5 одрае. Все угруповання було зосереджено на 19 аеродромах. Розташування аеродромів в районі бойових дій мало характерну особливість – аеродроми Моздок та Беслан, які розташовані на віддаленні 100 – 110 км від міста Грозний, аеродром

Будьонівск – на віддалені 220 км, інші на відстані 600-700 км. Враховуючи можливості авіаційних комплексів по досяжності і з метою скорочення підльотного часу під час нанесення ударів та ведення повітряної розвідки штурмова та розвідувальна авіація розташовувалася на аеродромах Моздок та Будьонівск.

Бомбардувальна та винищувальна авіація діяла з аеродромів постійного базування, хоч це й обмежувало їхні можливості. Усього залучалося 515 літаків, у тому числі – 274 фронтової авіації: 72 Су-24, 85 Су-25, 49 МіГ-29, 35 МіГ-25. Від дальньої авіації залучалися 3 авіаполки (840 вбап, 52 вбап, 326 вбад 31 вбад), які мали на озброєнні літаки Ту-22М3. Для виконання бойових задач залучалися 14 машин з аеродрому Енгельс.

Для виконання спеціальних задач залучалися вертольоти – постановники перешкод 8 Мі-8 ППА, літаки-ретранслятори Ан-26рт, ВзПУ Іл-22 та літаки ДРЛВ А-50.

50% командирів екіпажів, які брали участь в першій чеченській війні, мали бойовий досвід, набутий в ході бойових дій в Афганістані. Вони були підготовлені до рівня першого класу, тобто могли виконувати поза аеродромні польоти в умовах поганої видимості.

ВПС не признаної Чеченської республіки нараховувало 1992 р.: на авіабазі «Калиновська» – 39 навчально-тренувальних літаки Л-39, 80 Л-29, 3 винищувача МіГ-17, 2 МіГ-15 УТІ, 6 Ан-2,2 вертольоти Мі-8. На авіабазі «Ханкала»: 72Л-39, 69 Л-29.

ППО Чеченської республіки нараховувало 7 ПЗРК «Ігла», 10 ЗРК «Стріла -10», 23 зенітно-артилерійські установки різних типів

Першим і найбільш важливим за всю компанію успіхом стала нейтралізація чеченської авіації на аеродромах базування фактично ще до початку бойових дій. Силами фронтової авіації було виконано близько 198 літако-вильотів, у тому числі 71 літако-виліт на нанесення бомбово-штурмових ударів.

Бомбово-штурмові удари наносилися по 9 об'єктам. Вранці 1 грудня такому удару підверглися аеродроми Ханкала та Калинівська, де були знищені всі літаки, які там дислокувалися. У другій половині дня удари були нанесені по аеродрому Грозний-Північний. Тут було знищено близько десяти АН-26, 1 Ту-134, 3 Мі-8 та 1 Ту-154.

Усього на цьому етапі було знищено 177 літаків, зруйновано 4 сховища з боєприпасами та озброєнням. Дальня авіація РФ (8 Ту-22М3) із застосуванням світлових авіабомб виконувала підсвітлювання району бойових дій.

У перший період війни дії федеральної авіації ускладнювалися вкрай поганими погодними умовами, які були характерними для цього регіону (95% нельотних днів з грудня по лютий місяць). Це значно знизило можливості фронтової та армійської авіації.

Не дивлячись на це, ще в ході висування військ та блокування Грозного фронтова авіація, діючи за планом операції, за викликом та з рухомих зон чергування в повітрі, нанесла удари по 92 об'єктам, в тому числі по скопиченням НЗФ, бронетехніці та вогневим засобам, які протидіяли федеральним військам. Грозного За період з 19 по 24 грудня 1994 р. були нанесені удари по об'єктах м.Грозний. При цьому були знищені 89 літаків, 89 одиниць бойової броньованої техніки (6 танків, 4 ЗСУ, 12 БТР, 65 автомобілів), знищено 12 складів з боєприпасами та озброєнням. На другому та третьому етапі компанії ВПС РФ виконували задачі по масованій авіаційній підтримці військ, широко застосовувалися при блокуванні та оволодінні укріпленими пунктами НЗФ, а також забезпечували заходи по ізоляції району бойових дій. В складних метеоумовах штурмова авіація виконувала бомбометання та стрільбу по наземним цілям з висот 1509-200м з горизонтального польоту або малих кутів пікірування.

При веденні бойових дій в простих метеоумовах удари наносилися з пікірування з середніх висот. Атаки виконувалися з ходу, малими групами (до ланки літаків) з індивідуальним прицілюванням та виконанням протиракетних і протизенітних маневрів. Удари по цілям наносилися з різних напрямків з урахуванням положення сонця. Але чітке позначення федеральних військ утруднювало вибір необхідних тактичних прийомів для більш ефективного використання бортових засобів. Відзначалися випадки обстрілу своїх військ.

На тактику дій штурмової та бомбардувальної авіації значно вплинуло:

- відсутність оперативної та достовірної інформації про об'єкти удару, положення своїх військ та військ противника;
- недостатнє урахування командуванням специфіки застосування штурмової авіації та її можливостей при виконанні задач у складних метеоумовах. Під час постановки задач допускалася переоцінка її можливостей і, як наслідок, завищені вимоги до результатів удару;
- відсутність завчасного визначення переліку найбільш важливих об'єктів удару та ступені його ураження;
- повітряна розвідка здійснювалась як штатними екіпажами Су-24МР, так і позаштатними Су-25.

За період, який розглядається, було застосовано 31297 од. некерованих засобів поразення та 47 керованих. Ефективність застосування некерованих засобів поразення була невисокою. Це приводило до непотрібних жертв та руйнувань. Крім того, авіація широко застосовувала й касетні бомби. Так, на південну околицю Грозного було скинуто 16 таких бомб. З інших некерованих засобів авіаційного поразення необхідно відмітити авіабомби ФАБ калібру 500 кг, ОФАБ калібру 500 та 250 кг, бетонобійні БЕТАБ-500, контейнери малогабаритних вантажів з протитанковими мінами, а також

бомби допоміжного призначення (САБ 250-200, АГИТАБ-500-300), НУРС типу С-8, С-24 та С-25.

ШПО дудаївців не могло ефективно протистояти фронтовій авіації РФ, тому втрати реактивних літаків були невеликими: за час конфлікту було втрачено тільки 2 літаки: 4 лютого 1995 р. під час штурмовки позицій НЗФ вогнем ЗСУ-23-4 «Шилка» був збитий Су-24 та під час патрульного обльоту чергою з ДШК був збитий Су-25.

Використовуючи досвід війни в Афганістані (1979-1989 рр.) командування ВПС РФ часто застосовувало спільні удари фронтової та армійської авіації. Так, наприклад, 10 лютого 1995 р. 11 вертольотів Мі-24 та 6 штурмовиків Су-25 нанесли серію ударів по укріпленим пунктам бойовиків в населеному пункті Черноріччя. 21 березня 1995 р. Штурмовики та вертольоти армійської авіації нанесли удар по угрупованню противника, який намагався деблокувати місто Аргун. При цьому було знищено 9 танків та бронемашин.

Військово-транспортна авіація виконала великий обсяг робіт щодо транспортування особового складу та бойової техніки в зону конфлікту (на аеродроми в Моздоці, Беслані та Владикавказі). Було задіяні 30 літаків Іл-76, АН-12, АН-22, а також вертольоти Мі-26. Крім того залучалися Ан-124-100, на яких з аеродрому «Ульянівськ-Східний» за 24 год. були перекидані підрозділи 104 пдд (більше 1 тис. десантників, бронетехніка). З 30 листопада 1994 р. по кінець лютого 1995 р. ВТА виконало 492 рейсу в зону бойових дій з загальним нальотом 4020 год. за станом на 28 лютого 1995 р. вони перевезли 22 тис. чол. військовослужбовців, 3057 т вантажів та 1140 одиниць військової техніки. Ще 64 рейси було виконано на звільнений та відновлений аеродром Грозний-Північний, куди були доставлені 1151 т вантажів та 41 автомашини спецпризначення.

У відповідності з рішенням командувача об'єднаного угруповання військ на проведення операції застосування авіації СВ планувалося за трьома етапами:

1. розгортання та створення угруповання;
2. висування та блокування міста Грозний;
3. ведення бойових дій у Грозному.

У районі бойових дій угруповання вертольотів на аеродромах Моздок, Беслан, Кизляр було доведено до 55 вертольотів (25 Мі-24, 26 Мі-8, 2 Мі-26). Крім того, в регіон конфлікту було спрямоване авіаційне з'єднання ВВ МВС (12 вертольотів Мі-8 МТ).

На першому етапі бойових дій угруповання було доведено до 84 вертольоти (у тому числі 40 ударних) і склало 105 (у тому числі 52 ударних).

На армійську авіацію були покладені наступні завдання:
– авіаційні прикриття військ, які висуваються;

- авіаційна підтримка військ;
- нанесення ударів по цілям, які раніше сплановані;
- авіаційне супроводження транспортних вертольотів;
- висадка та евакуація РДГ, тактичних повітряних десантів;
- евакуація поранених та хворих;
- перевезення військ, бойової техніки та вантажів.

Загальний наліт авіації сухопутних військ збройних сил Російської Федерації склав 1522 год.

Крім того авіація СВ виконувало завдання спеціальні завдання:

- пошуково-рятувальне забезпечення польотів літаків та вертольотів ВПС РФ;
- ретрансляція;
- оповіщення та агітація.

Загальний наліт авіації СВ на виконання вищевказаних задач склав 3358 год. було перевезено 11563 чол., у тому числі 3000 чол. поранених, 870 т бойової техніки.

Авіація СВ у вуличних боях участі не приймала. Особливістю даної ділянки бойових дій була наявність великої кількості лісових та садових ділянок, де розташовувались бойовики НЗФ. Це вимагало додаткового виділення наряду сил вертольотів, до ланки включно для нанесення удару, щоб забезпечити безпечний вихід екіпажів на ціль.

З перших днів наступу екіпажі стикнулися з добре організованим опором. Оборонні позиції чеченських сепаратистів були підсилені засобами ППО, в результаті чого вже 12 грудня 1994 р. отримали бойові ушкодження 4 Мі-24.

Серед зенітних засобів чеченців переважали мобільні установки ЗУ-24-2, які встановлювалися на шасі КАМАЗів та кулемет ДШК на джипах «Черокі» та УАЗ-469. Застосування ПЗРК носило епізодичний характер та легко долати завдяки інфрачервоним пасткам. Велику кількість втрат російські війська отримали від пострілів РПГ. Так вже наприкінці 1994 р. ними було підбито 2 вертольоти Мі-8.

В середині березня 1995 р. загальна чисельність бойовиків склала 9 тис. чол., з яких найманці та добровольці з ближнього та далекого зарубіжжя склали 3,5 тис. чол. Крім того, на їх озброєнні знаходилося 16 – 18 од. зенітного озброєння. Саме ними за період з березня по червень були збиті ще 5 вертольотів Мі-8 та 1 вертоліт Мі-24.

Таким чином, був втрачений кожний десятий вертоліт, який приймав участь в першій чеченській компанії.

21 квітня 1996 р. керованою ракетою, яка була застосована з літака Су-24 та наводилася на сигнал супутникового телефону був вбитий президент Чеченської республіки Д. Дудаєв. З того часу розпочався новий етап ескалації збройного конфлікту в Чечні.

Оцінка реальної обстановки в районі конфлікту та аналіз об'єктів ударів на території Чечні дозволяє виявити ряд особливостей, які суттєво ускладнювали її застосування та повинні були враховані при плануванні такого роду операцій. До основних з них відносяться:

- відсутність лінії фронту та осередковий характер ведення бойових дій;
- наявність у НЗФ бойової техніки, аналогічній федеральній;
- непостійне (періодичне) місцезнаходження загонів НЗФ та груп бойовиків чисельністю від 10 до 40 осіб в опорних пунктах, які були основними об'єктами для нанесення ударів авіації;
- розосередження бойової техніки за різними опорними пунктами;
- використання НЗФ для зосередження, укриття та маскуванню житлових споруд, баз відпочинку, господарчих будівель;
- створення базових районів, складів у важкодоступній місцевості;
- відсутність надійної системи позначення та впізнавання своєї бойової техніки в федеральних військах

Серед рекомендацій щодо застосування авіації у першій чеченській війні необхідно акцентувати увагу на наступних:

- застосування авіації повинно знаходитися у відповідності до офіційно прийнятих правових актів та обмежуватися рамками проведення миротворчої або спеціальної військової операції;
- у ході виконання подібних завдань необхідно будувати авіаційне угруповання в чотири ешелони, які включають у себе підрозділи та частини різних родів фронтової, дальньої та військово-транспортної авіації. Це дозволяє максимально використовувати бойові можливості авіації при проведенні різних видів операцій.
- одним з найскладніших питань підготовки є формування структур органів управління, розгортання системи зв'язку та бойового управління. При цьому, для ефективного управління підрозділами, об'єднаними в рамках угруповання доцільно утворення об'єднаних органів;
- бойові дії на території Чеченської республіки виявили, що в значній мірі досвід використання системи передових авіанавідників втрачений;
- авіаційні частини та підрозділи були повинні діяти в умовах повної або часткової відсутності лінії бойового зіткнення на різних напрямках та обмеженому просторі, уражаючи при цьому різні за масштабами цілі;
- фронтова авіація має діяти за викликом або бути в готовності з положення чергування на землі або в повітрі по знову виникаючим цілям груп різного складу;
- отриманий досвід підтвердив концепцію застосування військово-транспортної авіації як основного засобу командування для перекидання мобільних сил та забезпечення їх необхідними матеріальними засобами для ведення бойових дій;

– дії з польових аеродромів вимагають значної натренованості як льотного, так і інженерно-технічного складу підрозділів.

Через три роки після завершення першої чеченської війни, в серпні 1999 р. чеченські НЗФ вторглися на територію Дагестану. Вторгнення відбувалося за раніше розробленим планом та передбачало захоплення дагестанських населених пунктів, в яких бойовики протягом тривалого часу створювали вузли опору з потужними вогневими позиціями.

Паралельно з знищенням груп бойовиків на території Дагестану авіація федеральних військ наносила удари по скопиченням бойовиків у прикордонних районах. Поступово дії авіації переключилися на цілі у внутрішніх районах Чечні. Основними з них являлися бази бойовиків, табори для їх підготовки, склади боєприпасів та озброєння, опорні пункти та укріплені райони, елементи паливно-енергетичної бази (нафтові свердловини, міні-заводи з переробки нафти, сховища палива та ПММ), елементи Плата військова техніка, вузли зв'язку, пункти управління.

Командування РФ зробило висновки з попередньої чеченської компанії, а також бойових дій в Югославії. На цей раз основна роль в повітряно-наземній операції відводилась авіації. Попередньо велася ретельна розвідка авіаційними засобами, розвідувальними підрозділами спецназу, агентурною розвідкою. Як наслідок, більш грамотно здійснювався вибір засобів поразення виявлених конкретних цілей, що обумовлювало зменшення руйнувань цивільних об'єктів та кількості жертв серед мирного населення.

У порівнянні з попередньою війною якісний склад авіаційного угруповання практично не змінився. Ударна авіація була представлена фронтовими бомбардувальниками Су-24М та штурмовиками Су-25. Радіотехнічна, повітряна та фоторозвідка велася літаками МіГ-25РБ та Су-24МР. Іноді додатково залучалися літаки АН-30Б та безпілотні розвідувальний комплекс «Строй-П».

Погодні умови не завжди дозволяли використовувати авіацію. Коли гори, в яких діяли НЗФ, покривалися туманом, діяли тільки все погодні бомбардувальники Су-24. Ні штурмовик Су-25, ні вертоліт Мі-24 не мають пілотажного та прицільно-навігаційного обладнання, які б забезпечили безпеку польоту та ефективне застосування озброєння вночі та в складних метеоумовах. Внаслідок недостатності засобів визначення власних координат штурмовик Су-25 під час мінування можливих шляхів висунування бойовиків 9 серпня 2000 р. помилково наніс удар по грузинському селу Зело Омало (на кордоні з Чечнею та Дагестаном).

Сильної протидії російській авіації з боку бойовиків не було. Наявність у них ПЗРК типу “Стрела”, “Ігла” (до 100 од.) та “Стингер” (до 70 од.) не характеризувалося їх масовим застосуванням. В ході бойових дій часто використовувались комбіновані системи ППО, яка складалася з великокаліберних ДШК, ПЗРК та зенітної артилерії (ЗУ-23-2) або система

одних тільки ДШК, які розташовувалися в засадах на можливих маршрутах польоту авіації.

До кінця 2000 р. армійською та фронтовою авіацією ВПС РФ було здійснено більше 3000 вильотів, 1550 з них прийшлися на штурмовики Су-25. За цей час російською авіацією було знищено 2 тис. бойовиків, 250 опорних пунктів терористів, 150 баз, 80 од. бронетехніки, 20 од. зенітних установок, 30 складів зі зброєю та 20 – з ПММ, 30 мостів, 30 точок з розрахунками ДШК, 4 рентраслятора зв'язку, 6 вузлів сотової мережі та розчищено 15 мінно-вибухових загороджень.

В той же час, за період активної фази контртерористичної операції наліт армійської авіації склав 7233 год. Так, наприклад, тільки одним полком армійської авіації з складу Ленінградського військового округу, який воював в Чечні з жовтня 1999 р. по березень 2000 р. було знищено: 1 танк, 5 БТР, 61 опорний пункт, 20 спостережних пунктів, 28 мінометних розрахунків, більше 100 вогневих точок, близько 1000 сепаратистів. За цей же період було перевезено 9 тис. чол., 1360 поранених, доставлено 82 тис. тонн вантажів.

В ході контр терористичної операції проти чеченських сепаратистів було втрачено 5 літаків (три Су-25 та два Су-24) та 13 вертольотів (десять Мі-8, два Мі-24, один Мі-26). Більшість втрат вертолітної авіації приходить на не бойові втрати. Наприклад, тільки два Мі-8 було збито зенітним вогнем та ще два знищено бойовиками на Ботліхському аеродромі Дагестану на початку конфлікту.

Для боротьби з бойовиками в гірських умовах були застосовані об'ємно-детонуючі бомби. Наприклад, 9 лютого 2000 р. після блокування федеральними військами в Аргунській ущелині більш 3 тис. чол. НЗФ фронтовими бомбардувальниками та штурмовиками Су-25 вперше за час воєнних дій в Чечні були скинуті подібні авіаційні боєприпаси вагою 500 та 1500 кг.

Цікаво й те, що ВПС РФ в листопаді 2000 р. стала застосовувати новітню авіаційну техніку – вертоліт Ка-50. Пара таких вертольотів прибула в розпорядження командувача Північнокавказьким військовим округом з Центру бойової підготовки (місто Торжок). Проте про результати бойового застосування цієї авіаційної техніки свідчень немає.

Наприкінці 2000 р. використання бойове використання авіації значно зменшилося. Літаки стали виконувати тільки функції повітряної розвідки.

Таким чином, ефективне застосування авіації сприяло успішному виконанню поставлених завдань та реалізації задуму контр терористичної операції на Північному Кавказі.

Застосування ВПС та військ ППО *в грузино-російському конфлікті в Південній Осетії 2008 р.* мало свої особливості.

Система протиповітряної оборони Грузії створювалася на основі сил та засобів протиповітряної оборони 19 окремої армії ППО (штаб – Тбілісі), що були розгорнуті на її території до розпаду Радянського Союзу.

Протиповітряна оборона Грузії в тому вигляді, який вона мала на початок збройного конфлікту, створювалася практично в останні 2-3 роки.

Завдання протиповітряної оборони держави покладено на Військово-Повітряні Сили (чисельність біля 2100 чол.) збройних сил Грузії. В якості командного пункту використовується КП Закавказького військового округу (Тбілісі). КП колишньої 19 ОА ППО було виведено з ладу ще при розпаді СРСР.

Авіація Грузії у своєму складі нараховувала:

- авіабаза, аеродром Марнеулі – 2-і штурмові ескадрильї (Су-25, Су-25К, Су-25УБ) та навчальна ескадрилья (Л-39, Л-29);
- авіабаза, аеродром Тбілісі (Олексіївка) – 2-і транспортні вертольотні ескадрильї (МІ-8Т, УУ-1Н "Ірокез");
- аеродром Сенаті – окрема змішана вертольотна ескадрилья (Мі-24, Мі-8Т, Мі-14);
- аеродром Вазіані – ескадрилья БПЛА "Скайларк";
- аеродром Кабулеті – ескадрилья БПЛА "Гермес-450".

Організаційно підрозділи БПЛА входять до складу ВПС, але оперативно підпорядковані департаменту розвідки.

Штурмовики Су-25 частково були модернізовані з допомогою Ізраїлю. Застарілу електроніку замінено на сучасну, що надало можливість застосовувати їх вночі та в складних метеоумовах. Конструкція модернізованого літака Су-25К стала більш легкою, що підвищило його льотні якості. Озброєння штурмовика Су-25 дозволяло обмежено застосовувати його для боротьби з повітряними цілями. Разом з тим, Грузія планувала найближчим часом закупити винищувачі.

Навчально-бойовий літак Л-39 може бути обладнаний підвісним контейнером з гарматою ГШ-23 і застосовуватись як легкий штурмовик чи винищувач.

Зенітні ракетні війська збройних сил Грузії мали у своєму складі:

- 2 одиниці ЗРК С-125 "Нева-М" 5П73;
- 6 одиниць ЗРК 9К37М1 "Бук-М1";
- 2 одиниці ЗРК 9К33М2 "Оса-АК";
- 1 одиницю ЗРК 9К33М3 "Оса-АКМ";
- 40 одиниць ЗРК 9К35 "Стріла-10";
- 20 одиниць ЗРК 9К31 "Стріла-1";
- 20 одиниць 23-мм ЗСУ-23-4.

За уточненими даними зрдн С-125М були виведені зі складу ВПС і в бойових діях участі не приймали.

Для ЗРК "Бук-М1" було підготовлено декілька позицій бойового чергування, що дозволяло їм постійно маневрувати, враховуючи оперативну необхідність.

По даним грузинської сторони в перший день конфлікту в районі міста Горі були зосереджені ЗРК "Оса-АКМ" та маловисотні ЗРК ізраїльського виробництва, які дозволили знищити п'ять російських літаків, що діяли переважно на малих висотах. На другий день в район Горі було передислоковано ЗРК "Бук-М1" що дозволило успішно вести вогонь по російським літакам, які з огляду на попередні дії, збільшили висоту польоту до 6-8 км.

У Грузії до початку військового конфлікту знаходилося шість радіолокаційних станцій військового призначення (Тбілісі, Горі, Алексєєвка Марнеулі, Поті, Батумі) і три цивільні РЛС у західній і центральній частині Грузії, які були включені в об'єднану систему контролю повітряного простору Грузії, а саме:

- пост РЛС в районі міста Горі – РЛС 36Д6М;
- пост РЛС міста Поті – РЛС 36Д6М та РЛС П-180МУ;
- пост РЛС міста Батумі – РЛС П-180МУ;
- пост РЛС міста Сенаті – РЛС 36Д6М;
- пост РЛС міста Марнеулі – РЛС П-180МУ;
- пост РЛС міста Кутаїсі – РЛС П-180МУ.

Під час бойових дій усі РЛС 36Д6 були знищені протирадіолокаційними снарядами та підірвані російськими солдатами на позиціях. РЛС П-180МУ залишилися неушкодженими завдяки маневреним можливостям та метровому діапазону випромінювання. РЛС 36Д6, що мають досить високі маневрені можливості, не були з технічних причин готові до зміни позицій, а сантиметровий діапазон випромінювання, в якому вони працюють, більш придатний для наведення протирадіолокаційних снарядів.

Окрім того, війська протиповітряної оборони отримують інформацію від засобів радіолокаційної розвідки, які обслуговують повітряний рух в районі цивільних аеродромів 4 РЛС (французького виробництва, дальність виявлення до 450 км) в районах Поті – Батумі, Кутаїсі, Телаві, Марнеулі.

Якщо проаналізувати створену таким чином систему розвідки повітряного простору, можна дійти висновку, що основні її зусилля спрямовувалися на виявлення цілей з акваторії Чорного моря та з північного напрямку.

До ведення розвідки повітряного простору також залучався комплекс радіотехнічної розвідки "Кольчуга-М" українського виробництва (центр РЕБ і розвідки, місто Горі). Наявність в його складі трьох постів дозволяє в пасивному режимі (по випромінюванню повітряних суден) не тільки виявляти, а і визначати місце знаходження повітряних цілей.

Інформація від засобів радіолокаційної розвідки (в тому числі і від цивільних) та комплексу РТР Кольчуга-М видавалася на комплекс засобів автоматизації (елементи КЗА "Ореанда") КП ППО і після обробки передавалася на автоматизовані КП ЗРК "Бук-М1" та "Оса-АКМ".

ВПС Російської Федерації у зоні конфлікту представляв 52 вбап 37 ПА ГК ВПС і ППО (аеродром базування Шайловка), на озброєнні якого знаходилось ТУ-22МЗ – 27 одиниць.

За інформацією із зони конфлікту, удари по грузинських позиціях також наносили російські літаки зі складу 4 армії ВПС і ППО, на озброєнні якої є близько 60 фронтових бомбардувальників Су-24, 100 винищувачів МіГ-29, 60 винищувачів Су-27, 100 штурмовиків Су-25, 40 легких штурмовиків L-39 і 30 розвідувальних Су-24МР, а також 75 ударних вертольотів Мі-24 та інша авіаційна техніка.

ВПС Росії були задіяні у конфлікті в обмеженому вигляді. Сам факт застосування дальнього бомбардувальника Ту-22МЗ для ведення фоторозвідки на невеликій дальності важко пояснити. Для розвідки об'єктів противника в тактичній та оперативній глибині, як правило, застосовуються літаки - розвідники МіГ-25МР, Су-25Р, Су-24МР або БПЛА.

Конфлікт показав, що основною ударною зброєю російської авіації залишилися звичайні бомби і некеровані ракети.

Дії штурмової авіації (Су-24, Су-25) носили епізодичний характер. Інтенсивність повітряних ударів складала близько 20-25 літако-вильотів на добу. Удари наносилися, в основному, з використанням звичайних плануючих авіабомб з середніх і великих висот по площадкових об'єктах військової інфраструктури Грузії. Крім того, штурмова авіація застосовувалася для придушення позицій грузинської артилерії і знищення позицій радіолокаційних станцій, злітно-посадкової смуги аеродромів і командного пункту ВПС і ППО.

По неперевірених повідомленнях російських засобів масової інформації російська авіація до 11 серпня знищила три з шести позицій РЛС і зруйнувала бомбовими ударами командний пункт ВПС і ППО. Достовірно відомо про знищення однієї РЛС 36Д6 (модернізований експортний варіант РЛС 35Д6) і поразці в результаті авіаційних ударів командного пункту ВПС і ППО Грузії.

Фактично перші дві доби бойових дій Грузія повністю контролювала своїми засоби розвідки радіолокації повітряний простір над своєю територією за рахунок створення цифрових оптоволоконних ліній зв'язку між постами радіолокації і командним пунктом ВПС і ППО (всі радіолінії були придушені засобами РЕБ ЗС РФ). Зустрічаються повідомлення про епізодичну роботу засобів мобільного зв'язку, який нібито використовувався для видачі цілевказівок на ЗРК "Бук-М1" від постів радіолокації, оснащених РЛС П-18МА. Радіолокаційні пости, які були оснащені РЛС 36Д6 були знищені в перші три доби бойових дій з використанням протирадіолокаційних ракет і звичайних авіабомб. Активні перешкоди РЛС П-180МУ не ставилися із-за відсутності в частинах і підрозділах РЕБ РФ відповідних засобів.

Російська авіація втратила 4 літаки, що було підтверджено супутниковою системою міжнародного пошуку і порятунку КОСПАС-САРСАД (за грузинськими джерелами інформації одинадцять літаків, у тому числі один дальній стратегічний бомбардувальник Ту-22М3).

Грузія офіційно заявляла, про 11 збитих російських літаків та 3 вертольоти. В той же час, за повідомленнями незалежних джерел, Російські військово-повітряні сили втратили під час збройного конфлікту з Грузією 7 літаків: 4 з них у перший день конфлікту.

Втрату цих чотирьох літаків офіційно підтвердив російський Генштаб. Проте, як відзначають експерти з посиланням на неофіційні дані, Росія у ході конфлікту втратила ще три літаки – один Су-24МР, один Су-24М і один Су-25, а також один Мі-24. Обидва збитих Су-24 були уражені грузинськими засобами ППО "Оса-АК/АКМ", "Бук-М1" або переносними зенітними ракетними комплексами" (ПЗРК), а Су-25, з ряду повідомлень, став жертвою помилкового "дружнього вогню" російських військ.

Літак-розвідник Ту-22МЗР був збитий ракетою ЗРК "Бук-М1". Він виконував політ на висоті біля 8 тис. м та був досить простою ціллю для ЗРК цього типу.

У свою чергу, ППО російських військ збило три грузинських Су-25, решта літаків була знищена на землі.

Російська авіація використовувала штатні засоби РЕБ, які виявилися неефективними в боротьбі із ЗРК "Бук-М1", "Оса-АКМ". Із-за небезпеки протидії систем "Оса" польоти штурмової авіації здійснювалися на середніх висотах (вище 4500 м) в денний час, що значно полегшило дії обслуг ЗРК "Бук-М1" і дозволяло їм виконувати стрільбу без включення РЛС розвідки. Для придушення систем зв'язку грузинської армії (КХ, УКХ) російською армією застосувалися спеціалізовані вертолітні комплекси Мі-8. Але супутниковий зв'язок не був придушений в повній мірі і грузинські обслуги ЗРК могли користуватися нею для отримання інформації оповіщення від радіолокаційних постів.

Ефективність протиповітряної оборони Грузії для такого малочисельного угруповання засобів ППО, яке не мало в своєму складі винищувальної авіації, зенітних ракетних комплексів середньої дальності та дальньої дії, ефективність досить висока.

Це можна пояснити наявністю сучасних мобільних ЗРК "Бук-М1", РЛС ЗбДб та модернізованих П-180МУ а також досить високою підготовкою бойових розрахунків підрозділів протиповітряної оборони

Крім того, Генеральний штаб ЗС Росії недооцінив можливості системи ППО Грузії, а військова розвідка не змогла своєчасно виявити вогневі позиції мобільних ЗРК та військових засобів ППО.

Таким чином, як позитивне в протиповітряній обороні Грузії можна відзначити:

- наявність сучасних РЛС 36Д6 та П-180МУ, які склали основу радіолокаційної розвідки ППО Грузії;
- наявність комплексу радіотехнічної розвідки "Кольчуга М";
- уміле застосування мобільних зенітних ракетних та зенітних артилерійських засобів, вогневі позиції яких своєчасно російська військова розвідка не змогла виявити.

Недоліками в організації протиповітряної оборони можна вважати наступне:

- радіолокаційні пости мали на озброєнні лише по одній РЛС, а кількість їх не дозволяла в умовах гористої місцевості створити суцільне радіолокаційне поле на малих та середніх висотах;
- система ППО не мала в своєму складі винищувачів, а наявна авіація мала обмежені можливості щодо боротьби з повітряними цілями;
- відсутність в системі ППО ЗРК середньої дальності та дальньої дії;
- військовим керівництвом не враховано те, що авіація буде наносити удари не тільки по угрупованням військ в зоні конфлікту, а і по важливим державним та військовим об'єктам на всю глибину ТВД.

Панування в повітрі, як багато інших воєнних категорій, поняття масштабне. Воно може бути стратегічним, коли перевага в авіації відіграє вирішальну роль на хід збройної боротьби на театрі воєнних дій або всієї кампанії.

Як видно із аналізу, у сучасних локальних війнах і конфліктах стратегічне панування у повітрі завойовувалося однією з сторін (коаліцією) з початком бойових дій у короткий час (Перська затока 1991 р., Югославія 1999 р., Південна Осетія 2008 р.), характеризувалося стійкістю і створювало умови для захоплення стратегічної ініціативи і перемоги у війні чи локальному конфлікті [1, 3, 8, 14, 16-20, 24-27, 42-44].

2.3. Бойове застосування військово-морських сил в локальних війнах та збройних конфліктах 90-х рр. ХХ – початку ХХІ стст.

Розглядаючи особливості бойового застосування ВМС у локальних війнах кінця ХХ початку ХХІ ст.ст., маємо відмітити, що флот у цих війнах вирішував цілий ряд завдань серед яких особливий інтерес викликають наступні:

- артилерійська та авіаційна підтримка сухопутних військ;
- завдання ударів по наземних воєнних, промислових та інших об'єктах;
- висадка морських десантів;
- знищення сил флоту противника в морі і базах;
- ведення морської блокади узбережжя, воєнно-морських баз і портів противника;

- забезпечення морських та океанських перевезень;
- бойові дії флоту при виконанні задач в локальних війнах і збройних конфліктах.

Беручи участь у повітряно-наземній наступальній операції БНС (Перська затока 1991 р.), кораблі та авіація флотів підтримували наступ сухопутних військ і морської піхоти. Для ізоляції іракських сухопутних військ від південної частини Іраку та території Кувейту, палубна авіація БНС знищувала мости, переправи, транспортні шляхи, склади та завдавала удари по резервам противника. Одночасно авіація підтримувала війська, що наступали. Надводні кораблі здійснювали вогневе ураження військ противника на приморському напрямку.

Надводні кораблі з метою підтримки дій сухопутних військ завдавали артилерійські удари по об'єктам на узбережжі. Особливо слід відзначити дії лінійних кораблів ВМС США, які завдавали удари гарматами калібру 406 мм.

Таким чином, можна відзначити, що застосування військово-морськими флотами артилерії і авіації для підтримки сухопутних військ було і залишається однією із головних задач флоту.

При завданні ударів по стаціонарним військово-промисловим, військовим та адміністративним об'єктам широко застосовувалися крилаті ракети морського базування. На протязі даного періоду їх питома вага серед всіх засобів ураження, що застосовувалися в тієї або іншій війні має чітку тенденцію до зростання. Після кожної війни відбувалася їх модернізація. Так, в останніх модифікаціях КРМБ інерційні системи управління працюють з корекцією від NAVSTAR, що підвищує їх влучність до величин порядку 3 м.

Спільно з КРМБ застосовується і палубна авіація, яка здатна завдавати удари на глибину сотень кілометрів.

Комплексне застосування літаків палубної авіації та КР дозволяє надійно долати ППО об'єкту, досягати високої раптовості і успішно виконувати завдання в будь-яких метеорологічних умовах, цілодобово і з мінімальними втратами льотного складу та авіаційної техніки.

Командування БНС планувало висадити морській десант на узбережжя Кувейту, розробивши операцію “Меч пустелі”. Для висадки морського десанту були виділені дві посилені бригади морської піхоти США. Для забезпечення дій бригад морської піхоти в Перській затоці зосередили велике угруповання амфібійних сил. Для підтримки десанту було виділено більше 200 літаків і вертольотів вогневої підтримки. Спочатку було сплановано висадити один оперативний десант у складі двох посилених бригад морської піхоти, або два оперативно-тактичних десанти. Кінцевою метою оперативного десанту було оволодіння Ель-Кувейтом з подальшим завданням охоплюючого удару вздовж кордону (назустріч західному угрупованню сухопутних військ) для повного оточення противника. Ціль оперативно-тактичних десантів також полягала у оволодінні Ель-Кувейтом і

завдаванні ударів у фланг і тил тільки приморському угрупованню противника з подальшим сприянням військам, що наступали на цьому напрямку.

Згідно з планом операції “Меч пустелі” до 3 лютого 1991 р. завершилося навантаження бойової техніки та посадка морської піхоти на десантні кораблі, котрі наступного дня в складі десантних загонів почали перехід у район висадки. З початком їх руху лінійний корабель “Міссурі” провів попередню артилерійську підготовку, а 6 лютого до нього приєднався ще один лінійний корабель “Вісконсін”. Одночасно збільшилася інтенсивність вильотів палубної авіації і авіації морської піхоти для завдання ударів по об’єктах іракських військ у прибережній смузі. До цього часу коаліційні тральні сили завершили тралення району висадки і маршрутів розгортання десантних сил.

Операція почалася 24 лютого 1991 р. з захоплення невеликих островів Кару, Умі-Ель-Марадим і Ель-Кубр. Але від висадки основних сил десанту американці відмовилися. Імовірно були сумніви в успіху, внаслідок сильного угруповання противника, в стрімкому наступі БНС на всіх напрямках, у тому числі приморському, чи “висадка” була імітацією, щоби скувати значні сили противника на приморському напрямку. Крім того, повного враження об’єктів ПДО противника досягти не вдалося. Вже після припинення вогню на острові Файлака з вертольотів була висаджена морська піхота США, що прийняла капітуляцію іракських військ. Для сприяння частинам морської піхоти, що наступали на приморському напрямку на суходолі, з кораблів бойової амфібійної групи висадилися 2 тис. чол.

Була спроба висадити морській десант і іракською стороною, правда безуспішно. 29 січня 1991 р. при наступі на місто Рас-Ель-Хафджи з метою сприяння сухопутним військам, іракці спробували висадити морській десант, але зазнали поразки, втративши 5 кораблів і катерів.

Аналізуючи десантні операції, можна передбачити, що в подальшому удосконалення способів висадки морських десантів буде здійснюватися шляхом прийняття на озброєння нових швидкісних десантно-висадочних засобів, у першу чергу десантних катерів на повітряній подушці, катерів, що глісірують, важких транспортно-десантних вертольотів і літаків з вертикальним (скороченим) зльотом та посадкою, а також нових десантних кораблів зі збільшеною десантною місткістю та дальністю плавання.

Застосування десантно-висадочних засобів на повітряній подушці поширить десантно-доступність узбережжя з 17 до 70 % від загальної довжини берегової смуги, збільшить можливості висадки десанту на необладнане узбережжя та підвищить темпи висадки військ на берег, а також забезпечить подальший розвиток способів висадки “горизонтальне” і “вертикальне охоплення”. Спуск на воду десантно-висадочних засобів буде проходити на віддаленні від берега більше, чим на 30–35 миль (зараз

2–3 милі), тобто за кордоном ефективної дальності стрільби артилерії протидесантної оборони (спосіб висадки “удар із-за горизонту”).

Суттєві зміни відбудуться в організації артилерійської підготовки та підтримці в десантних операціях. На думку військових фахівців США, відсутність на сучасних кораблях артилерії великого калібру не дозволяє надавати ефективну артилерійську підтримку військам десанту.

Підвищення ефективності вогню корабельної артилерії передбачається здійснити за рахунок застосування активно-реактивних снарядів калібрів 155- і 203,2- мм, з напівактивною системою наведення на кінцевій ділянці траєкторії, прийняття на озброєння полегшених корабельних артилерійських установок 203,2 мм калібру, з дальністю стрільби до 28 км, а також модернізації і вводу до ладу артилерійських кораблів, що знаходяться в резерві.

Іноземні фахівці вважають, що зараз роль морських десантів значно виросла, а для окремих театрів і напрямків висадка десантів може стати головним змістом воєнних дій.

Провідна роль у знищенні сил флоту противника в морі і базах (Перська затока 1991 р.) належала засобам повітряного нападу. Коли в ході Першої світової війни на долю авіації приходилося 1–2 % від всіх потоплених кораблів, то втрати бойових кораблів від ударів авіації під час Другої світової війни складали вже 35,7 %. У воєнно-морських базах авіацією було знищено 126 надводних кораблів і підводних човнів зі 160, що складало 80 % від загальних втрат. У ході локальних війн і збройних конфліктів засобами повітряного нападу сторін, що воювали, було знищено 54 % бойових кораблів і допоміжних суден, у тому числі з використанням авіаційних бомб – 37 % і крилатих ракет – 17 %.

Досвід локальних війн і збройних конфліктів при вирішенні завдання знищення сил флоту в морі і базах виявив значний вплив на розвиток воєнного кораблебудування. Успішне застосування КРМБ викликало виникнення кораблів нових класів.

Наприкінці серпня 1990 р. в рамках НАТО був сформований координаційний центр для аналізу обстановки в зоні Перської затоки. Одночасно уточнені кордони морської блокади і імовірні райони бойових дій на суходолі.

На блокадні сили покладалися завдання щодо контролю за іноземним судноплавством для дотримання резолюції Ради Безпеки ООН від 6 вересня 1990 р. “Про економічні санкції проти Іраку”, а також конвоювання суден, що здійснюють військові морські перевезення в райони, потенційно небезпечні від можливої терористичної діяльності з боку країн, які займали антиіракську позицію.

Спочатку в блокадних діях зі сторони США брало участь всього 8 есмінців КРЗ і фрегатів. У подальшому ці сили зростали за рахунок

кораблів охорони зі складу авіаносних ударних груп (20 кораблів) та літаків базової патрульної авіації Р-3С “Оріон”.

Під час війни в Югославії у 1999 р. ОЗС НАТО також здійснювали морську та повітряну блокаду країни, перекривши морські та повітряні шляхи югославській державі.

При проведенні морської блокади в загальному випадку застосовувалися три способи дій сил: патрулювання в зонах морської блокади, несення дозорів у військово-морських базах (ВМБ) і портів противника; завдання ракетно-артилерійських ударів по пунктах базування, портах і прибережних сухопутних комунікаціях; мінування ВМБ, портів і морських комунікацій противника.

Найбільшого розвитку досвід організації та забезпечення міжконтинентальних морських перевезень набутий у війні в зоні Перської затоки 1990 – 1991 рр. під час проведення операції „Щит пустелі”. Слід відзначити, що успіху операції сприяли наступні фактори:

- наявність завчасно розроблених планів і розрахунків на організацію і проведення перебазування військ;
- відсутність протидії з боку противника;
- наявність потужних і різноманітних суден, призначених для перевезення вантажів військового призначення у флотах США, Англії і Франції.

До несприятливих чинників слід відзначити:

- слабкий розвиток комунікацій на театрі воєнних дій, що викликало необхідність розвантаження значної частини військ і вантажів на великій відстані від районів зосередження;
- поганий розвиток інфраструктури на ТВД, що змусило зберігати значну частину вантажів на кораблях-складах в Перській затоці;
- брак необхідної кількості вантажних суден навіть у флотах провідних країн НАТО, що викликало необхідність фрахту додаткової кількості суден у транспортних компаній.

Проте, завдяки високому рівню організованості при підготовці та проведенні перебазування, рішучості і наполегливості командування зазначені проблеми вдалося подолати, що дозволило в рекордно стислі терміни перекинути на велику відстань необхідну частину особового складу, озброєння і військової техніки, а також необхідної кількості матеріальних ресурсів для успішного проведення операції.

ППО корабельних з'єднань і особливо авіаносної ударної групи в останніх локальних війнах будувалася по зонально-об'єктовому принципу і дозволяла створювати ешелонований захист головних сил від ударів з повітря. Повітряні цілі виявлялись з усіх напрямків з двох чи трьохкратним перекриттям на глибину до 1000 км. від центру шикування сил з використанням власних засобів АУГ і літаків ДРЛВ. В напрямку Іраку були висунуті кораблі радіолокаційного дозору. Створена система виявлення

повітряних цілей гарантувала виявлення літаків противника за 300-400 км. до виходу їх на рубежі застосування зброї по кораблям з'єднання. Знищення повітряних цілей забезпечувалось засобами так званих корабельних бар'єрів і палубними винищувачами.

Під час війни в Перській затоці палубна авіація ВМС США вирішувала задачі протичовневої оборони корабельних з'єднань. З метою вирішення цього завдання американці організовували всі види оборони своїх авіаносних ударних груп. ПЧО створювалася по зональному принципу, з концентрацією зусиль на загрозованих напрямках і здійснювалася в ближній та середній зонах силами і засобами самої авіаносної ударної групи. В дальній зоні ПЧО здійснювалося літаками базової патрульної авіації, палубними протичовневими літаками і вертольотами та багатоцільовим атомним підводним човном зі складу сил охорони. В ближній зоні на відстані 20-30 миль від авіаносця знаходилися кораблі безпосередньої охорони і палубні протичовневі вертольоти. В середній зоні – на відстанях 30-60 миль від авіаносця патрулювали до трьох протичовневих літаків С-3В “Вікінг”, корабельна пошуково-ударна група в складі двох-трьох кораблів та багатоцільового атомного підводного човна. В дальній зоні – на віддаленні 150-200 миль від авіаносця знаходилися літаки базової патрульної авіації і авіаносної пошуково-ударної групи.

Крім всіх видів оборони, велика увага в локальних війнах і збройних конфліктах приділялася боротьбі з підводними диверсійними силами та засобами противника. Особливо це стало актуально, коли у всьому світі була розгорнута боротьба з тероризмом. Під час війн в Перській затоці та в Югославії кораблі особливо охоронялися від підводних диверсійних сил і засобів. Підводні розвідувально-диверсійні підрозділи могли в будь-який час здійснити диверсії у ВМБ, портах, пунктах базування та розосередження кораблів, а також на рейдах, якірних стоянках і в прибережних районах [2, 13, 19, 23, 25, 26, 41].

Таким чином, у ході локальних війн та збройних конфліктів кінця ХХ – початку ХХІ стст. змінюються погляди на застосування видів збройних сил. Для них стає суттєво помітним зростання ролі високоточної зброї, сучасних засобів зв'язку та управління військами, перенесення воєнних дій в повітряно-космічний простір.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Особливості застосування механізованих та танкових підрозділів в локальних війнах та збройних конфліктах кінця XX – початку XXI стст.
2. Які особливості були притаманні обороні іракських військ під час війни в зоні Перської затоки 1990–1991 рр.?
3. Причини зростання ролі підрозділів Сил спеціальних операцій в локальних війнах та збройних конфліктах сучасності.
4. Які задачі постають перед підрозділами Сил спеціальних операцій провідних країн світу?
5. Дайте загальну характеристику повітряно-наземної наступальної операції.
6. Які основні задачі постають перед авіацією в повітряній наступальній операції?
7. Охарактеризуйте авіаційне угруповання ОЗС НАТО, яке залучалося до операції «Союзнницька сила».
8. В чому полягає сутність масованого авіаційного удару?
9. В чому полягає сутність комплексного групового авіаційного удару?
10. Дайте загальну характеристику системи ППО збройних сил Югославії в ході війни на Балканах 1999 р.
11. Які задачі поставали перед ВПС федеральних військ РФ в ході російсько-чеченських воєн (1994–1996, 1999–2000)?
12. В чому полягали особливості застосування авіації в ході російсько-чеченських воєн (1994–1996, 1999–2000)?
13. Який новий тип авіаційної техніки був вперше застосований в ході контртерористичної операції на Північному Кавказі (1999–2000)?
14. Які задачі поставали перед армійською авіацією сухопутних військ РФ під час російсько-чеченських воєн (1994–1996, 1999–2000)?
15. Дайте загальну характеристику системі протиповітряної оборони Республіки Грузія.
16. Які сили російської авіації залучалися до повітряних ударів в ході російсько-грузинського збройного конфлікту 2008 р.?
17. Які особливості застосування військово-морських сил притаманні сучасним локальним війнам та збройним конфліктам?

Розділ 3

ХАРАКТЕРНІ РИСИ РОЗВИТКУ ВОЄННОГО МИСТЕЦТВА В ЛОКАЛЬНИХ ВІЙНАХ І ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ СУЧАСНОСТІ.

Аналіз сучасних воєнних конфліктів дозволив виявити ряд характерних рис, які їм притаманні. Серед них необхідно відзначити наступні:

1. Перенесення основних зусиль воєнних дій в повітряно-космічний простір.

Так, проведений аналіз характеру збройної боротьби показує, що вирішальну роль в досягненні перемоги належить наслідку збройного протиборства у повітряно-космічному просторі. Головна роль при цьому відводиться військово-повітряним силам. Характер воєнних дій у повітрі кардинально змінився внаслідок широкого використання безпілотних літальних апаратів та придання їм ударної функції, що дає можливість наносити удари по об'єктах на дальностях до 2 тис. км.

Разом з тим перенесення основних зусиль збройної боротьби у повітряно-космічну сферу зумовлює зростання ролі ефективної протиповітряної оборони, наявність якої дозволяє компенсувати перевагу противника в якості і кількості засобів повітряного нападу. За умов стрімкого розвитку космічних засобів воєнного призначення, високоточної зброї дальньої дії, крилатих ракет, загальною тенденцією є трансформація протиповітряної оборони в повітряно-космічну і протиракетну та набуття нею стратегічного значення. З урахуванням вищезазначеного зростає також роль усіх родів авіації. Це визначається характером завдань, які вирішуються авіацією як у системі ППО, так і в системі комплексного вогневого ураження противника, діями з вогневої підтримки угруповань військ (сил) при виконанні покладених на них завдань. Крім того, авіація набуває все більшого значення у вирішенні завдань бойового (оперативного) та інших видів забезпечення застосування військ (сил), що наглядно підтверджується аналізом воєнних дій в Югославії та Іраку.

Очевидно, в майбутньому з космосу по будь-яких об'єктах можуть завдаватися удари високоточною зброєю, і держава, яка не володіє можливостями протидіяти космічній зброї, буде приречена на поразку. Фактично світ вступив в нову фазу геополітичного протиборства, а саме в боротьбу за досягнення стратегічної переваги в повітрі, яка з кожним роком стає більше напруженою.

Висновок. Отже, пріоритетним має бути розвиток повітряних сил, а не сухопутних військ.

2. Зростання ролі початкового періоду воєнного конфлікту. Особливістю останніх воєнних конфліктів є підвищення ролі їх початкового

періоду. У цей час здійснюється стратегічне (оперативне) розгортання створення угруповань військ (сил) і захоплення стратегічної ініціативи. Основу перших операцій складає ефективне вогневе ураження ключових об'єктів і військ (сил) протилежної сторони шляхом нанесення ретельно спланованих масованих, групових і вибіркових (селективних) вогневих ударів високоточною зброєю. Проведення перших операцій набуває характеру вогневих битв, що проводяться протягом певного часу за єдиним замислом і планом. Сукупність вогневих ударів у поєднанні з радіоелектронним придушенням становить форму воєнних дій, що набуває характеру ударної вогневої операції.

Необхідно відмітити, що основа успіху у початковому періоді війни закладається в мирний час та в загрозливий період. У цей час створюється перевага над противником у силах і засобах шляхом перекидання військ в район ведення воєнних дій і створення необхідних запасів матеріальних засобів. Досвід показує, що у цей час, як правило, здійснюється демонстрація сили, найбільш ефективним способом якої є зосередження біля берегів імовірного противника значних сил флоту, проведення широкомасштабних навчань, перебазування авіації на передові аеродроми тощо.

Значення початкового періоду війни полягає в тому, що у разі досягнення однією із сторін основних політичних і воєнно-політичних цілей саме у цьому періоді, війна, як правило, набуває швидкоплинного характеру. За іншого варіанту розвитку подій війна набуває затяжного характеру, а її результат прогнозувати важко.

Висновок. За цих умов важливе значення набуває наявність у складі збройних сил функціональних структур постійної готовності, здатних негайно реагувати на зміни у воєнно-політичній обстановці, та засобів, спроможних активно протистояти ударам з повітряно-космічного простору.

3. Зростання значення інформаційного фактору. Наявність інформаційного фактору стає однією з найважливіших тенденцій сучасної і майбутньої збройної боротьби. Використання інформації обумовило перехід від автономних одиниць озброєння до автоматизованих комплексів і систем – розвідувально-вогневі (ударні) та інше. Можна прогнозувати, що у майбутньому бойові системи з штучним інтелектом стануть головним засобом збройної боротьби.

Різні сторони інформаційної боротьби (війни), раптовість дій та введення противника в оману варто розглядати як комплекс дій, спрямованих на створення умов для ефективного застосування основних угруповань військ. І хоч вони мають забезпечувальний характер, за певних умов, вже в ході підготовчого етапу, здатні багато в чому впливати на кінцевий результат ведення бойових дій.

У цьому контексті часто використовується термін “інформаційна боротьба (протиборство)”, “забезпечувальні операції”, “психологічні

операції” та інші, так звані “непрямі” дії політичного, економічного, воєнного та морально-психологічного характеру.

На основі аналізу подій останнього часу є всі підстави вважати, що країни світу вступають в нову стадію відносин, коли основна увага приділятиметься досягненню політичних цілей без прямого використання масових армій і безпосереднього знищення живої сили противника. З огляду на це інформаційна боротьба поступово набуває все більшого значення відносно інших форм боротьби, спираючись на новітні інформаційні технології, впливає на потенційних противників швидко і безкарно, а головне дешевше за будь-які інші засоби.

Більшість фахівців вважають, що в недалекому майбутньому досягнення не лише політичних, а й воєнних цілей багато в чому визначатиметься можливостями сторін щодо захисту й ефективного використання власного інформаційного ресурсу та знищення його у противника, тобто можливостями ведення інформаційної війни.

У зв'язку з цим, все частіше обговорюються і робляться спроби освоїти на практиці такі форми дій як “електронний удар” або “електронний наступ”, операція по виведенню з ладу автоматизованих, комп'ютерних систем управління тощо. Роль інформації в аспекті її впливу на хід воєнних дій прогнозується настільки значною, що дозволяє поряд з вогневою визначати інформаційну складову збройної боротьби.

Висновок. В органах державної влади та збройних силах необхідно мати органи управління, сили і засоби для ведення інформаційної боротьби для забезпечення інформаційної безпеки на всіх рівнях державного управління.

4. Зміни в управлінні військами в зв'язку з масовим застосуванням високоточної зброї. Застосування високоточної зброї веде до принципових змін в управлінні військами. Керівництво військами поступово замінюється управлінням засобами збройної боротьби. Генерали Шварцкопф у Перській затоці (1991 р.) та Кларк на Балканах (1999 р.) ставили завдання щодо знищення об'єктів конкретним вогневим засобам, а не силам. Це сприяло виведенню військових формувань з процесу збройної боротьби та значно скоротило втрати особового складу. По території Югославії НАТО наносило ракетно-бомбові удари протягом 78 діб. У результаті чого зруйновано, або виведено з ладу об'єкту нафтопереробки – 100%, енергетики – 80%, мостів через Дунай – 70%, об'єктів інформації – 80%, що змусило уряд Югославії прийняти умови НАТО. При цьому сухопутні війська взагалі не застосовувалися.

Висновок. Ця характерна риса зумовлює втілення автоматизованих систем управління військами і зброєю, як на стратегічному так і на тактичному рівнях та оснащені Збройних Сил України високоточною зброєю.

5. Поширення просторового розмаху і динамізму збройної боротьби.

Активна інформатизація воєнної справи, інтелектуалізація високоточної зброї та розвиток інформаційної зброї істотно змінюють характер ведення воєнних дій та обумовлюють розширення їх просторових показників. Якщо у війнах минулого характер збройної боротьби визначався в основному горизонтальними координатами (ширина фронту і глибина смуги застосування засобів ураження), а вертикальна (повітряна) координата мала допоміжний характер при відсутності космічної складової взагалі, то за сучасних умов збройна боротьба набуває багатовимірного характеру. Активні воєнні дії ведуться різнорідними угрупованнями військ (сил) одночасно у повітряно-космічному просторі, на суші і на морі, а основні зусилля боротьби все частіше зосереджуються на вертикальній, повітряно-космічно-морській координаті.

Суттєвою ознакою сучасних конфліктів є високий динамізм і швидкоплинність воєнних дій, а оперативно-стратегічна обстановка характеризується високим ступенем невизначеності та різкими змінами. Для вирішення поставлених завдань кожна із сторін повинна бути готовою до швидкого, часом раптового переходу від наступу до оборони і навпаки, в результаті чого може зникати не тільки чітка межа між окремими фазами або видами воєнних дій, але й втрачатися уявлення про суцільний фронт.

За цих умов все більшого значення набувають мобільні дії, що означає не тільки можливість швидкого переміщення військ до початку та в ході операції, а й спроможність постійно випереджати противника у діях, захоплювати ініціативу, завдавати несподіваних ударів та ефективно захищатися від ударів протилежної сторони. Зростання динамізму воєнних дій та їх просторового розмаху вимагає всебічного урахування вищезазначених факторів впливу на характер збройної боротьби в цілому, відповідної оперативної побудови угруповань військ (сил), наявності у їх складі ефективних мобільних компонентів і резервів та всебічного забезпечення.

Висновок. Зазначена риса вимагає наявності у складі збройних сил функціональних структур, здатних вести мобільні дії при проведенні операцій, та підвищення ролі стратегічного і оперативного маскування.

6. Глобалізація систем розвідки і управління. Тенденція щодо глобалізації систем розвідки полягає у наступному:

- глобалізація інформаційного простору і застосування космічних засобів призводить до таких систем розвідки, які можуть виявляти і ідентифікувати цілі в будь-якому районі земної кулі, визначати їх координати та передавати розвідінформацію у терміни, близькі до реальних;
- отримання можливостей та забезпечення необхідними розвідувальними даними командирів тактичної ланки;

– зростаюча важливість проблеми боротьби з міжнародним тероризмом, зважаючи на розгалужену структуру терористичних організацій, вказує на необхідність глобалізації системи розвідки з метою ретельного відстеження обстановки в будь-якому регіоні світу.

Аналіз особливостей використання космічних інформаційних систем провідними державами в воєнних конфліктах у різних регіонах світу показує, що вони стали невід’ємною частиною сучасних військових операцій. Їх загальний внесок в інформаційне забезпечення військ складає 60-80%. Супутникові системи зв’язку є практично єдиним видом зв’язку, що забезпечує оперативне розгортання і надійне функціонування системи управління військами на непідготовленому оперативному напрямку і особливо при веденні бойових дій у гірській місцевості. У цілому використання космічних інформаційних систем підвищує ефективність воєнних дій у 1,5-2 рази.

Висновок. Виникає необхідність створення у складі збройних сил такої функціональної структури, як сили космічного забезпечення з метою розробки та втілення в практику космічних систем розвідки, зв’язку, навігації, метеорології.

7. Підвищення ролі і значення сил спеціальних операцій. Аналіз воєнних конфліктів сучасності показав значне підвищення ролі сил спеціальних операцій у їх вирішенні. Командування та сили спеціальних операцій створені майже у всіх збройних сил передових держав світу. Західні аналітики вже сьогодні розглядають сили спеціальних операцій як “третю силу” після ядерних сил і звичайних військ.

Сили спеціальних операцій вирішують такі завдання:

Основною формою застосування сил спеціальних операцій є спеціальні операції наступних типів: розвідувальна; диверсійна; розвідувально-диверсійна; протидиверсійна; антитерористична; інформаційно-психологічна; пошуково-рятувальна; захисту та забезпечення прав своїх громадян за кордоном; забезпечення діяльності органів державної влади та державних представництв за кордоном та інші.

Висновок. Доцільно мати у складі Збройних Сил України командування і сили спеціальних операцій.

8. Застосування в збройній боротьбі збройних сил, побудованих на професійній основі. Враховуючи те, що партизанські та терористичні дії набувають глобального характеру і ведуться бойовиками, достатньо підготовленими у військовому відношенні, перехід до комплектування збройних сил військовослужбовцями за контрактом і застосування їх за призначенням є важливою характерною рисою збройної боротьби сучасності. Аналіз воєнних конфліктів показує, що застосування солдат строкової служби призводить до їх значних втрат (Перша російсько-чеченська війна 1994–1996 рр.) та є однією з причин недосягнення мети операцій. Там, де

потрібно діяти проти професійно підготовлених військовослужбовців, проявляти самостійність та ініціативу, ефективно застосовувати зброю, солдат строкової служби не придатний.

Висновок. Вимога часу щодо повного переходу до формування Збройних Сил України особовим складом за контрактом.

9. Зростання тенденцій до коаліційних, багатонаціональних сил та об'єднаних адаптивних формувань. Аналіз воєнних конфліктів показує, що в широкомасштабних воєнних конфліктах, починаючи з війни в Перській затоці 1991 р., для проведення операцій залучалися багатонаціональні сили, створювалися об'єднані оперативні угруповання (сили) з відповідним командуванням і на цій основі позитивно вирішувалися завдання при проведенні миротворчих, антитерористичних та інших операцій. Істотно відчувається розмивання меж між видами збройних сил та їх трансформація в функціональні структури.

Висновок. Досвід реформування збройних сил держав членів НАТО вказує на пріоритетність при створенні організаційної структури збройних сил функціонального принципу над видовим [25,31, 38].

Таким чином, саме локальні війни та збройні конфлікти кінця ХХ – початку ХХІ стст. чітко окреслили характерні риси розвитку воєнного мистецтва на найближчий період. Врахування цих рис та тенденцій в ході оборонного планування нашої держави надасть можливість створити найсучасніші Збройні Сили та зміцнити обороноздатність України.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Чому основні зусилля в ході сучасних локальних війн та збройних конфліктів переносяться в повітряно-космічний простір?
2. Чим обумовлюється наявність в складі провідних держав світу функціональних структур постійної готовності?
3. Обґрунтуйте роль інформаційного фактору для досягнення перемоги в війнах сучасності.
4. Як застосування високоточної зброї впливає на процес управління військами?
5. Що обумовлює зростання рівня динамізму та просторового розмаху збройної боротьби?
6. На основі чого ґрунтується процес глобалізації розвідки та управління?
7. Що обумовлює необхідність існування сил спеціальних операцій в провідних країнах світу?
8. Обґрунтуйте необхідність існування збройних сил, які побудовані на професійній основі.
9. Чому функціональний принцип організації збройних сил повинен бути пріоритетним над видовим?

ВИСНОВКИ

Локальні війни та збройні конфлікти кінця XX – початку XXI стст. яскраво свідчать про незмінність закономірностей воєнної історії. Вони ще раз підтверджують залежність військового мистецтва від рівня соціально-економічних умов життя суспільства, науково-технічного прогресу і, в свою чергу, рівня розвитку озброєння та техніки, співвідношення сил та засобів сторін, які залучаються для ведення воєнних дій. Крім того, локальні війни та збройні конфлікти сучасності підвищують роль нового полів воєнних дій – повітряно-космічного простору та простору інформаційного.

Проведений аналіз тенденцій розвитку збройної боротьби в сучасних умовах свідчить, що воєнні дії у все більше набувають рис так званих війн шостого – сьомого покоління. Їх найбільш характерним рисами є:

- широке застосування високоточної звичайної зброї повітряного (повітряно-космічного), морського і наземного базування;
- зростання масштабів інформаційної та радіоелектронної боротьби;
- набуття операціями об'ємного (повітряно-наземного) та високоманевреного характеру з одночасним проведенням взаємопов'язаних дій різних видів збройних сил, родів військ на суші, у повітрі, космосі і на морі;
- виникнення в складі збройних сил держав таких функціональних елементів, як сили швидкого реагування;
- зростання тенденції до коаліційних воєнних дій держав і створення з цією метою міжнаціональних військових формувань.

Зазначене визначає зміни у складі сил та засобів, що залучаються до виконання завдань, формах і способах ведення воєнних дій та їхньому масштабі, динаміці та тривалості.

З огляду на це, значно зменшаться тривалість і масштаб воєнних дій з одночасним збільшенням їх просторових параметрів, інтенсивності та напруженості. А це призведе до підвищення важливості захоплення переваги в повітрі та стратегічної ініціативи вже на початку воєнних дій, в ході яких може бути вирішена мета операції або воєнного конфлікту в цілому.

Глибоке й всебічне узагальнення та аналіз досвіду застосування видів збройних сил та родів військ, який був набутий в ході локальних війн кінця XX – початку XXI стст., сприяє своєчасній зміні поглядів на формування нових форм та способів застосування Збройних Сил України.

ХРОНОЛОГІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

- 1990 – 1991 – війна у зоні Перської затоки
- 1994 – 1996 – Російсько-чеченська війна
- 1999 – війна в Югославії
- 1999 – 2000 – контртерористична операція РФ в Чечні
- 2001 – 2002 – контртерористична операція в Афганістані
- 2003 – війна в Іраку
- 2008 – грузинсько-російський збройний конфлікт в Південній Осетії

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Басаев Шаміль Салманович (1965–2006)** – командир чеченських екстремістів в ході Російсько-чеченських воєн (1994–1996, 1999–2000). – 40, 44.
- Бен Ладен Усама (1957)** – лідер терористичного ісламського руху “Аль-Каєда”, ініціатор терористичних актів 11 вересня 2001 р в США.– 50, 55.
- Буш Джордж У́окер (1946)**– президент США (2001–2009).– 50,52, 62, 73.
- Вулфовіц Пол (1943)** – заступник міністра оборони США (2001–2005). – 65.
- Дудаєв Джохар (1944–1996)** – перший президент самопроголошеної Чеченської Республіки (Республіка Ічкерія). – 39, 40.
- Єльцин Борис Миколайович (1931–2007)** – перший президент Російської Федерації (1991–1999) – 42.
- Масхадов Аслан Алієвич (1951–2005)** – другий президент самопроголошеної Чеченської Республіки (Республіка Ічкерія). – 40, 41,42.
- Мілошевич Слободан (1941–2006)** – президент Союзної республіки Югославія (1990–2000). – 29,30.
- Лебідь Олександр Іванович (1950–2002)** – російський політичний та військовий діяч, повноважний представник президента РФ з національної безпеки під час першої чеченської війни (1994–1996). – 42.
- Омар мулла (1962)** – афганський емір, духовний лідер руху ісламського “Талібан”. – 53, 55.
- Радугєв Салман Бетирович (1967–2002)** – польовий командир чеченських екстремістів. – 41.
- Романов Анатолій Олександрович (1948)** – командувач Внутрішніх військ МВД Російської Федерації, командувач Об’єднанням угрупованням військ в Чеченській республіці. – 40.
- Рамсфельд Дональд Генрі (1932)** – американський політик, міністр оборони США (1975–1977, 2001–2006).– 63, 65.
- Саакашвілі Михайло Николозович (1967)** – президент Республіки Грузія з 2004 р. – 81.
- Солана Хавьєр (1942)** – генеральний секретар НАТО (1995– 1999).– 29, 31.
- Хусейн Саддам абд Аль-маджїд (1937–2006)** – прем’єр-міністр Республіки Ірак, лідер партії БААС.– 6,7, 26, 62, 63, 65, 73, 87.
- Шварцкопф Норман (1934)** – командувач Багатонаціональними Силами Антиіракської коаліції в ході війни в зоні Перської затоки 1990–1991 рр. – 8, 18.
- Френкс Томми Рей (1945)** –головакомандувач ОЦК ЗС США під час проведення антитерористичної операції “Непохитна свобода” 2001 р. – 52.
- Хаттаб Амір (1969–2002)** – командир ісламських найманців-ваххабітів під час російсько-чеченських воєн (1994–1996, 1999–2000), ініціатор збройної агресії на республіку Дагестан РФ в 1998 р. – 44.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александров И. НАТО против Югославии: хроника необъявленной войны // Зарубежное военное обозрение. – 1999. – № 6. – С.7-11; – № 7. – С.10-14; – № 8. – С.6-9.
2. Бадах Ю.Г. ВМФ в локальных війнах і збройних конфліктах другої пол. ХХ століття. – К.: НАОУ, 2003.
3. Букреев Ю.Д., Золотов Л.С., Каратуев М.И. Контртеррористическая операция на Северном Кавказе: основные уроки и выводы // Военная мысль. – 2000. – № 3.
4. Васильев Г. Завершающий этап в операции “Буря в пустыне” // Зарубежное военное обозрение. – 1991. – № 6. – С. 3-13.
5. Військово-політичний, стратегічний, оперативний і тактичний зміст локальних війн і збройних конфліктів / Під загал. ред. В.Б. Толубко. – К.: НАОУ, 2001.
6. Владимиров В. Наземная операция ВС США и их союзников против Ирака // Зарубежное военное обозрение. – 2004. – № 1. – С.11-19.
7. Война в Ираке: Хроника военных действий // Зарубежное военное обозрение. – 2003. – № 4. – С.15-24.
8. Воробьев И.Н., Кисилев В.А. Контртеррористическая операция // Обозреватель. – 2000. – № 2.
9. Воробьев И.Н., Кисилев В.А. Специальные войсковые действия // Военная мысль. – 2000. – № 1.
10. Воробьев И.Н., Киселёв В.А. Боевые действия в локальных войнах и вооружённых конфликтах. – М.: ВАФ, 1996.
11. Герасименко В.П. Развитие тактики на основе досвіду локальних війн та збройних конфліктів // Наука і оборона. – 2004. – № 3. С.29-32.
12. Гушев А. Итоги войны в зоне Персидского залива // Зарубежное военное обозрение. – 1991. – № 6. – С. 3-13.
13. Доценко В.Д. Флоты в локальных конфликтах второй половины ХХ века. – М.; СПб: АСТ, 2001.
14. Ильин В. Воздушная война на Балканах // Вестник авиации и космонавтики. – 2000. – № 2.
15. История войн и конфликтов. В 2-х тт. / Сост. А.В. Редько. – Мн.: Харвест, 1997. – Т.2.
16. Історія війн і воєнного мистецтва. Під ред. В.Б.Толубко. – К.: НАОУ, 2003.
17. Квачков В. Афган: история движется по спирали. США во многом повторяют печальный советский опыт, но вносят и новые элементы // Независимое военное обозрение. – 2002. – № 10.
18. Краснов А. Авиация в Югославском конфликте // Военная мысль. – 1999. – № 5. – С. 71-74.

19. Лумпуров К. Боевое применение КРМБ “Томахок” в зоне Персидского залива // Зарубежное военное обозрение. – 1991. – № 7. – С. 77.
20. Матвеев Е. Действия бригады армейской авиации США в операции “Буря в пустыне” // Зарубежное военное обозрение. – 1994. – № 5. – С. 31-32.
21. Меньшиков В. Военный космос: Уроки на завтра // Армейский сборник. – 2003. – №11. – С. 12-16.
22. Мессенджер Ч. Энциклопедия войн XX столетия. – М.: Эксмопрес, 2000.
23. Облепихин В. Война в Персидском заливе // Морской сборник. – 2001. – № 2. – С. 62-67; №3 – С. 64-70.
24. Михайлов А. Послесловие к Кавказкой войне // Военно-космическая оборона. – 2008. – № 5 (42) – С. 15-25.
25. Панов М. Вооруженные конфликты на рубеже 2030 года // Зарубежное военное обозрение. – 2008. – № 1. С.3-15. – № 2. С.3-14.
26. Пальчук М.М., Лобко М.М. Досвід бойового застосування військ, зброї, техніки в локальних війнах і збройних конфліктах. – К.: НАОУ, 2001.
27. Плугатарев И. Россия и НАТО вступили в битву за Кавказ // Независимое военное обозрение. – 2008. – № 3. С.2-5.
28. “Пятидневная война” на Кавказе: разбор полетов // Вестник воздушного флота. – 2008. – № 5. С.2-5.
29. Рибак М.І., Бадах Ю.Г. Воєнне мистецтво в локальних війнах після Другої світової війни: Навчальний посібник. – К.: НАОУ, 2000.
30. Рибак М.І., Макаров В.Д., Даценко О.М. та ін. Довідкові матеріали з історії війн та воєнного мистецтва для слухачів Національної академії оборони України. – К.: НАОУ, 2007.
31. Россия (СССР) в локальных войнах и военных конфликтах второй половины XX века. Под ред. В.А. Золотарёва. – М.: ИВИ МО РФ, Кучково поле, 2000.
32. Россия и СССР в войнах XX века: Потери Вооружённых Сил: Статистическое исследование / Под общ. ред. Г.Ф. Кривошеева. – М.: Олма-пресс, 2001.
33. Саидов Ф. Развертывание многонациональных сил в Ираке // Зарубежное военное обозрение. – 2003. – № 8. – С. 19-21.
34. Свиридов А. Некоторые особенности операции “Свобода Ираку” // Зарубежное военное обозрение. – 2003. – № 4. – С. 2-7.
35. Сербов В. НАТО против Югославии // Морской сборник. – 1999. – № 7. – С. 68-73.
36. Сергеев С. Силы специальных операций США в боевых действиях в зоне Персидского залива // Зарубежное военное обозрение. – 1991. – № 10. – С. 16-18.
37. Тактические уроки, извлеченные российскими войсками в ходе боевых действий в Чечне // ВИНТИ. Сер. Вооруженные силы и военно-промышленный потенциал. – 2006. – № 5. С.12-31.

38. Толубко В.Б. Операція “Iraqi Freedom”: Післямова (зміни у поглядах на ведення локальних війн за досвідом іракської військової операції) // Військо України. – 2003. – № 7-8. – С. 6-8.
39. Тюрин Д., Сафонов В. Психологические операции ВС США в Афганистане // Зарубежное военное обозрение. – 2002. – № 3. – С. 7-11.
40. Уроки и выводы из войны в Ираке // Военная мысль. – 2003. – № 7. – С.58-78; № 8. – С. 76-80.
41. Чертанов В. Хроника боевых действий ВМС США в Ираке (по данным американских СМИ) // Зарубежное военное обозрение. – 2003. – № 5. – С.43-50.
42. Чупорис В. Применение космической группировки США в ходе операции в Афганистане // Зарубежное военное обозрение. – 2002. – № 8. – С. 30-31.
43. Чуралис А. Использование США космической группировки в войне против Ирака // Зарубежное военное обозрение. – 2003. – № 11. – С. 41-42.
44. Югославия: 78 дней под ракетно-бомбовыми ударами// Независимое военное обозрение. – 1999. – № 25.

Навчальне видання

Жуков Володимир Іванович
Коцюба Василь Петрович
Пугач Вячеслав Вікторович
Таран Ігор Андрійович

Історія війн та військового мистецтва
Частина III.

Локальні війни та збройні конфлікти кінця XX – початку XXI стст.
Навчальний посібник

Редактор *Л.М.Шевченко*
Техн. редактор *Г.В.Василенко*
Коректор *Н.К.Гур'єва*

Підготовлено до друку . Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк ризографічний. Ум. друк. арк.
Тираж 100 прим. Зам.№

Видавець і виготівник Харківський університет Повітряних Сил
61023 Харків – 23, вул.. Сумська, 77/79
Свідоцтво об'єкта видавничої діяльності № 2523 від 22.06.2006